

ॐ

अर्पण पत्रिका.

शार्दूलविक्रीडित छन्दसाह ।

आसी त्स्वीयपिता महाग्रजमुतः कार्तान्तिकार्को वृधो

मिश्रश्री भवनाभिधोदिरिगतो

दन्ताष्टचन्द्राब्दके ।

तन्नामस्मरणाय

वैभितितले ग्रन्थन्तदाख्यान्त्विमं

कुर्वे तस्यपद्मार्पणाय सततं मेम्णाऽथ बध्वाञ्जलिम् ॥

॥ १ ॥

सूचना.

इस पुस्तकके प्रकाशित करानेका सारा व्यय—कराचीके उदारचित्त श्रीमान् शेठ चेलाराम दल्लुमल साता तथा शेठ रणछोबदास प्रीतमदास पंजाबी बेटाईने दियाहै और उनके सदेच्छानुसार ज्योतिषवेत्ता विद्वानों ब्राह्मण तथा अन्य ज्योतिषके विद्यार्थियोंको बिना मूल्यसे दिया जायगा.

बहारके लोगोंके लिये पोस्टेजके वास्ते ए० आनेके टिकीट आने पर भेजा जायगा.

पुस्तक मिलनेका ठिकाना,

पण्डित भवनशर्मा तोलाराम.

खाराधर—कराची.

ग्रन्थकर्ता

सिन्धुदेशान्तर्गत कराची निवासी,
विप्र पुष्करणाज्ञातीय अवटंक मापारा,
ज्योतिःशास्त्रवेत्ता
पण्डित दुंगरशी लक्ष्मीदत्त शर्मा.

जन्म

स्वर्गवास

सिन्धुदेशीय, सहावंदर नामके ग्रामे सिन्धुदेशीय कराची नगरे

संवत् १९१६ चैत्र कृष्ण १२ संवत् १९६९ चैत्र कृष्ण १३

शुक्रवार

सोमवार

॥ श्री ॥

हरिः ॐ

प्रस्तावना.

अस्मिन्भारतखण्डे प्राचीनज्योतिर्विद्विधेयन्त्राणिस्थूलान्या
सन् अतस्तदाश्रयजनितप्राचीनसिद्धान्तकरणादिकाग्रन्यावहवोपि
वरिवृततिराम् इदानीमपितेग्रन्यासंप्रचलिततराम् एवमपितैः संपा
दितेन ग्रहोपरागोदयाऽस्तप्रभृतिचलनस्थितिबोधेनस्थूलत्वावच्छिने
नैवभवितव्यम् किंचप्राचीनायेज्योतिशास्त्रवैतारोविद्वांसस्तेस्वस्मात्
स्वस्मात् पूर्वगणितशास्त्रविद्वत् प्रणीतग्रन्थबोधितखचरीपग्रहणोदया
स्तस्थितिक्रियाकलापः स्वगणितप्राप्तसमयेनोसंबोभवीतीतिविचा
र्यं तद्दोषोद्दिधीर्षवस्तेस्थूलयंत्रैः स्वचरवेशादिकंपरिज्ञाय तात्कालि
कग्रहणोदयास्तादिकं स्वगणितसाधित समयेयथास्यादितिहेतोः
पूर्वकालिक ग्रंथीयशुद्धिविदधुः नवीनग्रंथांश्चव्यरचयन् तथाचैवंकति
पयेपुहायनेपुगच्छत्सु शालिवाहनशकायाद्विचत्वारिंशदऽधिकचतुर्दश
शततमालये १४४२ वर्षे पूर्वकालिकज्योतिःशास्त्रवैतृणामन्तिमेन
गणेशदेवज्ञानामधेयेनज्योतिर्विदा तात्कालिक खचरवेशंपरिज्ञाय ग्र
हलाघवाख्यकरणग्रंथोविरचितः सोपीदानींशिथिलीभूतः प्रतीयते
तराम् स्वलिखितगणितसाधित ग्रहणखचरोदयास्तादीनांस्वोक्त
कालेऽभावितव्यत्वात् तथाचैवंसर्वप्राचीनग्रंथानिस्तत्तज्जाताः

उक्तेऽस्मिन्विषयेतत्तदाचार्योक्तिमपिप्रमाणत्वेनोपानिवधनामि

१. ब्रह्मसिद्धांते-संसाध्यंस्पष्टतरंवीजनलिकादियन्त्रेभ्यः ।

तत्संस्कारग्रहेभ्यःकर्तव्यौनिर्णयादेशौ ॥

२. बसिष्ठसिद्धांते-इयंमांडव्यसंज्ञेपादुक्तंशास्त्रमयोदितम् ।

विस्मृतीरविचन्द्राद्यैर्भविष्यतिपुत्रेपुत्रे ॥

† विस्मृती-विभ्रंसनंशिथिल्य मितियायत् ।

३ मूर्यसिद्धान्ते-शास्त्रमाद्यन्तदेवेदंयत्पूर्वप्राहभास्करः ।

युगानांपरिवर्तेनकालभेदोऽत्रकेवलः ॥

४ सिद्धान्तमुन्दरे-मुनीमणीतेमनुजैःकचिच्चेदृश्यतेन्तरम् ।

तदातदेवसंसाध्यनकार्यसर्वमन्यथा ॥

५ दामोदरपद्धतौ-यान्तिसंसाधिताःखेटायेनदृग्गणितैक्यताम् ।

तेनपक्षेणतेकार्याःस्फुटास्तत्समयोद्भवाः ॥

६ केशवाचार्यः-यंत्रैःस्पष्टनरोऽत्रजन्मसमयोवेद्योऽत्रखेटाःस्फुटा

यत्पक्षेविद्यन्ते । इति

७ गणेशदेवज्ञः-ब्रह्माचार्यवसिष्ठकश्यपमुत्तैर्पत्स्वेटकर्मोदितं

तत्तत्कालजमेवतथ्यमथतद्भूरीक्षणेऽभूच्छूलयम् ।

मापातोऽथमयासुरःकृतयुगान्तेऽर्कात्स्फुटंतोपिता

चचास्तिस्मकलातुमांतरमथाभूचात्रपाराशरम् ॥

तद्भ्रातृचार्यभटःखिलंरुद्रातिथेकालेऽकरोत्प्रस्फुटं

तत्स्वस्तिकिलदुर्गमिदमिदरागैस्तन्निबद्धंस्फुटं ।

तचाभूच्छिडिथिलंनुजिष्णुतनयेनाकारिवेधात्स्फुटं

ब्रह्मोक्त्याऽऽश्रितमेतदप्यधर्वाकालेऽभवत्सांतरम् ॥

श्रीकेनवःस्फुटनरंकृतवानहिसारा

र्यासम्प्रमेतदपिपष्ठिमितेगतान्दे ।

दृष्ट्वाश्रयंकिमपितत्तनयोगणेशः

स्पर्ष्टपथात्कृतदृग्गणितैरयमत्र ॥

कथमपियदिदेवैर्भूत्कालेऽश्रयंभ्या

रुद्रुरपिपरिलक्ष्येन्दुप्रदादसयोगात् ।

सदमष्टगुणन्यप्राप्तवोधमकार्यः

कथितमदुपपत्त्याष्टदिकेन्द्रेष्वन्ये ॥ इति

किंचप्राचीनज्योतिर्विदाचार्यैः भारतनिवासिभिः स्वकीये ग्रंथेष्वलिखितं—स्वोक्तगणितसाध्यखचरोदयास्तादिकं कतिपयकालेहृतीति स्वयोग्यकालेनभविष्यतीतिपूर्वमेवतीकृतमितितत्प्रतीति कालश्चेदानींसमुपस्थितोऽतश्चंद्रोपरागादिविषये स्पर्शादिकालः कदाचित् सार्धघाटिकालप्रमाणंस्वोक्तसमयमितस्ततोव्यभिचरतीतिप्रत्यक्षोदाहरणं सर्वजनीनं ज्योतिर्विदाऽऽचार्या एवजानंति किंचाऽनेनमदुक्तेनप्राचीनानामल्पज्ञत्वंनैवास्तीति किन्तु कालस्यविलक्षणगति कत्वात्प्राचीना आचार्यास्तुविलक्षणचमत्कृतिमन्तोयतोऽर्वाचीनज्योतिर्विद-उपज्ञातफलपंचकेनसह—प्राक्तनग्रंथसाधितरविचन्द्रयोर्मदफलं पूर्णिमा ऽमावास्याख्यपर्वान्ततुल्यभवतीतिपरमाश्चर्यकरम् किंचेदानीयूरुपदेशीयजनप्रभृतीनांनिखिलपश्चिमदेशीयानाम् ज्योतिशास्त्रविषयुत्कृष्टतादेशे देशान्तरेचातिविलसतितराम् साक्षात् सर्वजनैर्दग्गोचरानुबोध्यतेतराम् यतस्तत्कृतगणितंविपलेनपिस्वसमयंनविजहाति किंचतेयूरुपदेशीयागणितज्ञाखचरवेधज्ञानेऽतिकुशलास्तस्तेबहुमूल्यलब्धव्यैर्यत्रैः दूरदर्शनकैः (दूरवाणिनामधेयैः , खचरवेधंपरिज्ञायस्वरचितपञ्चाङ्गपत्रवृत्तान्तं स्वस्मैस्वस्मैराज्ञेसत्यंद्गुविषयं दृढं प्रदशयन्ति तथाचतद्गणितमाध्यग्रहणोदयास्तादिक्रियाकलापोहिस्वोक्तसमयस्यैकस्मात्पलादपीतस्ततोव्यभिचरति यूरुपदेशीयानामाकर्षक विद्यायामतिविचक्षणत्वात् आकर्षकविधैवज्योतिःशास्त्रीयोत्कृष्टतासाधिका.

साचयूरुपदेशीयजनानामस्तिनान्पेयामतोऽन्यदेशीयगणित साधितग्रहोदयास्तादिकं सर्वस्वोक्तसमयंजहात्येवेतिध्येम् तथाचेदानींतनकालिकलवर हानसेनन्यूकंवप्रभृतिज्योतिशास्त्रज्ञकृतग्रन्थाश्रयेण यूरुपदेशवासिनोजना स्वस्वपञ्चाङ्गविरचनंस्वप्नप्रज्ञाकोशलेपेनसंचरीकृतितराम् यूरुपदेशीयानांपूर्वोक्तगुणविशिष्टानां येग्रन्थासन्तिव

धादाक्षिणात्मकेरोलक्षणछत्रेनामधेयकृत ग्रहसादनकोष्टकनिबंधतथा
 , शास्त्रिवेकदेशवावुजिनामधेयकेतकरकृत ज्योतिर्गणितरूपकेतकीकर
 . णग्रन्थश्च तसर्वेग्रन्थासारणीरूपात्मका तेषुयादशांशादिपद्धतिः सा
 पद्धतिर्हिछात्राणाम् अध्ययनसमयेसुखेनबुद्धिमधिरूढाभवति परंतु
 प्राचिनगणिनपद्धतिमार्गमाभिनां प्राचीनज्योतिर्विदांदुर्गेष्वेति तथा
 केतकीकरणग्रन्थादशांशातरीयसाधितमंदफलादय इपत्स्थूलाभव
 त्यपि गणितलाघवार्थमाहरणीया इतिसंभाव्यतेअतस्तद्ग्रन्थाश्रये
 णप्राचीनपद्धत्यानुकूलः सहवेषासिद्धोदकूपतीतिप्रदो “ ग्रहभवनप
 थ ” नामकोलघुकरणग्रन्थोमयाविरच्यतेतत्कारणंग्रन्थादौमहुक्तिः

पूज्योमेतातताताग्रजसूतभवनसिधुकार्तांतिकाको
 दंताष्टाब्जे १८३२ नृपाब्देतपसिदिविगतोशीतिवर्षेष्विषुत्रः॥
 तस्मात्तन्नामग्रन्थोरचितइहमयासद्वुधैर्दर्शनीयः
 सोयंतत्पुत्ररूपोजयतुकिलधरामंडलेसर्वदाहि ॥
 स्वर्णसुज्ञजनाःपरिक्ष्यनिकपेक्रीणंतिनिःशंकया
 तद्वद्वृत्तसमतांपरीक्ष्यगणकाःस्वीकुर्वतांमत्कृति ॥ मिति ॥

यतोऽहमाशासेमदीयमेग्रन्थसर्वेहाधुनिकज्योतिर्विदोपयाचका
 शंपर्यालोच्य स्वाध्यापनसमयेस्वातेवासिनपाठयेपुर्गुणदोषान्धर्म
 वेदयेयुर्ममग्रंथनिर्माणजनकव्यापारं च सफलकुर्युरितिबिहसिः ।

हरिः ॐ

। श्री सद्गुरुणेशांभिकेभ्यो नमः ।

अथ श्री

ग्रहभवनपथारख्यः करणग्रन्थः

इदानीं प्रारप्सितस्य ग्रन्थस्य निर्विघ्नपरि समाप्त्यर्थं
छायाचौरानुमितं नमस्कारपूर्वकं संग्रहाञ्जलिं
संप्रयोजनं मादौ मङ्गलाचरणं माह

हेरम्बाम्बाकरुद्राच्युत-शुरुतपनादि ग्रहेन्द्रा न्प्रणम्य
दृष्ट्वा प्राक्खेटकं मूर्त्तिखिलमिह शिथिलं वेधवित्पण्डितानाम्
यूरोपायोद्भवानां भूतं मथ च समालोच्य दुर्ज्ञसिं शर्मा
दैवज्ञानां सुदेऽल्पं ग्रहभवनपथं वेधैः सिद्धं तनोमि ॥१॥
पूज्यो मे तात तानाग्रज सुत भवनः सिन्धुकांतान्तिकाऽव
दन्ताष्टाजेनृपाब्दे तपसि दिवि गतोऽसीति वर्षे विपुत्रः ॥
तस्मा तन्नामग्रन्थो रचित इह मया सद्गुधैर्दर्शनीय
सोऽयन्तत्पुत्ररूपो जयतु किल धरामण्डले सर्वकाले ॥२॥

१ यूरोपखंडभवानां न्यूकंव हानसेन लवरमुद्यानाम्.

२ वेधसिद्धिः=नलिकादि यंत्रेभ्यो वेधसिद्धिर्नाम वेधाकर्षणादि
शास्त्रसिद्धम्. * तपसि=माघमासे.

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन प्रतिज्ञादेशः ।

स्वर्णसुज्ञजनाः परीक्ष्यनिकपे क्रीणन्तिनिः शङ्कया
तद्वद्वक्समतां परीक्ष्यगणकाः स्वीकुर्वतां मत्कृतिम् ॥
सद्रग्रन्थङ्गणकाः पठन्तुसततं यूयं श्रिये कीर्तये
तस्मादेव हि पर्वधर्मनयसत्कार्यादिकञ्चादिशेत् ॥ ३ ॥

इदानीं स्रग्धराछन्दसा दिनगणानयनम्

(A collection of Days अकलेक्शन ओफ डेस्)

शाकस्यमीभकू१८३३नो दिनकर१२गुणित श्रैत्रतोया
तयुक्तोऽधो द्विमात्स्वत्रि३०युक्ता त्वनभनव९००लवोना
च्छरांगा६५प्रयुक्तान् ॥ खत्रि३०घ्नः शुक्लपक्षाद्गततिथि
सहितोऽधोभ२७युक्तात्रिखाद्रयं७०३शाब्दा द्वेदांग६४
भक्तावमतिथिरहितः स्याद्गणः शुक्रवारात् ॥ ४ ॥

शालिवाहनशकस्यमीभकूभिस्त्रिंशत्युत्तरैरष्टादशशतै१८३३
ईनो यच्छेषं ते ग्रंथारंभस्यगताद्वा (Past year पास्ट यीयर)
सौराभवन्ति । सगताद्गो दिनकरै गुणितश्रैत्रादिगतमासैर्युक्तः सौर
मासगणो (Solar Months सोलर्मेन्थ्स्) जातोऽधस्थितो द्वाभ्यां
गुणितः खत्रियुक्त स्त्रिंशद्भियुक्तः स्वकीयत्वनभनवलवेनहीन स्तस्मा
च्छरांगैः पञ्चपष्टिभिर्भागे ऽपहृतेयदाप्तं तेऽधिमासा Intercalary-
Months इन्टर्कैलरी मेन्थ्स्) अत्रानेनप्रकारेण कदाचित्पतितोऽधि
मासो न लभ्यते कदाचि दपतितोऽपि लभ्यते तदाऽधिमासेषु सै
कता निरेकता वा कार्या । उक्तं च सिद्धान्तशिरोमणौ । “ स्पष्टो
ऽधिमासः पतितोऽप्यलब्धो यदा यदा वाऽपतितोऽपिलब्धः ॥ सै
कैर्निरेकैः क्रमशोऽधिमासै स्तदादिनौघः सुधियाविधेयः ॥ ” तै

रेवाधिमासैः सौरमासगणो युक्तश्चान्द्रमासो (Lunar-Months
 व्युनर्मन्थस्) जातः । असौ खत्रिघ्न स्त्रिंशद्भिर्गुणितः सन् श्रुतपक्षा
 द्रततिथिभिः सहितश्चांद्रतिथिगणो (Lunar days व्युनर्डेस्) जातः
 सोऽधोद्विस्थाप्यस्ततौ भैः सप्तविंशतिभिर्युक्तः स्वकीयत्रिखाद्रघंशेन
 व्युत्तरसप्तशतांशेनाव्योयुत स्तंस्माद्देदांशैश्चतुषष्टिभिर्भक्तावमानि
 (Waste Lunar-day वेस्ट व्युनर्डे) अत्राप्यधिमास व त्सैकता
 निरेकता वा कार्या । तदुक्तं च सिद्धांत शिरोमणौ । अभीष्ट वारार्ध
 महर्गण भे त्सैकोनिरेक स्थियोऽपि तद् ” । दिति ॥ तैरवावमै
 चांद्रतिथिगणो रहित स च श्रुतवारादितोऽहर्गणो (A collection
 of Days अकलेकशन् ओफ् डेस्) भवति । ग्रंथारंभा दारभ्यै तै
 भूदिना अर्कसावना इत्येतावन्तः सूर्योदया जाताः । उक्तं च सिद्धांत
 शिरोमणौ ॥ “ इतोदयो द्र्यान्तरं तदेव सावनं दिनम् । तदेव मेदिनी
 दिनं भवासरस्तुभ्रमः ” ॥ इति

अत्रोदाहरणम् । श्रीशालिवाहनशकवर्षेषु १८३५ गतेषु चैत्र
 श्रुतपूर्णिमास्यां रविवासर उज्जयिन्यां प्रातःकालेऽहर्गणं कथय ।
 अत्राभीष्ट शालिवाहनशकाब्दं १८३५ हयग्रीभकुम्भि १८३३ कर्क
 शेषं गताद् गणः २ दिनकरैः १२ गुणितं २४ चैत्रादिगतमासैः
 युक्तं सञ्जातः सौरमास गणः २४ इमं द्विस्थाप्य । एकत्र द्विगुणिता
 ४८ तत्रात्रि ३० युक्ता ७८ त्वकीयखनभनवल्लवेन ० हीना ७८
 च्छरांगा ६५ त्वालन्वाधिमासा १ एभिरन्यत्रस्थापितः सौरमासो
 युक्तश्चांद्रमासगणो जातः २५ अयं खत्रिघ्नस्त्रिंशद्भिर्गुणितः ७५०
 श्रुतप्रतिपदणमया गततिथिभिः १४ सहितो जातश्चान्द्रतिथिगणः
 ७६४ अत्रास्तिथिगणो ७६४ भैः सप्तविंशतिभिर्युक्तो ७९२ तत्रात्रि
 खाद्रघंशफलेन १ युतो ७९२ वेदांशैः ६४ भक्तं लब्धमवमदिनैः १२
 रुपरिष्ट चांद्रतिथिगणो हीनो जातः सावनोऽहर्गणः ७५२ ।

अथाहर्गण श्रुद्धिपरीक्षायै वारःसाध्यते । सावनोऽहर्गणः

७५२ सप्तभक्ते सति शेषं ३ शून्यमिति शेषस्य शुक्रवारोपलक्षणत्वा-
 ऽन्तेयं ३ चंद्रवासरं द्योतयति । परंप्रक्रतोदाहरणे रविवासरस्यापे-
 क्षायाः पूर्वसिद्धोऽहर्गणोन्निरेकः करणीयः । अतएवाभीष्टे दिवसे
 मातःकाळे गताहर्गणः ७५१ ।

इदानीं स्रग्धरा छंदसाग्रहाणां क्षेपकाः ।

(Thrower of Planets योमर् ओफ प्लानेटस्).

रुद्राः ११ शक्राः १४ कुवेदा ४१ स्तपन इह विधावीश
 ११ मे २७ न्द्रा १४ श्रशैला ७ गोब्जाः १९ स्वर्गा २१
 विधूचे शिव ११ दश १० रमवाणा ५६ श्रपाते तथाऽऽरे ॥
 नागा ८ स्रयोष्टा २३ वृषा १४ ज्ञेकु ३ शिव ११ शुव १
 इहेज्येग ६ पृथ्वीप १६ तानाः ४९ क्षेपोभाद्यः सिताकुर्यो
 विभकलयमभं १।२९।३३ खं० कुदस्त्रा २ १ रदा ३ २ श्र॥५॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडिर्धेन दिनगणभवराविः ।

(Daily Sun डेली सन)

व्यभ्राद्रयं ७० शगणः पृथक्त्वथ गणा द्रस्वभ्रवाणग्रहै
 ९५०८ भक्तादाप्तफलांशकेन रहितः स्यादंशपूर्वो रविः ॥

छंदाहरणम् । अहर्गणः ७५१ स्वसप्तत्याप्तफलेन १०।४३।४३
 हीनोशादि ७४०।१६।१७ पृथक् । अथाहर्गणात् ७५१ वस्यभ्रवाण
 ग्रहै ९५०८ भक्तादाप्तमंशादिकेन ०।४।४४ पृथगंशादि रहितो जातो
 दिनगण भवोशादिरविः ७४०।११।३३ । अंशा त्रिंशद्भक्ताशेषमंशाः
 २० लब्धराशयः २४ राशिर्द्वादशभक्ताशेषं राशि० लब्धभगणानां
 प्रयोजनाभावः शेषं दिनगणभवरस्यादि रविः ०।२०।११।३३ ।

* धृपनिद्रोस्तद्वतुर्दश ।

* अथवा दिनगणभवराविः (Dial Sun डाइअल सन).

इ० शा० तार्धेनदिनगणजश्वंद्रः ।

(Daily Moon डेली मून).

शक्र १ ४घोद्युचयो निजाद्रिकु १ ७लवोनो भागपूर्वः पृथग्घ
सौधाद्रसखाङ्कनाग ८९० ६विहतांशोनः क्षेपेशो भवेत् ॥ ६ ॥

उदाहरणम् । अहर्गणः ७५१ शक्रघ्नश्चतुर्दशभिर्गुणितो १४५१४
निजाद्रिकुलवेन स्वकीय सप्तदशभागेनो ६१८१२८।१४ नोंशादि
९८९५।३१।४६ पुनः केवलादहर्गणा ७५१ द्रसखांकनागैः पङ्क्त्य
नवाशीतिशतै ८९०६ भक्ताल्लव्यामंशादिना ०।५।३ पूर्वगतोंशादि
९८९५।३१।४६ हीनोंशादि ९८९५।२६।४३ एवं यथोक्तवद्राश्या
दिद्युर्पिडोत्यर्चंद्रः ५।२५।२६।४३ ।

इ० शा० तार्धेनदिनगणभवचंद्रोच्चम् ।

(Ap^{sis} of Moons अप्सिस् ओफ मून्स्).

दिग्भि १० नर्गगजै ८८र्दिधादिनगणोभक्तोंशकानां युतिः
खाभ्रा० जै १०० विहताद्रणाच्च विकलायुक्तं विधूच्चं भवेत् ।

उदाहरणम् । अहर्गणात् ७५१ दशभिर्भक्तात्फलमंशादि ७५।
६।० अन्यत्रनागगजै ८८ भक्तात्फलमंशादि ८।३२।३ पुनश्चाहर्ग
णाच्छतैराप्तात्फलं विकला ७ एपांशयाणांयोगों शादिविधूच्चम्
८३।३८।१० एवंपूर्ववद्राश्यादिविधूच्चम् २।२३।३८।१० ।

इ० शा० तार्धेनदिनगणभवचन्द्रपातः ।

(Nod of Moons नोड् ओफ मून्स्).

खत्रिघ्नो ३० युगणोङ्गपट्टशरमितै ५६६ भक्तोंशकास्ते पृथ
ग्दिग्घ्ना १० च्छैलभ २७७ हद्रणादिकलिकोनः स्याच्चपा
तोविधोः ॥ ७ ॥

उदाहरण । अहर्गणः ७५१ खत्रिग्रस्त्रिंशद्भिर्गुणितः २२५३०
अंगषट्शरमिते ५६६ भक्तोशादिः ३९।४८।२० पुनर्दिग्ग्रादहर्गणा
७५१० च्छैलभै २७७ भक्तविकलाभिः २७ पूर्वोशादिर्हीनोशादि
अंद्रपातः ३९।४७।५३ एवंराश्यादिश्चंद्रपातः १।९।४७।५३ ।

इ० शा० तार्धेनदिनगणभवभौमः ।

(Mars मार्स)

रुद्र १४ प्रोऽहिगणो द्विधा शशियमैः २१ कक्षाभ्रन
न्दाविध ४९०५१ भिर्भक्तो शादिफलद्वयश्च सहितं
स्यान्मेदिनी नन्दनः ॥

उदाहरण । अहर्गणः ७५१ रुद्रैः ११ गुणितः ८२६१ अयं द्विधा ।
एकत्रैकविंशतिभिर्भक्तोशादिः ३९३।२२।५१ अन्यत्र कक्षाभ्रनन्दा
विधभि ४९०५१ भक्तोशादि ०।१०।६ अनयोः फलयोर्योगोशादि
भौमः ३९३।३२।५७ एवंगसूचयोद्भवाश्यादिभौमः १।३।३२।५७

इ० शा० तार्धेनदिनगणभवबुधः ।

(Mercury मर्क्युरी)

वेदप्रोऽहिचयः स्वकीयदहनाव्यंशेन ४३ युक्तो भवेद्भगा
दीन्दुसुतो गणा द्विधुरसेन्द्रा १४६ १ सांशकैर्वर्जितम् ॥ ८ ॥

उदाहरण । अहर्गण ७५१ श्रुतिभिर्गुणितः ३००४ स्वकीयत्रि
चत्वारिंशति ६९।५१।३८ युक्तोशादि ३०७३।५१।३७ पुनर्गणा
७५१ देकषष्टयुत्तर चतुर्दशसत् १४६१ रासाष्टव्ये नांशादिना ०।
३०।२० वर्जितोशादिर्वुधः ६।१३।२०।४८ ।

इ० शा० तार्धेनदिनगणभवगुरुः ।

(Jupiter ज्युपिटर)

द्विस्थो घसूचयो हतो दिनकरैः १२ अन्द्रामि चन्द्राविधभि
४१३ १ लब्धोशादिद्वयान्तरं लवमुखः स्यादिन्द्रमन्त्री किल ॥

उदाहरण । द्विस्थोऽहर्गण ७५१ एकत्रदिनकैरद्वादशभिर्भक्तौ
शादि ६१।३६।० अन्यत्रैकत्रिंशत्युत्तरैक चत्वारिंशच्छतै ४१३१
भक्तौशादि ०।१०।५४ द्वयोः फलयोरन्तरं जातमंशादिगुरुः ६२।
२४।६ एवं राश्यादिगुरुः २।२।२४।६ ।

इ० शा० तार्धेनदिनगणभवशुक्रः ।

(Venus धीनस) .

भूप१६घ्नोद्युचयोद्विधादशमितैः१०खाजेषुशैलै ७५१०
रुतोभागाद्यंफलयोर्द्वयोर्हिसहितंतजायतेभार्गवः॥ १ ॥

उदाहरण । षोडशभि १६ गुणितौऽहर्गणः १२०१६ । अयं
द्विधा । एकत्रदशभिर्भक्तौशादि १२०१।३६।० अपरत्र दशोत्तरपंच
सप्ततिशतै भक्तौशादि १।२६।० द्वयोः फलयो यौग मंशादि भृगुः
१२०३।१२।० एवं राश्यादिभृगुः ४।३।१२।० ।

इ० शा० तार्धेनदिनगणभवशनिः ।

(Saturn सेटर्न)

त्रिंशद्भि१०श्रयुगेन्दुखेचरनगै७९१४द्विस्थोद्युपिण्डोत्तः
संयुक्तः फलयो र्द्वयो र्वसुखः स्या द्वै र्वेनन्दनः ॥

उदाहरण । द्विस्थोऽहर्गण ७५१ एकत्रत्रिंशद्भिर्भक्तौशादि २५।
२।० अन्यत्र चतुर्दशाधिकै कोनाशीतिशतैर्भक्तौशादि ०।५।४२
द्वयोः फलयो यौगोशादिशनि २५।७।४२ एवं पूर्ववद्राश्यादिदिन
गणभवशनिः ०।२५।७।४२ ।

इ० शा० तार्धेनमध्यमार्कोदये आवन्ता मध्यमा ग्रहाः ।

(Midland Planet मिडलन्ड प्लानेट)

खेटोघस्रचयोद्भवो निजनिजक्षेपेन राश्यादिना
संयुक्तः किलमध्यमोदयरवेः स्यादुज्जयिन्यांग्रहः॥१०॥

उदाहरण । घस्रचयोद्भवराश्यादिरविः ०।२०।११।३३ “रुद्राः शक्राः कुवेदा” रितिराश्यादिनारविशेषकेन ११।१४।४१।० युक्तो मध्यमार्कोदये क्षितिजासन्नावन्त मध्यमोऽर्कः ०।४।५०।३३ एवं दिनगणभवचन्द्रः ५।२५।२६।४३ चन्द्रशेषकेन ११।२७।१४।० युक्त आवन्तमध्यमचन्द्रः ५।२२।४०।४३ एवमावन्तविधूचम् १०।१२।५९।१० पातश्च ०।२०।४३।५३ भौमः १।२६।४८।४७ बुधः ७।२४।४१।४८ गुरुः ८।१९।१३।६ एवं शुक्रः ६।२।४५।० तथैव राश्यादिशनिः १।१६।३९।४२ ।

इ० शा० तेनमध्यम दिनगतयः ।

(Mean Motion of Planets मीन मोशन ओफ् प्लानेटस्) ग्र० तु० नन्दाक्षभुजगा ५९।८ रवेः शशिगतिः स्वाङ्काद्रयोऽक्षा मय ७९०।३५ स्तुङ्गस्याङ्गकलाः कुवेदविकलाः ६।४१ पातस्य रामाभवाः ३।९१ ॥ माहेयस्य महीगुणारसकरा ३१।२६ ज्ञस्येष्टसिद्धारदाः २४५।३२ पञ्चेज्यस्य ५।० सितस्य पणवमिताह्यष्टौ ९६।८ शनेर्द्वैकले २।० ॥ ११ ॥

इ० शा० तार्धेनकेंद्रदिनगतयः ।

(Mean Motion of Anomaly मीन मोशन ओफ् एनोमली । केन्द्रस्याथ विधोर्गतिर्विधवरैर्वेदाष्ट शैलाः ७८४ कला नन्दाद्रयङ्ग मिताश्रयुते ६७९ स्वथगुणाङ्केन्द्रा १४६३ स्थितेः कीर्तिताः ॥

इ० शा० तार्धेन स्वदेशीयकरणार्थं ग्रहेदेशान्तरसंस्कारः ।

(Distance from the First Meridian डिस्टन्स् फ्राम्
थी फर्स्ट मेरिडियन्)

रेखाग्राम विशेषयोजनमितैर्निर्मागतिद्वयविधि ४२ भि

* उज्जयिनीरेखाः सन्निहितानि कानिचिद्ग्रहस्तत्राण्डनगराणि ।

भक्ता प्रागपरेपुरे क्षयधनं कार्याविलिप्ता ग्रहे ॥ १२ ॥

उदाहरण । श्रीकराच्या मुज्जयिनीरेखायाः पश्चिमतः ५९ योजनान्तरे तिष्ठति । अतोदेशान्तरयोजनैः ५९ रविदिनगति ५९।८ गुण्या ३४८८।५२ द्व्यब्धिभि ४२ भक्ता लब्धारवेर्विकला त्मकदेशांतर संस्कारः ८३ एवं चन्द्रदिनगति ७९०।३५ देशांतर योजनैः ५९ संगुण्या ४६६४४।७५ द्व्यब्धिभिर्भक्ता चन्द्रस्यदेशांतरविकला १११० एवं चन्द्रोचस्यविकलाः ९ पातस्य वि. ४ भौमस्य वि. ४४ बुधस्य वि. ३४० गुरोर्वि. ७ भृगोर्विकलाः १३६ शनैश्चविकलाः २ ।

रेखायाः पश्चिमत्वादतो देशान्तरविलिप्तिका धनं देशान्तर संस्कृतोऽर्कः ०।४।५३।५६ चंद्रश्च ५।७।५९।१३ चन्द्रोच्चम् १०।१२।५९।१९ चन्द्रपातः ०।०।४३।५७ भौमः ९।२६।४९।४१ बुधः ७।२४।२७।७८ गुरुः ८।१९।३।३ शुक्रः ६।७।४६।१५ एवं देशांतर संस्कार शुद्धः शनिः १।१६।३९।४४ ।

इ० शा० तार्धेन चन्द्रचंद्रोच्चपातानां वार्षिकसमीकरणम्

(Annual Equation पन्थुअल इक्वेशन्)

याताब्दस्यशतांश वर्गमचलै ७ रासांकलाः स्वं विधौ तनुद्धे च कृतप्रकन्धनमथांघ्र्यूनं च पाते क्षयम् ॥

“ खेटमार्गे ” मनुक्तानि । (of The Same Meridian ओफ् धी सेम् मेरिडियम्).

मैसूरक त्वलयरं खलुनीलकोटं कोचीनकन्तदनु चाकलकोटसंज्ञम् । सारङ्गपूस्तदनु राजागिरत्वेष्टम् पट्यालकापलवरं किलसण्डवापूः ॥ श्रीजापुर तदनुयारशिनामधेयं सोलापुरहरिहरं चिकमङ्गलूरम् । जालन्धरं जयपुरं च वदामिपूष्यदोषं विडं तदनुयागलकोटसंज्ञम् ॥ इन्दूरपूजलधितीरगकलिकोटं फोटंभूसायलपुरं मडिकेरिनासि । मेरुजयिन्पुपरिगप्रमथाव्यरेजोपान्ते स्थिताभरतखण्डइमानगार्थः ॥

गताद्वस्यशतांशस्यवर्गमचलैः सप्तभिर्भक्तासं फलं चन्द्रे वार्षिक
समीकरण कलादिस्वंधनं विधेयं । तदेव चन्द्रफलं द्विधा एकत्रकृतं
चतुर्भिर्गुणितं कलादि चन्द्रोच्चधनं । अन्यत्र चन्द्रफलं चांघ्र्यूनं पादे
नोनं कलादि पाते क्षयं हीनं । चन्द्रफलस्याल्पत्वेन ग्रन्थारंभात्प्रा
गग्रेद्वित्रिशतवर्षाणां भवधा वेककलामित संस्कार उत्पद्यते । इत
एवास्मिन्नवधौ तत्प्रयोजनं नास्ति । तद्धर्मस्त्येव । उदाहरणार्थ
मिह शके २१३३ तमऽद्वे चन्द्रचंद्रोच्चपातानां संस्कारा आनीयन्ते ।
इष्टशकाद् २१३३ ग्रन्थशक १८३३ विशोध्यशेषं ३०० शताप्तस्य
३ वर्ग ९ सप्तभक्तं कलादिधनात्मक चन्द्रस्य वार्षिक समीकरण
संस्कारः १।१७ । अयं द्विधा । एकत्र चतुर्गुणो जातश्चन्द्रोच्चस्य
धनात्मक संस्कारकलादिः ५।८ । अपरत्र विपादं जातं चन्द्रपातस्य
संस्कारकलादि ०।५८ ऋणात्मकम् । अतएव संस्काराः शकवर्षे
१५३३ अपिस्यु इति ।

इ० शा० तार्धेन भुजकोट्योर्ज्ञानम् ।

(Co & Anglidd Curve को एण्ड अंगल्ड कर्व) .

त्र्यूनं स्याच्च तदेव दो स्त्रिभवनदूर्ध्वं रसैर्दन्तरं
नन्दः क्षाधिकं मर्कटैः १२ स्वयं भवेत्कोटिर्भुजोनन्त्रिभम्

इ० खगध० छंदसासूक्ष्मज्या ।

(Sine साइन) अथवा (Bowstring बोस्ट्रिंग)

पञ्चार्काः खेपुदस्ताः कुनगगुणमिताः कुजरेभावधयश्च
स्वाभ्राङ्गानीपुखागां गुणखगजमिता द्ययंकनागाः क्रमेण॥
कदयङ्कागोमिकाष्टा रसखचरदिशः किन्द्रचंद्राः समुद्रा
द्रीशारुयङ्काब्जचन्द्राः खनखभुवइहस्युर्ज्यकादिग्लतास्ते
भुजांशपट्टेषु स्थिता जीवाऽसवो यया । १२५।२५०।३७१।४८८।

६००।७०५।८०३।९२।१०३९।१०९६।११४१।११७४।
११९३।१२०० एतेदशभक्ताजाता भुजांशवद्वेषुस्थिताक्रमेण जीवा
यथा। १२ २५ ३७ ४८ ६० ७० ८० ८९ ९७ १०३ १०९ ११४ ११७ ११९ १२०।

इ० शा० तार्धेनाभीष्टधनुषोऽप्यसाधनम् ।

(The Base Sine धी वेस साइन)

दोर्भागा किलपट्टतामकसमा यातज्यका शेषका
द्यातैष्यान्तरसंहता द्रसहताप्याङ्घ्रिपितज्या भवेत् ॥

उदाहरण । अत्रोदाहरणार्थे कल्पितभुजांशा २२।३०।० षट्
भक्तफलं ३ एतत्संख्योपलक्षितगतज्या ३७।६ गतगम्यजीवान्तरेण
११।४२ शेषांशादि ४।३०।० गुणिता ५२।३९ रसासफलं ८।४६
गतज्या ३७।६ युक्ताजाता स्पष्टभुजज्या ४५।५२ ।

इ० शा० तार्धेनाभीष्टज्याया धनुष्करणम् ।

(Bow धो) अथवा (Arc आर्क)

ज्याप्रोज्झय खवशेषकं रसहतं यातैष्यजीवान्तरे
रासं य द्यतमाऽत्र शोधितगुणा तत्पट्टयुक्स्याद्धनुः १५

उदाहरण । उक्तभुजज्या ४५।५२ अस्माद्याजीवा विशुध्यति
सा शोध्या । मकनोदाहरणे तृतीयाज्यां ३७।६ विशोध्यमेवं ८।४६
षट्गुणितं ५२।३६ यातैष्यजीवान्तरेण नामात्रा तृतीयागतज्या
चतुर्थीगम्या द्वयोरन्तरेण ११।४२ भक्तं लब्धमंशाद्यम् ४।३०।०
तद्विशुद्धज्यासंख्या ३ षट्गुणेन १८ युक्तंजातं धनुरंशाद्यम् २२।
३०।० उक्तभुजांशसमत्वाच्छुद्धम् ।

इ० शा० ताभ्यांपङ्क्वाकर्षणकेंद्राणि ।

(Attraction of Anomaly अदृक्शन् ओफ् एनोमली)

खंचन्द्रो गजमार्गणाः ०।१।५८ प्रथमकोशाद्यो द्वितीयो

* गुणा=इत्यनेन ज्या.

विंशु सिंशन्नागगुणा १।३०।३८श्च खन्नवकरा देवा ०।
 २९।३३ स्तृतीयो ध्रुवः ॥ द्वयभ्रेशा २।०।१३श्च चतुर्थ
 कोऽधिकलिकोनय्यंशकः २।२९।४५ पञ्चमः खंगोक्षार
 हयो ०।५९।८८न्तिमो लवमुखस्ते सौरमासाहता ॥१६॥
 आद्यादष्ट गुणेन्दुभिः १३८ नगनगाब्जैः १७७ नागरुद्रैः
 ११८स्तथा नागाब्जशिवमितैः २४८ खनेत्रदहनैः
 ३२० सिद्धाग्निभागैः ३२४र्युता ॥ स्युश्चाकर्षण संज्ञकां
 शक मुखान्येतानि केन्द्राणि पट् तत्राद्य त्रि चतुर्थ
 पञ्चमभक्तात्केन्द्रा लुजज्या क्रमात् ॥ १७ ॥

उदाहरण । प्रथमध्रुवोशादिः ०।१।५८ सौरमासै २४ गुणितं
 ०।४७।१२ आद्य क्षेपकाशैः ३८र्युक्तजातं प्रथमाकर्षणकेन्द्रमंशादि
 १३८।४७।१० । एवं द्वितीयध्रुवो शादि १।३०।३८ सौरमासै २४
 गुणितम् ३६।१०।१२ द्वितीयक्षेपकाशैः १७७र्युक्तं द्वितीयाकर्षणकेन्द्र
 मंशादि २१३।१५।१२ तथैव तृतीयकेन्द्र मंशादिकम् १२९।४९।१२
 चतुर्थकेन्द्रमंशादिकम् २९६।४।१४ पंचमकेन्द्रमंशादिकं १९।५४।८
 एवमन्तिमकेन्द्रमंशादिकम् ३४७।३९।१० एवमाकर्षण संज्ञकानि
 पट्केन्द्राणि स्युः । एषा प्रथम तृतीय चतुर्थ पंचमकेन्द्राणां पृथग्भुज
 ज्या तत्रप्रथमकेन्द्रभुजज्या ७९।१ तृतीयकेन्द्रभुजज्या ९२।२ चतुर्थ
 केन्द्रभुजज्या १०७।५२ पंचमकेन्द्रभुजज्या ६०।४८ ।

इ० शा० तसार्धेनगुरोः पचधाकर्षण कलानयनम् ।

(Attraction of Jupiter ग्रहशुद्धि शोफ़ क्षयिदृ)

व्यंध्यद्वै ५।४५र्यम मार्गणै ५२ नभगजै ८० बह्व्यधि
 भिः ४३ संहता लिप्ता भेषतुलादिके धनमृणं व्यस्ता

कलाः साऽतिमाः ॥ पङ्काल्पा द्यूतिद्वितीयजलवा
गोब्जा १९ नगौष्टा २७ यमौष्टा २२ वाणाः ५ स्व मथ
क्षयं नगभुवो १७ वेदानयो ३४ द्वयब्धयः ४२ ॥१८॥
नागाभिप्रमिता ३८ हुताशनयमाः २३ स्व०न्तेऽसवोदिग्द
तालिसाःस्युश्चगुरोर्द्वितीयजनिताश्चेज्ज्वकपद्मेऽन्यथा॥

उदाहरण । प्रथम केन्द्रभुज्या ७९।१ पादोनपद्मभिः ५।४५
भक्ता लब्धागुरोः प्रथमाकर्षण कलाफलम् १३।४४ प्रथमकेन्द्रमेपादि
पद्मेस्थितत्वादिदंधनम् । एवं तृतीयकेन्द्रज्या ९२।२ यममार्गणैः ५२
भक्ता तृतीया कर्षणकला १।४६ मेपादिकेन्द्रत्वाद्धनम् । चतुर्थकेन्द्र
भुज्या १०७।५२ नभगजैः ० भक्ता चातुर्थीकला १।२१ तुलादि
केन्द्रत्वाद्धनम् । एवं पञ्चमकेन्द्रज्या ४०।४८ बह्व्यब्धिभिः ४३ भक्ता
लब्धा पञ्चमाकर्षण कलादि ०।५७ मेपादिकेन्द्रत्वाद्धनं । परमिय
मन्तिमाव्यस्ताभतऋणम् ।

अथ द्वितीयाकर्षण केन्द्रमंशादि २१३।१५।१२ एवं राश्यादि
७।१।१५।१२ इदं पद्माशिभ्योऽधिकं वर्ततेऽतो द्वादशराशिभ्यो
विशोध्यकृतं पद्माल्पम् ४।२६।४४।४८ अस्यांशा १४६।४५ द्यूति
भक्तं ८ एतत्संख्योपलक्षिता गुरोरसवः ३८ ऋणात्मकः । शेषं
२।४५ अग्रिमक्षयांतरं १५ । अत्रोऽनुपातः । यद्यष्टादशांशान्तरे १५
क्षयान्तरं लभ्यते तर्हि शेषांशैः २।४५ किं मिति ज्यैः साशिकेनागतः
स्फुटासवः ३५।३९ दशभिर्भक्तं जातमृणात्मक कलादिफलम् ३।२४
परं तुलादिकेन्द्रत्वादिदं विलोमं घनात्मकं द्वितीयाकर्षण फलद्वया
दिर्धनम् ३।३४ । एवं पंचानामाकर्षण फलानां संस्कृतिर्जातो गुरोः
संकलिताकर्षण फलद्वयादि १६।४६ घनात्मकम् ।

इ० शा० ताभ्यांशनेश्चतुर्धाऽऽकर्षण कलानयनम् ।

(Attraction of Saturn अट्रक्शन ऑफ़ सैटर्न)

आद्यायाश्चगुरोर्यमैर्विनिहताः स्वाद्वाशकैः ६ संयुता

व्यस्ता स्ताश्च तृतायजा त्रिगुणिता व्यस्ताः कलाः
स्युः शनेः ॥ १९ ॥

तद्वहीन्द्रलवा १४ द्वितीय जनिताद्धृत्यं १८ शक्रात्स्युः
क्रमा द्रामा ३मी ३न्दु १ मिताक्षयं त्वयधनं क १८४४
वि ४ नेत्राणि २खम् ० ॥ चास्वन्त्रय ३३६६नगा ७८८
पर्वत ७ गुणाः ३स्वं की १७५नागा ८८५यो ७वेदाः ४खं
ह्यसवोऽस्यदिग्लवकला स्ताःस्या द्वितीयाः शनेः ॥ २० ॥
तदच्चांतिमकेंद्रजां भुजगुणारुद्रै ११ र्हतास्ताः कलाः
केंद्रे तत्तुल्लादिपङ्कवनगेस्वर्णं तथैवंशनेः ॥

उदाहरण । गुरोर्याराधाकलाः १३४४ सा द्विगुणिता २७।
२८ निजांगांश्च फलेन ४।३५ सहिता जाता गुरोर्विरुद्धा विलोमाः
शने राधा फलाफलम् ३२।३ ऋणम् ।

एवं गुगेस्तृतीयाकला २।४६ धनं । त्रिगुणिता गुरोर्विलोमाः
शनेस्तृतीया कलाफलमृणम् ५।१८ । अथ चतुर्दशांशोनं द्वितीया
कर्षणकेंद्रम् ६।१०।१५।१२ अस्यांशादि १९९।१५ धृतिभक्तेभ्यो
लब्धा ११ एतत्संख्योपलक्षितशने रसवः ७ अग्निमांतरं धनात्मकं
१ । अत्रोऽनुपातः । यद्यष्टादशांशान्तरे १ धनान्तरं लभ्यते तर्हि
शेषांशैः १।१५ किं मिति त्रैराशिकेनागतः शनेः स्फुटासवो ७।४
धनात्मको । दशभक्तंजातं शनेर्द्वितीयाकर्षणकलाः ०।४२ धनम् ।

अथान्तिमकेन्द्रस्य नामपष्टकेन्द्रस्य ११।१७।३० भुजज्या २५।
४० रुद्रै ११ भक्ता लब्धा अन्तिमाशनेराकर्षणं कलाफलम् २।२०
तुलादि पदमेकेन्द्रेऽतो धनात्मकम् ।

एवं चतुर्णांमाकर्षण फलानां संस्कृतिर्जातः शनेः मङ्गलिता
कर्षणफलं कलादि ३४।१९ ऋणम् ।

इ० शा० तार्धेनगुरुद्वान्योर्मिथ आकर्षणसंस्कारः ।

(Attraction अट्रैक्शन)

पंचाकर्षणसंस्कृतः सुरगुरुः स्या द्वै चतुर्भिः शनि
श्रान्येषां द्युसदां सदा लघुतरत्वादत्र नोक्तमया ॥२१॥

एवं पंचभिराकर्षणफलैः संस्कृतः सुरगुरुर्मध्यमः स्यात् । तद्
चतुर्भिराकर्षणफलैः संस्कृतः शनिर्मध्यमः स्यात् तथाऽन्येषां द्युसदां
सदा लघुतरत्वा दत्रग्रन्थविस्तरभया नोक्तं कथितमिति । अतः
इदानीं तेषां दूषणभिराकुर्वन्नाह । “ स्वल्पान्तरत्वा दबहूपयोगा
त्प्रसिद्धभावाच्च बहुप्रयासात् । ग्रन्थस्य तज्ज्ञैर्गुरुताभयेन यस्य
ज्यतेऽर्थो न स दूषणाय ” । इति सिद्धान्तशिरोमणौ भास्करः ।

उदाहरण । एवं देशान्तर संस्कार शुद्धो गुरुः ९।१९।१३।१३
प्रागुक्तगुरोः पंचाकर्षण संस्कार संकलित कलादिकैः १६।४६ र्धना
त्मकैः संस्कृतैर्जात आकर्षण संस्कारशुद्धो गुरुः ८।१९।२९।५९ ।
एवं चतुर्भिराकर्षण संस्कार संकलित कलादिकैः ३४।१९ ऋणा
त्मकैर्देशान्तर संस्कार शुद्धः शनिः १।१६।३९।४४ संस्कारोजात
आकर्षण संस्कार शुद्धः शनिः १।१६।५।२५ ।

एवं देशान्तरवार्षिक समीकरणाकर्षण संस्कार शुद्धः श्रीकरा
च्यामध्यमार्कोदये क्षितिजासन्न मध्यमराशिः ०।४।५३।३३ चन्द्रः ५।
२०।५९।१३ चन्द्रोच्चं १०।१२।५९।१९ चंद्रपातः ०।२०।४३।५७
भासः ९।२६।५०।४९ बुधः ७।२४।२७।२८ गुरुः ८।१९।२९।५९ शुक्रः
६।२।४७।१५ एवं देशान्तर वार्षिक समीकरणाकर्षण संस्कार शुद्धः
श्रीतराच्यामध्यमार्कोदये क्षितिजासन्न मध्यमराशिः १।१६।५।२५ ।

इति श्री लक्ष्मिदत्तसूरि सन्नुनाडुंगर्षि शर्मणा विरचिते

श्री ग्रहभवनपथे स्वकृतोदाहरणे मध्यमग्रहाधिकारः प्रथमः ।

इ० शा० तेनग्रहाणां मन्दोच्चानि ।

(Apes of Planets अप्सिस् ऑफ् प्लानेटस्)

व्यंध्यङ्काद्रिः^{१५}लवारवेर्निगदितं सद्देधसिद्धकुजा
मन्दोच्चविपाददन्तविधवः^{१३१}सार्धत्रिरामाश्विनः^{२३३}॥
सांध्यभ्राद्रिभुवो^{१५}ष्टकुञ्जस्यमाः २८८ सार्धाष्टसिद्धाः
^{१४}क्रमात्प्रत्यक्षं रवि १२ शूष १६ पक्ष्म ६ विय०
द्रूपै १६ विलिप्ताधिकम् ॥ १ ॥

उदाहरण । रवेराद्वीकविकला १२ गताद्वैर्गुणिता २४ रवि
मन्दोच्चरा. २।१८।४५।० विकलामुधनं रवेःस्फुटमन्दोच्चम् २।१८।
४५।२४, एवं भौमस्फुटमन्दोच्चम् ४।११।४५।३२ । बुधस्फुटमन्दोच्चम्
७।२३।३०।१२ गुरोःस्फुटमन्दोच्चम् ५।२०।१५।१२ भृगोः स्फुट
मन्दोच्चं ९।१८।०।० तथैवं शनेः स्फुट मन्दोच्चम् ८।८।३०।३२ ॥

इ० शा० तेनग्रहमन्दकेन्द्रम् ।

(Slow Anomaly of Planets स्लो एनोमली ऑफ् प्लानेटस्)

मन्दोच्चं ग्रहवर्जितनिगदितं मन्दारव्यकेन्द्रं बुधैः
केन्द्रेमेपतुलादिके धनमृण मान्दश्च शीघ्रंफलम् ॥
तान्येकैकपदं त्रिभैस्त्रिभवने श्रुत्वारिचक्रे क्रमा
त्स्यातेपांविषमं समत्वमभिधेयं वौजयुग्माभिधे ॥ २ ॥

ग्रहेणोन शुचं मन्दकेन्द्रं मित्युच्यते । अर्धाद्ग्रहेणोननिर्जं
मन्दोच्चग्रहमन्दकेन्द्रं स्यादिति । तेनमन्दफलमानयेत् । एवं मन्द
फलस्यधनर्णत्वमपि, मेषादिराशिपदे (Summer Hemisphere
सम्मर हेमिस्फियर) सतिमन्दफलन्यनम् । तुलादिराशिपदेकेतु
(Winter Hemisphere विन्टर हेमिस्फियर) मन्दफलगृणमिति
तानिचिर्भस्त्रिभवने त्रिभिः राशिभि रेकंपदं (Coricht

Angled Curve कोराहद अग्ल्ड कर्व) प्रकल्प्य । एवं द्वादश-
राशिनां क्रमाद्विषमसम संज्ञे वा ओजयुग्मादये पद चतुष्टयं स्या-
दिति । तेषां प्रथमतृतीययोर्विषम पदसंज्ञा वा ओजपदसंज्ञा ज्ञेया ।
तथा द्वितीयचतुर्थयोः समपद वा युग्मपदसंज्ञा ज्ञेया ॥

उदाहरण । रेवेः स्फुटमन्दोच्चम् २।१८।४५।२४ देशान्तर वा
पिकसमीकरणार्कपण संस्कारशुद्धरविणा ०।४।२४।१६ हीनं जातं
रेवेमन्दकेन्द्रम् २।१३।५१।८ । एवं भौममन्दोच्चम् ४।११।४५।३२
देशान्तर संस्कार शुद्ध मध्यमभौमेन ९।२६।४०।४९ हीनं जातं भौम
मन्दकेन्द्रम् ६।१४।५४।४३ एवं बुधादिकानां मपि ॥

इ० शा० तार्धेनग्रहाणां मन्दहरः ।

(Divisor दिवाह्रद)

सूर्यासिद्धरसाः ६२४ क्रमाच्चसदलाभ्राङ्केन्द्रव १९०
स्त्रीभरा ११३ द्युताः ५२ शैलदिवो ११७ द्वावेष्टमनवो
१४९६ऽष्टेमेन्द्रवः १८८स्युर्हरः ॥

इ० शा० तार्धेन ग्रहगुणः ।

(Multi Plid मन्ति ग्राह्द)

सार्धत्रीन्दुः ३मितो गुरोः परखगानां विश्वतुल्यो १२ गुणः
केन्द्रेचेन्मृगपङ्कभगे सति रवे रर्कः १२ शनेर्दिक् १९ स्मृतः ॥ १॥

इ० शा० तेनमन्दहरे कालान्तरसंस्कारः ।

(Annual Divisor एन्नुअल् दिवाह्रद)

सूर्यात्केन्द्रश्रुजज्यकाऽद्गुणिता त्रिज्यो १२० ऋताप्तं
पुन स्तिथ्य १५ भ्रा० वज १ ख० पट्टशता १०० म्वर चरै ९
निर्भ्रं सहस्रोद्धतम् ॥ स्वस्यस्या त्समयान्तराभिधफलं

१ दिवः (बहुवचनांतोदिवः) स्वर्गोऽत एकविंशतिर्दिवः ।

ज्ञेय्यारकानां क्षयं चान्येषां स्वफलं धनं मृदुहर स्त
संस्कृतः स्यान्निजः ॥ ४ ॥

उदाहरण । रविकेन्द्रम् २११५११२ अस्य “पञ्चांकाखेषु
दत्ता’॥इत्यनेन भुज्या ११५७गताद्ध २ गुणिता २३०११४त्रिज्या
भक्तफलम् १५० पुनः सूर्यफलार्थतिथिभिः१५गुणितम् २८४५
सहस्रैः१०००भक्तं रवेःसमयान्तरफलम् ०१२ सूर्यफलत्राभिजमन्द
हरे ६२४ धनं जातं रवेर्निजमन्दहरः ६०४१२ एवं सर्वेषामपि ’ ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितार्धेन मन्दहरः स्फुटीकरणम् ॥

(True Divisor of Planets दु डिवाइसर ओफ प्लानेट्स)

कोटिज्यानिजकेन्द्रजानिजगुणैर्निघ्ना त्रिजीवोऽ१२०दृता
स्वर्णन्नक्रकुलीरपङ्कवनगेकेन्द्रे हरः स्यात्स्फुटः ॥

स्वार्कांशांशफलेन केन्द्रजनित ज्यायाः शनेः स्वंक्षयं
केन्द्रेमेपतुलादिके सतिशनेः स्यात्प्रस्फुटस्तद्धरः ॥ ५ ॥

उदाहरण ॥ रविमन्दकेन्द्रस्य कोटिज्या ३३१२२ “ सार्धत्री
न्दुमिता ” रित्यादिना प्रागुक्तरवेर्गुणकः १३ परं मकरादिपदमे
रविकेन्द्रेऽतोऽर्कमितेन गुणेनगुणिता ४००१२४ त्रिजीवोद्धृतातेन
फलेन ३१२० रविकेन्द्रमकरादि पदमेसतितेननिज मन्दहरो ६२४१
२ धनं जातं रवेः स्फुटमन्दहरः ६२७१२० ॥ एवं चन्द्रादीना
मपि विधेयम् ॥

इ० शा० तार्धेनमौमार्कयोः सूक्ष्मसंस्कारः ।

कोज्याभौममृदोर्मृगादिरसभे द्विघ्नाऽन्यथाऽर्धोन्मिता
भौमेस्वंविक्रलासदात्यसदाऽर्के स्वंविलिप्तानखाः २० ॥

मृगादिरसभे भौममन्दकेन्द्रस्य कोज्या कोटिज्या द्विगुणितो

न्मिता चेदन्यथा कर्कादिषट्मे तदाकोटिज्यार्धमिता विकलाभौमे
सदास्वंधनंकार्यत्तथचार्केसदानखविलिप्तास्वकार्यमिति ॥

उदाहरण ॥ भौममन्दकेन्द्रस्य ६।१४।५४।४३ कोटिज्या ११५।
४८ भौममन्दकेन्द्रकर्कादि षट्मेस्थितत्वा त्कोटिज्यार्धमिता ५८
विकला देशान्तरसंस्कारशुद्धभौमे ९।२६।५०।४९ सदास्वंधनं
जातः सर्वसंस्कारशुद्धो मध्यमो भौमः ९।२६।५१।४७ ॥

एवं देशान्तरसंस्कारशुद्धेऽर्के ०।४।५३।५६ सदानख २०
विलिप्ताधनंजातः सर्वसंस्कारशुद्धो मध्यमोऽर्कः ०।४।५४।१६ ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितार्धेन मन्दफलानयनम् ॥

(Equation of The Apsis इक्वेशन् ओफ् घी अप्सिस)

दिग्मा१०केन्द्रभुजज्यका स्फुटहरेणाप्तं लवाद्यं फलं
मान्दकेन्द्रवसाद्यग्रे धनमृणं मन्दस्फुटः स्याद्ग्रहः ॥६॥

उदाहरण ॥ रविमन्दकेन्द्रस्य भुजज्या ११५।७ दिग्मिर्गुणिता
११५।१।१० रविस्फुटहरेण ६२७।२२ भक्ताजातमंशादि रवेर्मन्द
फलम् १।५०।५ अत्र रविमन्दकेन्द्र मेपादिराशिषट्केवर्त्ततेऽत इदं
फलं धन मनेनसंस्कृत सर्वसंस्कारशुद्ध मध्यमरवि ०।४।५४।१६
र्जातो मन्दफल संस्कृतः स्फुटोऽर्कः ०।६।४४।२१ ॥ एवं चन्द्र
भौमादीनामपि मन्दफलं साधनीयं विचक्षणैः ॥

इ० शा० तेनायनांशानयनं तद्गणनारंभस्थानं चाह ॥

(Paecession of The Equinoction Ponto प्रेशीशन्

ओफ् घी इक्वीनाक्शन् पॉइन्ट्स)

शाकःसेषुलवामिनाक^{२१३}रहितः स्वार्केद्वि२१२भागान्वि
तोभक्तोनेत्रनगै७२स्वाप्तकफलस्युश्चायनांशाःस्फुटाः ॥

१ मन्दस्फुटग्रहः (Helio Centric Planet हेलिओ सेन्ट्रिक् ग्रहानेद)

संघन्त्रैरिह पाश्चिमात्यगणकै र्यं वेधनिश्रीकृता
श्रित्रास्पष्टभमोगतोऽयनलवाः सङ्कीर्तितास्तेमयां ॥७॥

उदाहरण ॥ अभीष्टशकाद्वात् १८३६ सेपुलवाग्रिनांकै २१३।
१२ विंशोध्ययच्छेषं १६२१।४८ तत्स्वार्कद्वि २१२ भागेन ७।३९.
युक्तो १६२९।२७ नेत्रनगौ ७२ रवासं लब्धमिष्ट शकवर्षे १८३५
मेपसंक्रमणकालेऽयनांशाः २२।३७।५२ ॥

इ० शा० तेनपलभा चरखंडानि चरपलानयनमाह ॥

सूर्येसायनमेपगेऽर्धदिवसेयाभाऽक्षभासाभवेत्खान्धि ४०
त्राविद्धतात्रिधाकृत ४शराऽर्केः १२ स्थुश्चरार्धानि वै ॥
मार्तण्डायनयुक्तदोर्भमितियोगोशादिकैप्याहतात्वाग्र्यं
३० शेनयुतं चरन्धनमृणं स्यात्तत्तुलाजादिके ॥ ८ ॥

सायनमेपसंक्रमणदिने त्रिप्रश्नाधिकारे कथित बद्धिप्रसाधनं कृत्वा
द्वादशांगुलशङ्कोर्माध्याह्नाया श्रीकराच्यामंगुलादि ५।३३ एतत्परि
मिताहृष्टा ॥ अत एतावत्सेवांगुलादि श्रीकराच्यांपलभा (Equi-
noctionl Shadow at Midday इकीनायशल शँडो पट मिट्टे)
स्या दिति ॥

उदाहरण ॥ श्रीकराच्यांपलभा ५।३३ खान्धिभि ४० गुणिता
२२२।० त्रिधास्थानत्रयेविहता ॥ एकरकृतमत्ता ३० द्वितीयस्थाने
पंचमत्ता ३४ तृतीयस्थानेऽर्कमत्ता ३६ एवंत्रिधाचरखण्डकानिस्युः ।
अथवा स्थूलानि ५५।४४।१८ ॥

अयनांश २२।३७।५२ युक्त मन्दफलसंस्कृतोऽर्को ०।३।४४।

x चरखडानि (Piece of Ascending Force पीस ओफ्
असेन्डिङ्ग फोर्स).

* चरपलानि (Ascending Force असेन्डिङ्ग फोर्स).

२१ जातः सायनरविः ०।२९।२७।१३ अस्य भुज ०।२९।२२।१३
अत्रभुजराशि ० एतत्संख्योपलसितगत खण्डकयोग ० पैप्यखण्ड
केन ५५ शेषांशादि ०।२२।१३ गुणिता १६।५।१८।१५ स्वायं
३० शफलेन ५४ चरखण्डकयोगो ० युक्तोजातमुक्तदिवसे पलात्म
कंचरम् ५४ सानयसूर्योमेपादिपद्मे तिष्ठति ॥ अतएवचर ५४
मृणम् ॥ सूक्ष्मचरानयनरीतिस्तु त्रिभन्नाधिकारे दृष्टव्यः ॥

इ० शा० तार्धेन रवीन्द्रोश्चरसंस्कारः ।

देयन्तद्विचरंवेर्विकलिकास्व जस्य मध्यस्य त
द्विश्च१३घ्नस्वयुगाद्रि७४भागमहितश्चास्तेविलोमश्चरम् ॥

उदाहरण ॥ उक्तसाधितचरं स्पष्टरविभोगे दत्तश्चेत्स औदयिको
भवति ॥ यथा प्रकृतोदाहरणे मन्दस्पष्टोरविः ०।६।४४।२१ चर
पलेन ५४ ऋणात्मकेन विकलास्थाने संस्कृतः सन्जात औदयिकः
स्पष्टोऽर्कः ०।६।४३।२७ ॥

एवं देशान्तर वार्षिकसमीकरणाकर्षण संस्कारशुद्धो मध्यम
चन्द्रः ५।२२।५९।१३ चरपल ५४ मृणं ॥ विश्वगुणितं ७०२ स्व
कीय युगाद्रि ७४ भागेन ९ सहितं विकलात्मकमृण ७११ मेघ
झलादि ११।५१ ऋणमनेन संस्कृतोजात औदयिको मध्यमचन्द्रः
५।२२।४७।२२ ॥

अत्रविशेषः स्मृतव्यः ॥ “चास्तेविलोमंचर” मस्तकालिकेष्ट
चरंविलोमं विपरीतं ॥ घनत्वेऽण मृणत्वेघनं कार्य मितिभावः ॥

इ० शा० तार्धेन चन्द्रे सूर्यान्तर संस्कारः ।

(Securar Acceration सेक्युअर् अक्सेशन)

दिग्घ्नं१०सूर्यफलं शराश१०५विहृतं सूर्यान्तराख्यंफलं
स्यात्सूर्यस्यफला द्विलोमविधिना देयंविधौ चोच्चके१९॥

उदाहरण ॥ रविमन्दफलमंशादि १।४९।५४ दिग्रं दशगुणि
तम् १८।१९।० शराशै १०५ भक्तं लब्धं चन्द्रे सूर्यान्तर संस्कार
मंशादि ०।१०।२५ रविमन्दफलं घनमतोऽस्माद्विलोभं नामात्रकृण
मनेनसंस्कृतश्चरसंस्कारशुद्धो मध्यमचन्द्रो ५।२२।४७।२२ जातः
सूर्यान्तरसंस्कार शुद्धश्चन्द्रः ५।२२।३६।५७ एव मार्कर्षण संस्कार
शुद्धचन्द्रोच्चम् १०।१२।५९।१९ सूर्यान्तरसंस्कार संस्कृतं जातं
स्फुटचन्द्रोच्चम् १०।१२।४८।५४ ॥

विवरणम् ॥ अत्र “दिग्रं सूर्यफल” मित्यनेन यः सूर्यान्तर
संस्कार उक्तः स पारमार्थिको ननुकेवलो भुजान्तरसंस्कारः ॥
किन्तु मन्दफल वशवर्तिनाऽयं संस्कारेण मिश्रितो बाहन्तरोऽस्ति ॥
अतः सूर्यान्तराख्य उक्तः ॥

इ० शा० तेनचन्द्र यातफलसंस्कारः ।

(Diferance of Rising डिफरन्स ओफ़ राइजिंग्)

स्पष्टार्कोऽयनभागकैश्चसहितो नेत्राहतः स्याच्चत
द्वाहुज्या त्रिकरैरस्वाप्तक मिदं लिप्तादियातं फलम् ॥
चन्द्रेवित्रिश्कले धनंक्षय मिने युग्मोजपाद स्थिते
सुर्येन्द्रोर्ग्रहणे विधौ फलमिदन्देयन्न विद्वद्भरैः ॥ १० ॥

उदाहरण ॥ मन्दफलसंस्कृतसायनरविः ०।२९।२२।१३ द्वि
गुणितः १।२८।४४।२६ अस्यज्या १०१।४२ त्रिकरै २३ भक्ता
ल्लघाश्चन्द्रे कलादियातफलम् ४।२५ सायनद्विग्र सूर्यस्यौजपदस्थिं
तस्मा दयं क्षय मनेन संस्कृत खिफलोऽयं सूर्यान्तर संस्कारसंस्कृतं
चन्द्रो ५।२२।३३।५७ जातोयातफल संस्कृतश्चन्द्रः ५।२२।२९।३२ ॥

रवीन्द्रोर्ग्रहणगणितं मसङ्गे विधाविदं यातफलं विद्वद्भरैर्नदेयं
मिति ॥

इ० शा० तेसार्धेन तिथिच्युतिकेन्द्रयो रानयनम् ।

सूर्योनो निजमध्यमो हिमकरो नेत्राऽहतः स्यात्तिथेः
केन्द्रं चेद्यदि कर्कटादिरसभे कोटिस्तुत्वाभ्यंश ३० युक् ॥
स्पष्टतत्त्वजपङ्मगेऽस्यचहरःत्वाभ्रेन्दुनेत्रो २१०० न्मितः
त्वाग्न्यङ्केन्दुमित १९३० स्तुलादिरसभेतद्वत्सदाखं० गुणः
सोच्चान्नोनयमघ्नमध्यतपन च्युत्याख्यकेन्द्रं भवेद्रामादय
ङ्क ९७३ मितोहरोऽस्यच गुणो वेदेन्दुतुल्यः १४ स्मृतः ॥

मध्यमसूर्येन हीनो निजमध्यमचन्द्रो द्विगुणितस्तिथेः केन्द्रं स्या
यदिकर्कादिपद्भेकेन्द्रे तदा केन्द्रकोटिभागानां त्रिंशदंशेन युक्तं
तत्केन्द्रं स्फुटं स्यादिति ॥

मेपादिपद्भेतिथिकेन्द्रेऽस्य २१०० मितोहरस्तुलादिकेतु १९३०
हरः स्यात्तद्वत्सदा खं० गुणोज्ञेयमिति भावः शेषं स्पष्टम् ॥

उदाहरण ॥ मध्यमसूर्येन ०।४।५४।१६ मध्यमचन्द्रो ५।२२।
५९।१३ हीनं ५।१८।४।५७ द्विगुणितं जातं तिथिकेन्द्रम् १।१६।९।५४ ॥

एवं यातफल संस्कार संस्कृत मध्यमचन्द्रः ५।२२।२९।३२
सूर्यान्तरसंस्कार संस्कृतचन्द्रोच्चम् १०।१२।४८।५४ युतेन ४।५।
१८।२६ द्विगुणमध्यमार्को ०।९।४८।३२ हीनो जातं च्युतिकेन्द्रम्
८।४।३०।६ ॥

इ० शा० तार्धेन चन्द्रेतिथि च्युतिसंस्कारः ।

आभ्यां ये मृदुवत्फले सुगणकैश्च्युत्याख्यतिथ्याभिधे
तेवैकेन्द्रवसादिधौ धनमृणं कार्यौ च मान्दन्ततः ॥ १२ ॥

* तिथिकेन्द्रं (Anomaly of Variation एनोमली ओफ
वेरिपशन). । च्युतिकेन्द्रं (Anomaly of Erection एनोमली
ओफ इवेक्शन).

आभ्यां तिथिच्युतिकेन्द्राभ्यां मृदुव धे फले ते स्वस्वकेन्द्रवसा
दिधौ धनमृणं कार्यौ ततो मन्दफलं विधेय मिति ॥

उदाहरण ॥ तिथिकेन्द्रस्य भुज्या ४८।२८ तिथिकेन्द्रतुलादि
पद्भेस्त्रितलाद्विघ्न भुज्या निजतिथिहरेण १९३० भक्तं लब्धं
चन्द्रेतिथिफल (Variation वेरिपशन) संस्कारमंशादि ०।१५।०
तुलादिपद्भेकेन्द्रेऽत ऋणम् ॥

एवं च्युतिकेन्द्रस्य भुज्या १०८।१० कोटिज्या च ५१।३६
अथात्र च्युतिगुणः १४ अस्मा “कोटिज्या निजकेन्द्रजा निज
गुणै” रित्यादिना फलं ६।१४ कर्कादिकेन्द्रत्वाद्दण मनेनसंस्कृत
च्युतिहरो ९७३ जातच्युतेः स्फुटहरः ९६६।५७ ॥

अस्माद् “द्विघ्नाकेन्द्र भुज्यका” इत्यादिना मन्दफल व
च्युतिकेन्द्रस्य भुज्या १०८।१० द्विघ्ना दशभिर्गुणिता १०८१।४०
स्फुटच्युतिहरेण ९६६।५७ भक्ता लब्धं चन्द्रे च्युतिफल (Evection
इवेक्शन) मंशादि १।७।७ च्युतिकेन्द्रस्य तुलादिपद्भेस्त्रितलाद्दण
माभ्यांच्युति तिथिफलाभ्यां यातफल संस्कृतचन्द्रः ५।२२।२९।३२
संस्कृतः सन्जातच्युतितिथिसंस्कार संस्कृत मध्यमचन्द्रः ५।२१।७।
२५ ॥ एव मसा दप्यत्र चन्द्रमन्दफलं प्रसाध्यमिति ॥

अथ सूर्यान्तर संस्कारशुद्धचन्द्रतुल्यम् १०।१२।४८।५४ च्युति
तिथिसंस्कार, शुद्धचन्द्रेण ५।२१।७।२५ हीनज्ञातचन्द्रमन्दकेन्द्रम्
४।२१।४१।२९ अस्य भुज्या ७४।१० कोटिज्या च ९४।४०
“कोटिज्या निजकेन्द्रजा” इति कोटिज्या ९४।४० चन्द्रगुणेन
१३.गुणिता १२३०।४० त्रिभज्याभक्तफलम् १०।१५ कर्कसदिकेन्द्र
त्वाच्चन्द्रहरो १९०।३० हीनो जातः स्फुटचन्द्रहरः १८०।१५ अस्माद्
“द्विघ्नाकेन्द्र भुज्यका” इत्यादिरीत्या चन्द्रमन्दफल मंशादि ४।६।
५० मेषादिकेन्द्रत्वाद्दण मनेन संस्कृतच्युति तिथिफलाभ्यां शुद्धचन्द्रो
५।२१।७।२५ जातो मन्दफल संस्कृतस्पष्टचन्द्रः ५।२५।१४।१८ ॥

इदानीं स्रग्धराछन्दसाविशेषवृत्तीय चन्द्रकरणम् ।

(Helio Centric Moon हेलियो सेन्ट्रिक् मून)

अर्काहोः केन्द्रयोगन्तपनभवनतः शुद्धमाद्याभिधं स्यां
त्सोच्चाब्जोद्विघ्नपातान्वितमिदमपरं सार्कपातं द्विनिघ्नम् ॥
चक्रोनं स्याच्च तेपां विहृतमरियुगैः ४६ पङ्क्त्यैः ८६ पङ्क्त्यैः ८६
ज्यादेयास्ताः केन्द्रतोऽब्जे विधिवदपिकलाः क्षेपवृत्ते स्फुटः
स्यात् ॥ १३ ॥

उदाहरण ॥ रविकेन्द्रम् २।१३।५१।८ तिथिकेन्द्रम् ११।६।
१।५४ अनयोर्योगम् १।२०।१।२ द्वादशभ्यो विशोध्य शेष माघ
केन्द्रम् १०।१।५८।५८ ॥

मन्दस्फुटचन्द्रः ५।२५।१४।१८ स्फुटचन्द्रतुलने १०।१२।४८।
५४ युतं ४।८।३।१२ द्विघ्नपातेन च १।११।२७।५४ युक्तं सन्जातं
द्वितीयकेन्द्रम् ५।१९।३।१६ ॥

मध्यमरविः ०।४।५४।१२ पातेन ०।२०।४३।५७ युतम् ०।
२५।३८।९ द्विगुणितम् १।२१।१६।१८ चक्राद्विशोध्यजनितं तृतीय
केन्द्रम् १०।८।४३।४२ ॥

एषां त्रयाणां केन्द्राणां पृथग्भुजज्या ॥ तत्र प्रथमकेन्द्रज्या
९२ अरियुगै ४६ भक्ताऽऽप्ताऽद्याकला २।० प्रथम केन्द्रतुलादि
षट्भे स्थितत्वा दृणम् ॥ द्वितीयकेन्द्रभुजज्या २२ पङ्क्त्यै ८६ भक्ताऽऽ
द्वितीयाकला ०।१५ मेपादिकेन्द्रत्वाद्धनम् ॥ एवं तृतीयकेन्द्रभुजज्या
९३ पङ्क्त्यै ८६ भक्ताऽऽप्तान्तिमाकला १।८ तृतीयकेन्द्र तुलादिषट्भे
स्थितत्वादृणम् ॥

आभि स्त्रिविधकलाभिः संस्कृतो मन्दस्पष्टचन्द्रो ५।२५।१४।
१८ जातो विश्लेषवृत्ते स्फुटचन्द्रः ५।२५।११।३३ ॥

आभ्यां तिथिच्युतिकेन्द्राभ्यां मृदुव धे फले ते स्वस्वकेन्द्रवसा
द्विधौ धनमृणं कार्यौ ततो मन्दफलं विधेय मिति ॥

उदाहरण ॥ तिथिकेन्द्रस्य भुज्या ४८।२८ तिथिकेन्द्रतुलादि
षट्भेस्थितत्वादिग्र भुज्या निजतिथिहरेण १९३० भक्तं लब्धं
चन्द्रेतिथिफल (Variation घेरिण्शन) संस्कारमंशादि ०।१५।०
तुलादिषट्भेकेन्द्रेऽत ऋणम् ॥

एवं च्युतिकेन्द्रस्य भुज्या १०८।१० कोटिज्या च ५१।३६
अथात्र च्युतिगुणः १४ अस्मा “कोटिज्या निजकेन्द्रजा निज
गुणै” रित्यादिना फलं ६।१४ कर्कादिकेन्द्रत्वाद्दण मनेनसंस्कृत
च्युतिहरो ९७३ जातश्च्युतेः स्फुटहरः ९६६।५७ ॥

अस्माद् “दिग्घ्राकेन्द्र भुज्यका” इत्यादिना मन्दफल व
च्युतिकेन्द्रस्य भुज्या १०८।१० दिग्घ्रा दशभिर्गुणिता १०८।१।४०
स्फुटच्युतिहरेण ९६६।५७ भक्ता लब्धचन्द्रे च्युतिफल (Evection
इवेक्शन) मंशादि १।७।७ च्युतिकेन्द्रस्य तुलादिषट्भेस्थितत्वाद्दण
माभ्यांच्युति तिथिफलाभ्यां यातफल संस्कृतचन्द्रः ५।२२।२९।३२
संस्कृतः सन्जातश्च्युतितिथिसंस्कार संस्कृत मध्यमचन्द्रः ५।२१।७।
२५ ॥ एव मस्मा दप्यत्र चन्द्रमन्दफलं प्रसाध्यमिति ॥

अथ सूर्यान्तर संस्कारशुद्धचन्द्रतुल्यम् १०।१२।४८।५४ च्युति
तिथिसंस्कार, शुद्धचन्द्रेण ५।२१।७।२५ हीनज्ञातचन्द्रमन्दकेन्द्रम्
४।२१।४।२९ अस्य भुज्या ७४।१० कोटिज्या च ९४।४०
“कोटिज्या निजकेन्द्रजा” इति कोटिज्या ९४।४० चन्द्रगुणेन
१३.गुणिता १२३०।४० निभज्याभक्तफलम् १०।१५ कर्कादिकेन्द्र
त्वाच्चन्द्रहरो १९०।३० हीनो जातः स्फुटचन्द्रहरः १८०।१५ अस्माद्
“दिग्घ्राकेन्द्र भुज्यका” इत्यादिरीत्या चन्द्रमन्दफल मंशादि ४।६।
५३ मेपादिकेन्द्रत्वाद्दण मनेन संस्कृतच्युति तिथिफलाभ्यां शुद्धचन्द्रो
५।२१।७।२५ जातो मन्दफल संस्कृतस्पष्टचन्द्रः ५।२१।१४।१८ ॥

इदानीं स्रग्धराछन्दसाविक्षेपवृत्तीय चन्द्रकरणम् ।

(Helio Centric Moon हेलियो सेन्ट्रिक् मून)

अर्काहोः केन्द्रयोगन्तपनभवनतः शुद्धमाद्याभिधं स्यात्
त्सोच्चाब्जोद्विघ्नपातान्वितमिदमपरं सार्कपातं द्विनिघ्नम् ॥
चक्रानं स्याच्चतेषां विहृतमरियुगैः ४६ पङ्क्त्यैः ८६ पङ्क्त्यैः ८६
ज्यादेयास्ताः केन्द्रतोऽब्जे विधिवदपिकलाः क्षेपवृत्ते स्फुटः
स्यात् ॥ १३ ॥

उदाहरण ॥ रविकेन्द्रम् २।२१।५१।८ तिथिकेन्द्रम् ११।६।
१।५४ अनयोर्योगम् १।२०।१।२ द्वादशभ्यो विशोध्य शेषं माघ
केन्द्रम् १०।१।५८।५८ ॥

मन्दस्फुटश्चन्द्रः ५।२५।१४।१८ स्फुटचन्द्रतुल्येन १०।१२।४८।
५४ युतं ४।८।३।१२ द्विघ्नपातेन च १।११।२७।५४ युक्तं सन्जातं
द्वितीयकेन्द्रम् ५।१९।३१।६ ॥

मध्यमराविः ०।४।५४।१२ पातेन ०।२०।४३।५७ युतम् ०।
२५।३८।९ द्विगुणितम् १।२१।१६।१८ चक्रादिशोध्यजनितं तृतीय
केन्द्रम् १०।८।४३।४२ ॥

एषां त्रयाणां केन्द्राणां पृथग्भुजज्या ॥ तत्र प्रथमकेन्द्रज्या
९२ अरियुगै ४६ भक्ताऽऽप्ताऽद्याकला २।० प्रथम केन्द्रतुलादि
षट्मे स्थितत्वा दृणम् ॥ द्वितीयकेन्द्रभुजज्या २२ पङ्क्त्यै ८६ भक्ताऽऽ
द्वितीयाकला ०।१५ मेपादिकेन्द्रत्वाद्धनम् ॥ एवं तृतीयकेन्द्रभुजज्या
९३ पङ्क्त्यै ८६ भक्ताऽऽप्तान्तिमाकला १।८ तृतीयकेन्द्र तुलादिषट्मे
स्थितत्वादृणम् ॥

आभि त्रिविधकलाभिः संस्कृतो मन्दस्पष्टश्चन्द्रो ५।२५।१४।
१८ जातो विक्षेपवृत्ते स्फुटचन्द्रः ५।२५।११।३३ ॥

इ० शा० तेन चन्द्रेकान्ति । कक्षचलन संस्कारः ।

(Movement of The Ecliptic सूचमेन्द्र ओफ् धी इक्लिप्टिक्)

पातेनाव्यविधुर्यमै विनिहतः कक्षाख्यकेन्द्रं स्मृत
न्तद्वोर्ज्या गणकैर्नगेन्दुः ७ विहृतालिप्तादिकं यत्फलम् ॥
स्वर्णन्तचुक्रते तुलाजरसमे स्वक्षेपवृत्तीयके चन्द्रे
सोऽखिल संस्कृतः स्फुटतरश्चन्द्रोपमीयो भवेत् ॥ १४ ॥

उदाहरण ॥ क्षेपवृत्तीयचंद्रः ५।२५।११।३३ पातेन ०।२०।
४३।५७ युक्तः ६।१५।५५।३० द्विगुणितं जातं कक्षाकेंद्रम् १।१।
५।१३० अस्यज्या ६३।१४ नगेन्दु १७ भिर्भक्तं लब्धचंद्रे कक्षा
चलन संस्कारकलादि ३।४३ कक्षाकेंद्र मेपादि पद्मेस्थितत्वा दिव
मृण मनेन संस्कृतो विक्षेपवृत्तीयचंद्रो ५।२५।११।३३ जातः सर्व
संस्कार संस्कृतः कान्तिवृत्ते स्फुटतरश्चंद्रः ५।२५।७।५० ॥

अथ भौमादिग्रहाणां मन्दस्फुटीकरणोदाहरणार्थं शुक्रशनिश्चर
योरभौदाहरणं क्रियते ॥ भृगोः स्फुटमन्दोच्चम् ९।०।०।० “मन्दो
च्चद्विजित” मिति देशांतरसंस्कार शुद्धमध्यमशुक्रेण ६।२।४७।१५
वर्जितज्जातं भृगोर्मन्दकेंद्रम् ३।१५।१२।४५ अस्य भुजज्या ११५।
३७ अस्मात् “सूर्याकेंद्रभुजज्यका” इत्यादिना भृगोर्निजहरः
१४९५।४९ पुनः “कोटिज्या निजकेंद्रजा” इत्यादिना भृगुमन्द
केंद्रस्य कोटिज्या ३१।३१ निजगुणेन १३ गुणिता ४०९।४३ त्रि
भज्याभक्तफलेन ३।२५ कर्कादिकेंद्रत्वा ऋगुहरो १४९५।४९ हीनो
जातो भृगोः स्फुटहरः १४९२।४ ॥

“दिग्र्या केंद्रभुजज्यका” इत्यादिना भृगोर्मन्दकेंद्रस्य भुजज्या
११५।३७ दिग्र्या दशगुणिता ११५६।१० भृगोः स्फुटहरेण १४९२।

१ मन्दस्पष्टः सूर्यमध्यस्फुटो वा (Helio Centric Planet
हेलिओ सेन्ट्रिक् प्लानेट) .

४ भक्तासं भृगोर्मंदफलमंशादि ०।४६।३० ॥ मेपादि षट्भेभृगुमंद
केन्द्रे तेने दन्धन मनेन देशांतर संस्कार संस्कृत शुक्रो ६।२।४७।
१५ धनं जातो मन्दफल संस्कृतः शुक्रः ६।३।२३।४५ ॥

अथ शनेः स्फुटमंदोच्चम् ८।८।३०।३२ 'आकर्षण संस्कार
शुद्धः शनैश्चरेण १।१६।५।३१ वर्जितं जातं शनिमंदकेंद्रम् ६।२२।
२५।१ अस्यभुजज्या ४५।४३ कोटिज्याच १।१८।४७ शनेर्गुणः १३
शनेः स्फुटहरश्च १७६।० पुनः "स्वाकर्षांशफलेने" त्यादिनाशनेः
मस्फुटारूपोहरः १७२।३७ अस्माद् "दिघ्राकेंद्र भुजज्यका"
इत्यादिना शनेर्मंदफल मंशादि २।३६।११ तुलादिकेंद्रत्वाद्वा मनेन
संस्कृतः शनिर्जातो मंदस्पष्टः शनिः १।१३।२९।२० ॥ एवं
भौमबुधगुस्वोऽपि साधनी या सुगणकैः ॥

इ० शा० तार्थेन गत्यर्थ मन्दकेन्द्राणिः ।

सूर्यात्का १११० नगे०न्द्र १४ वेद ४ कु १ गुणां ३ शोनं स्वके
न्द्रस्फुटस्याच्चान्द्रीतुतुलादिपङ्क्तवनगेचेत्र्यंशको ३ नन्तथा ॥

उदाहरण ॥ अथ गत्यर्थ मेकांशोनं रविकेंद्रम् २।१२।५१
दशांशोनं गत्यर्थ चंद्रकेंद्रम् ४।११।३८ एवं सप्तांशोनं भौमकेंद्र ॥
चतुर्दशांशोनं बुधकेंद्र ॥ चतुरंशोनं गुरुकेंद्र ॥ एकांशोनं भृगुमंद
केंद्रम् १।१४।१३ गुणांशोनं गत्यर्थ शनिमंदकेंद्रम् ६।१९।२५ एवं
गत्यर्थ स्फुटमंदकेंद्रस्यात् ॥ चन्द्रस्यतुतुलादि षट्भेकेंद्रे चे तदात्र्यं
शोनं केंद्र स्फुटं स्यात् ॥

इ० शा० तसार्धाभ्यां मन्दस्पष्टागतिः ।

(Tare Slow Motion of The Planets दृ स्लो मोशन
ओफ् थी प्लानेटस्).

तत्तत्कोटिभवाज्यका क्रमत्रयावाद्गै० श्र साधेन्द्राभिः १
रूपोष्टैः २२ सार्धकृभिः ३ स्वमार्गणकरैः २५ स्वाङ्कैः
९० स्ववेदेषुभिः ५४० ॥ १५ ॥

भक्तं स्याच्चविधोः कुलीररसभे साद्रयंशकं तत्फलं
 न्तद्रत्कर्कट पङ्क्तौ क्षितिसुतस्यांघ्र्यन्वितंस्या तथा ॥
 वौधन्त्वविधनृपाः १६४ हतंशतमितैः १०० रामंगतैः स्यात्फलं
 स्वर्णकर्किसृगादिकेग्रहगतौ मन्दस्फुटाः स्याद्गतिः ॥ १६ ॥
 संप्रशच्युतिकेन्द्रकन्वयतिथेः सेन्द्रांशकं १४ स्यात्तथा
 तत्कोज्येऽष्टहृतं तयोर्गतिफलं स्याद्द्वै विलोमंतिथेः ॥
 मन्दस्पष्टविधोर्गतिश्च्युतितिथिभ्यां संस्कृताः सा स्फुटा
 दैनीचन्द्रगतिः सुवेधनिपुणैर्विद्वद्भैः कीर्तिताः ॥ १७ ॥

तत्तद्गतिकेन्द्रस्य कोटिज्या क्रमतया विभक्ता ॥ रवेः केन्द्रकोटि
 ज्योत्स्नागै ६० विधोः सार्धेन्दुभि १, भौमस्यज्योष्टि २३ बुधस्यसा
 र्धकुभि १, गुरोः खमार्गण करै २५० भृगोः खार्कैः ९० शनेस्तु
 वेदेषुभि ५४ भक्तं यदाप्तन्त त्रिजगतिफलं स्यात् ॥

चेद्यदि चंद्रभौमबुधानां कर्कादिपदभेकेन्द्रे तदा तद्विधोः फलं ख
 सप्तांशयुतं ॥ भौमस्य निर्जाघ्रियुतं ॥ बुधस्य तुतत्फलं मन्धिभूप
 १६४ गुणितं शतभक्तं यदाप्तन्तद्रतिफलं स्या ॥ तद्गतिफलं कर्कि
 सृगादिकेन्द्र वसाद्ग्रहमध्यमगतौ धनर्ण मन्दस्पष्टा गतिः (True
 Slow Motion दृ स्तो मोशन) स्या दिति ॥

तद्वत्पञ्चांशयुक्ताच्युतिकेन्द्रा चतुर्दशांशयुक्ता तिथिकेन्द्रा त्कोटि
 ज्येऽष्टभक्ते तयोर्गतिफलं स्या ॥ चक्षुतिगतिफलं यथावत् ॥ तिथि
 गतिफलन्तु विलोमं कर्कादिकेन्द्रेऽरुणं मकरादिपदभे धन मिति भावः ॥

एव भाभ्याच्युति तिथिगतिफलाभ्यां विधोर्मन्द स्पष्टागतिः
 संस्कृताद्येचंद्र दिनगतिः स्फुटा वेधनिपुणैर्विद्वद्भैः कीर्तिताः ॥

उदाहरण ॥ रवेर्गत्यर्थं स्फुटकेन्द्रं २।१०।०? अस्यकोटिज्या

* कोज्या=इत्यनेन कोटिन्या.

३५।७७ स्वांगैः षष्ठ्याभक्तं लब्धं रवेर्गतिफलं ०।३५ मकरादिषट्भे
रविकेंद्रेऽत इदं रविमध्यमगता ५९।८८ वर्णं रवेः स्पष्टागतिः ५८।३३ ॥

एवं चंद्रकेंद्रस्य कोटिज्या ७९।४२ सार्धेन्दुभि १।३० भक्ता
लब्धं चंद्रगतिफलम् ५३।८८ कर्कादिकेंद्रत्वात्तत्फलं स्वकीय सप्तमांशेन
७।३४ युतं विधोः स्फुटगतिफलं ६०।४३ कर्कादिषट्भे स्थितत्वा
चंद्रमध्यमगतौ ७९०।३५ धनं विधोर्मन्दस्पष्टागतिः ८५१।१८ ॥

तथैवं पंचांशयुतं च्युतिकेंद्र ८।०।२६ अस्य कोटिज्या ४२।०
अष्टभक्तं च्युतिगतिफलम् ५।१५ कर्कादिकेंद्रत्वाद्धनम् ॥

चतुर्दशांशयुतं तिथिकेंद्र ११।२०।१० अस्य कोटिज्या ११७।
४६ अष्टभक्तं तिथिगतिफलम् १४।२४ मकरादिकेंद्रत्वाद्धनं ॥ पर
मिदं तिथिफलं विलोम मतो घनात्मकम् ॥

अथ चंद्रमंदस्पष्टागतिः ८५१।७ च्युतितिथिगतिफलाभ्यां
संस्कृता जाताविधो स्तस्य दिनस्पष्टागतिः ८७०।५७ ॥

तथाभृगुगत्यर्थं मंदकेंद्रस्य ३।१४।१४ कोटिज्या २९।३० स्वां
कै ९० भक्तं भृगोर्गतिफलं ०।१९ कर्कादिकेंद्रत्वाद्भृगु मध्यमगतौ
९६।८ धनं भृगोर्मन्द स्पष्टागतिः ०६।७७ ॥

एवं शनिकेंद्रस्य ६।१९।२५ कोटिज्या ११३।४७ खवेदेषुभि
५४० भक्तं शनेर्गतिफलं ०।१२ कर्कादिकेंद्रत्वाच्छनि मध्यमगतौ
२।० धनं शनिर्मन्द स्पष्टागतिः २।१३ ॥ एवं भौमबुधगुरुणापि
मंदस्पष्टागतिः साधनीया विद्वद्भैः ॥

इ० श० तेनग्रहाणां कक्षाकर्णः ।

(Mean Orbit मीन् आर्बिट)

शैलामिद्विशरेन्दवः १५२३७ क्षितिसुतस्येन्द्रद्रिनागा
मयो३८७ १ज्ञस्ये ज्यस्यचभाप्र नेत्रविशिखाः ५२०२७
शुक्रस्य देवाश्व्यगाः ७२३३ ॥ सौरस्या हिगजामित्राण

खचरा १५३८८ श्राभ्राभ्रखाशा १०००० रवे रतेखांभ्रकु
१०० भाजितानिगदिता सुज्ञैः स्वकक्षाश्रवः ॥ १८ ॥

एते खाभ्रकुभाजिताः शतभक्ताः क्रमेण भौमादीनां कक्षा
कर्णः ॥ यथा भौमस्य १५२।०२ बुधस्य ३८।४३ गुरोः ५२०।१६
शुक्रोः ७२।०० एवं शनेः ९५३।५३ रवेः कर्णश्च १००।० ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितार्धेन ज्यानां परिभाषा ।

द्युज्यायाऽपमकोज्यका नतलवज्या दृग्ज्यकांसातथा
लम्बज्यापलकोज्यको नतलवज्या साचशङ्कुस्मृताः ॥

क्रांतिकोटिजनिता या ज्यकासाद्युज्या (Sine of The Co
daplination साइन ओफ धी कोडेक्लानेशन) स्मृता ॥ तथा या
नर्ताशज्यासा दृग्ज्या (Sine of The Zenith Distance साइन
ओफ जैनिथ डिस्टन्स) स्मृता ॥ च पुनर्यापलांश कोटिज्या सा
लम्बज्या (Sine of the Co litude साइन ओफ धी को-
लेटिट्युड) स्मृता ॥ या उन्नतांश ज्यासाशङ्कुः (Sine of The
Co-/enith Distance साइन ओफ धी को जैनिथ डिस्टन्स)
स्मृताः कथिता ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितार्धेन मन्दपरज्याः ।

(Equation of Centre इक्वेशन ओफ सेन्ट्र)

सूर्यस्याब्धिऋमिताः कुजात्रिलव युग्दयोष्टाः३स्तथाङ्का
ब्धयः ४९ सार्धेशा ११ द्विमिता २ रसादिकल युक्त्र्य
ज्याः १३ परज्यामृदोः ॥ १९ ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितार्धेन शैघ्रीपरज्या ।

(Action of Centre एकशन ओफ सेन्ट्र)

शैघ्री भौमपरज्याका गजनगाभागा द्विवेदाः कला
७८।४२ स्तद्वचन्द्रसुतस्य सप्तनिगमाः शैलाश्वितुल्याः
४७।२७ स्मृता ॥ जीवस्य त्रिकरा रसा २३।६ स्त्वथ
भृगोरङ्गाहयोऽध्यध्यः ८६।४४ सौरस्याथ लवादिव
करमिता.नेत्रामयो १२।३२ लिप्तिका ॥ २० ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन मध्यम मन्दकर्णः ।

(The Distance of Orbit धी डिस्टन्स ओफ आर्बिट)

कोटिज्या परजीवयोर्मृदुभवे केन्द्रे मृगादौ युतिं
कुर्यात्कर्कटकादिके च विवरन्तद्वर्गं युक्ताद्भवेत् ॥
बाहुज्या कृतितः पदं मृदुभवो मध्यश्रवाख्य स्तथा
स्याद्वैचञ्चलकैन्द्रचञ्चलपरज्याभ्यां चलाख्यः श्रवः ॥ २१ ॥

मकरादि मंदकेन्द्रे कोटिज्या परजीवयोर्युतिकुर्यात् ॥ कर्कटादि
केतुतयोर्विवरं कुर्याच्चद्वर्गेण केन्द्रभुजज्या वर्गयोगाद्यद्वर्गमूलं (Square
Root स्केअर् रूट) स मध्यम मंदकर्णो भवति ॥ तथा तेनैवप्रकारेण
स्वकीय चंचलकेन्द्र चंचलपरज्याभ्यां मध्यम शीघ्रकर्णः स्यादिति ॥

उदाहरण ॥ रवेर्मन्दकेन्द्र कोटिज्या ३३।२२ रवेर्मन्दपरज्या
४ मकरादिपद्वे रविमन्दकेन्द्रता दनयोर्युतिं ३७।२२ अस्यवर्गः
१३९६।१६ केन्द्रभुजज्या १७५।७ अस्यवर्गः ३०६२९।३१ द्वयो
वर्गयोर्योगा १४६४७।४७ न्यूलं जातो रवेर्मंदकर्णः १२१।२ ॥

अथ भृगोर्मन्दकेन्द्रस्य ३।१५।१४ कोटिज्या ३१।३१ भृगो
र्मन्दपरज्या ७ कर्कादिकेन्द्रता दनयोर्युतिं २५।३१ अस्यवर्गः

८७१।१४ भुजज्या ११५।३७ वर्गः १३३६७।१३ द्वयोर्वर्ग योयौगं
१४२३८।२७ अस्यमूलं जातोभृगोर्मध्यम मन्दकर्णः ११९।१९ ॥
एवं च शनेर्मध्यम मन्दकर्णः १०७।३३ ॥ इतराणां ग्रहाणामपि तथैव ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन स्फुट मन्दकर्णः ।

• (Helio Centric Orbit हेलियो सेन्ट्रिक् आर्थिट्)

यत्रिज्यामृदुकर्णयोर्हि विवरङ्गक्षेत्रवेनाहतं व्योमान्वय
शिव २४० मितैर्हतं स्फुटतराश्रयुत्यंशकाः स्युरिभं ॥

कक्षाकर्ण मितवृणञ्च सहितन्त्रिज्याधिकेऽल्पे श्रवा
त्कर्णः स्यान्मृदुसंज्ञकः स्फुटतरो वा सूर्यमध्यस्फुटः ॥ २१ ॥

१ उदाहरण ॥ रवेर्मन्दकर्ण १२१।२ त्रिज्या १२०।० अनयो
विवरं १।२ रविकक्षाकर्णेन १०० गुणितं १०३।२० व्योमान्वय
भिमितै २४० भक्तं लब्धं रवेः स्फुटच्युत्यंशाः ०।२६ कर्णात्रिज्या
ऽल्पता दयं घन मनेन रविकक्षाकर्णः १००।० संस्कृतोजातः रवेः
स्फुटमन्दकर्णः १००।२६ ॥

एवं भृगुमन्दकर्णः ११९।१९ त्रिज्या १२०।० अनयोरन्तरम्
०।४१ भृगुकक्षाकर्णेन ७२।२० गुणितम् ४९।२६ व्योमान्वयशिव
मितै २४० भक्तं भृगोः स्फुटच्युत्यंशाः ०।१२ कर्णात्रिज्याऽधिक
त्वादयमृण मनेन संस्कृतो भृगुकक्षाकर्णो ७२।२० जातो भृगोः
स्फुटमन्दकर्णः ७२।८ ॥ तथैव शनेश्च्युत्यंशा ४९।३० ऋण मसा
च्छनेः स्फुटमन्दकर्णः ९०४।२३ एवं सर्वेषाम् ॥

इ० शा० तेन मन्दकर्णे वार्षिकसमीकरण संस्कारः ।

(Annual Equation of Orbit एन्नुअल इक्वेशन ओफ आर्थिट्)

कोटिज्यामृदुजा गतादयुणिता त्रिज्याविभक्तं पुन
भौमस्याथ नृपैः १६२०० सूर्योः सौरस्य तत्तै २५६२०० ॥

भक्तान्दिग्घशतैः १००० फलाढ्य रहितश्चेन्नककर्कादिके
केन्द्रेस्याच्छ्रवणः स्फुटोमृदुभवो व्यस्तेन सौरस्य च ॥२३॥

मृदुकेन्द्रजा कोटिज्या गताद्वैर्गुणिता त्रिभज्याभक्तं यदाप्तं
पुनर्भौमस्य नृपैः षोडशभिर्गुरोः सप्तभिः शनेत्यतस्त्रैर्गुणितं सहस्रं
भक्तं फलेन मृगकर्कादिकेन्द्रं च सात्स्फुटश्चवणो युक्तरहितश्चेत्सौ
रस्यव्यस्तेन कर्कादिके सहितो मकरादिके रहितः स्फुटमन्दकर्णः
स्यादिति ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडिताभ्यां पञ्चाङ्गगणितम् ।

(Calculation of Almanac कलन्युलेशन ओफ् आल्मनाक्)

भक्ताव्यर्कविधोर्लवा दिनकरैः १२ र्यातातिथीः स्यात्फलं
शेषं यातमिदं हराच्चपतितं भोग्यं विलिप्ता स्तयोः ॥

गत्योरन्तरभाजिता श्रं घटिका यातैष्यकाः स्युः क्रमा
त्पूर्वार्धे करणं ववाद्गततिथिर्दिश्यद्रि७तष्टा भवेत् ॥२४॥

तत्सैकन्त्वपरेदलेऽथ शकुनेः स्युः कृष्णं भूतो त्तरा
दर्धाच्चाथविधोस्तुसार्कसितगोर्लिप्ताः खरेवभो ८०० द्धता ॥

यातेस्तो भयुती क्रमाद्गनपणिन ६० घ्ने गतैष्ये तयो
रिन्दोर्भुक्तिहतेजवैक्यविहतेयातैष्यनाढ्यः क्रमात् ॥२५॥

उदाहरण ॥ स्पष्टचन्द्रः ५।२५।७।५० स्पष्टार्केन ०।६।४३।

२७ रहितः ५।१८।२४।२३ अस्यांशादि १६।८।२४।२३ अस्मा

दिनकरैः १२ भक्तात्फलं गततिययः १४ शेषमंशादि ०।२४।२३

पूर्णिमाया यात ॥ मिदं हराद्धादशेभ्यः पतितं शेषं पूर्णिमाया

भोग्यम् ११।३५।३७ राविगति ५८।३३ अन्द्रगति ८७।०।५७ रनयो

रन्तरेण ८१।२।२४ पूर्णिमायां गतैष्यविकला १४६३।४१।७३७

१ तिथिः (Lunarday ल्युनर्डे अथवा Moonness, मून्नेस्)

भक्तत्वा लब्धः पूर्णिमाया गतकालः घट्यादिः १।४२ भोग्यकालश्च
५१।२२ अतएव शकवर्षे १८३५ चैत्रशुक्ल १५ रविवासरे श्री
कराच्यां स्पष्टार्कोदयाद्गत घट्यादि ५१।२२ अस्मिन्क्षणे समाप्ति
मया दितिनिष्पन्नम् ॥

गततिथि १४ द्विती २८ सप्ततष्टायां शेषं० अतः पूर्णिमायाः
पूर्वार्धे विष्टीकरणं चोत्तरार्धे ववकरण मिति पूर्णिमायाः पूर्वार्ध
घ. २४।५० यावद्विष्टीकरणन्ततः पूर्णिमान्तं ववकरणं घ. ५१।
२२ समाप्तम् ॥

नक्षत्रा (Constellation कान्स्टलेशन्) नयनम् । स्पष्टधन्द्रः
५।२५।७।५० अस्यकला १०५०।७।५० स्वस्वभो ८०० द्रुताङ्गि
र्गतनक्षत्राणि १३ वर्तमानं चतुर्दशं चित्रानक्षत्रं ॥ अस्य शेषं यात
कलाः १०७।५० अष्टशत्याविशोध्यशेषं भोग्यकलाः ६९२।१०
यातैष्यकला गगनपणिघ्ने पृथक् पृथ्वागुणितं ६४७०।४१८३०
चन्द्रस्पष्टभुक्वा ८७०।५७ विभज्य लब्धौ क्रमेणचित्रानक्षत्रस्य
गतघट्यादिः ७।२६ भोग्यनाख्यादिकश्च ४७।४२ ॥

योगः ॥ सार्कसितगुः सूर्यचन्द्रयोर्योगः ६।१।५१।१७ अस्य
लिप्ताः १०९१।१।७ स्वस्वभै ८०० विभज्यलब्धिर्गतयोगाः १३
वर्तमानश्चतुर्दशतम हर्षणयोगस्यशेषं गतकलाः ५१।१।७ हरादपास्य
जनिता हर्षणयोगस्य भोग्यकलाः २८८।४३ यातैष्यकला पष्टि
गुणितौ ३०६७७।१७३२३ रविचन्द्रगति योगेन ९२९।३० भक्तौ
जातौ क्रमेणहर्षण योगस्यगत घट्यादि ३२।२९ भोग्यघट्यादि
श्च १८।३८ ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन शीघ्रफलानयनम् ।

(Swift in Action स्विफ्ट इन ऑक्शन)

स्पष्टार्कः स्फुटखेत्रेण रहितः स्याच्छीघ्रकेन्द्रं स्फुट

१ योग= (Union यून्यन्) .

२ शीघ्रकेन्द्रं= (Fast Anomaly फास्ट एनोमली) .

न्तद्वाज्याऽऽशुपरज्यया विगुणिता शीघ्राख्यकर्णोद्धृता ॥
 तच्चापञ्चपलं फलन्धनमृणं मन्दस्फुटेखेचरे
 तद्वत्स्याद्बुधशुक्रयोः फलमिदं व्यस्तं स्फुटार्के स्फुटः ॥ २६ ॥

उदाहरण ॥ मन्दस्पष्टभृगुणा ६।३।३३।४५ मन्दस्पष्टरवि ०।
 ६।४३।२७ हीनोजातं भृगुशीघ्र केन्द्रम् ६।३।९।४२ अस्य भुजज्या
 ६।३८ कोटिज्या च ११९।३८ अस्मात् “कोटिज्यापरजीवयो”
 रित्यादिना मन्दकर्णवच्छीघ्रकर्णः प्रसाध्यः ॥ किन्तुः “स्याद्वै
 चंचलकेन्द्र चंचलपरज्याभ्यां चलाख्यः श्रवः” इति प्रकृताधिकारे
 एकविंशतितमे श्लोके पठितमेव ॥ अतोभृगु शीघ्रकेन्द्रस्य कोटिज्या
 ११९।३८ विंशतितमे श्लोके पठितभृगोः शीघ्रपरज्या ८६।४४
 कर्कादिपद्मेभृगु शीघ्रकेन्द्रेऽतोऽनयो विवरं ३२।५४ अस्यवर्गः
 १०८२।२४ भुजज्यावर्गः ४४।० द्वयोर्वर्गयोर्योगं ११२६।२४ अस्य
 मूलं जातंभृगोः शीघ्रकर्णः ३३।३० ॥

भृगुमन्दकेन्द्र भुजज्या ६।३८ भृगोः शीघ्रपरज्यया ८६।४४
 गुणिता ५७५।२० शीघ्रकर्णेन ३३।३० भक्ताप्तफलम् १७।१०
 अस्यापञ्चातं भृगोः शीघ्रफलमंशादि ८।१४।२४ भृगुशीघ्रकेन्द्र
 तुलादिपद्मेस्थिततादृशं ॥ परं “बुधशुक्रयोः फलमिदं व्यस्तं
 स्फुटार्के स्फुट” इति विलोभं धन मनेन संस्कृतः स्पष्टार्को ०।६।
 ४३।२७ जातः शीघ्रस्पष्टो भृगुः ०।१४।२७।५२ ॥

मन्दस्पष्ट शनिना १।१३।२९।२० मन्दस्पष्टार्को ०।६।४३।२७
 हीनोजातः शनिशीघ्रकेन्द्रम् १।०।२३।१।७ अस्य भुजज्या ७१।४५
 कोटिज्या ९६।५ अस्मात् “कोटिज्यापरजीवयो” रित्यादिना
 शनेः शीघ्रकर्णः १३०।१० ॥ शनि शीघ्रकेन्द्र भुजज्या ७१।४५
 अस्माच्छनेः शीघ्रफलमंशादि ३।१८।४३ तुलादि केन्द्रतादृश
 मनेन संस्कृतो मन्दस्पष्टः शनिः १।१३।२९।२० जातः शीघ्रस्पष्टः
 शनिः १।१०।१०।३७ ॥

विवरणम् ॥ एवं भौमगुर्वोः शीघ्रफलं मन्दस्पष्टग्रहे यथावदुप
य च शुक्रवत्स्फुटार्के विलोभं विधेयं मुगणकैः ॥ •

इदानीं शार्दूलविक्रीडिताभ्यां भौमादीनां शैघ्री गुणाङ्काः ।
द्वयव्यङ्गेभदशार्कभूपतिनस्त्राख्योष्टा गजौष्टाः सुरा
गोरामास्त्रिकृताः शिलीमुखगुणाः खंस्युश्चकौजङ्गुणः ॥
पट्सूर्याधृति तत्त्वदन्तरवकृताः पट्सागरा स्त्रीपव
स्तस्माद्दिग्गुणिता रसाङ्गतुरगांगेष्वभिरवं ज्ञस्य च ॥२७॥
जैव्यन्व्यङ्गमितौ ततो दशहताश्चन्द्रस्त्रिधा सप्तधा
नेत्राणीन्दुशशाङ्कस्वान्यथ भृगोर्वेदाष्टसूर्याः क्रमात् ॥
द्विगन्ता चाथ यमद्विरामदहनाव्धीष्वङ्गनागाशका
केशाः खञ्जशनेर्द्धिधाख मिनधाखण्डन्ततः खङ्गगुणः ॥२८॥

पद्मभाल्ये शीघ्रकेंद्रांश्च द्वादशकेषु स्थिताः क्रमेण भौमादीनां
गुणकांकाः ॥ यथा भौमस्य २।४।६।८।१०।१२।१६।२०।२४।२८।
३२।३६।४०।४४।४८।५२।५६।६०।६४।६८।७२।७६।८०।८४।८८।९२।९६।१००।१०४।१०८।११२।११६।१२०।१२४।१२८।१३२।१३६।१४०।१४४।१४८।१५२।१५६।१६०।१६४।१६८।१७२।१७६।१८०।१८४।१८८।१९२।१९६।२००।२०४।२०८।२१२।२१६।२२०।२२४।२२८।२३२।२३६।२४०।२४४।२४८।२५२।२५६।२६०।२६४।२६८।२७२।२७६।२८०।२८४।२८८।२९२।२९६।३००।३०४।३०८।३१२।३१६।३२०।३२४।३२८।३३२।३३६।३४०।३४४।३४८।३५२।३५६।३६०।३६४।३६८।३७२।३७६।३८०।३८४।३८८।३९२।३९६।४००।४०४।४०८।४१२।४१६।४२०।४२४।४२८।४३२।४३६।४४०।४४४।४४८।४५२।४५६।४६०।४६४।४६८।४७२।४७६।४८०।४८४।४८८।४९२।४९६।५००।५०४।५०८।५१२।५१६।५२०।५२४।५२८।५३२।५३६।५४०।५४४।५४८।५५२।५५६।५६०।५६४।५६८।५७२।५७६।५८०।५८४।५८८।५९२।५९६।६००।६०४।६०८।६१२।६१६।६२०।६२४।६२८।६३२।६३६।६४०।६४४।६४८।६५२।६५६।६६०।६६४।६६८।६७२।६७६।६८०।६८४।६८८।६९२।६९६।७००।७०४।७०८।७१२।७१६।७२०।७२४।७२८।७३२।७३६।७४०।७४४।७४८।७५२।७५६।७६०।७६४।७६८।७७२।७७६।७८०।७८४।७८८।७९२।७९६।८००।८०४।८०८।८१२।८१६।८२०।८२४।८२८।८३२।८३६।८४०।८४४।८४८।८५२।८५६।८६०।८६४।८६८।८७२।८७६।८८०।८८४।८८८।८९२।८९६।९००।९०४।९०८।९१२।९१६।९२०।९२४।९२८।९३२।९३६।९४०।९४४।९४८।९५२।९५६।९६०।९६४।९६८।९७२।९७६।९८०।९८४।९८८।९९२।९९६।१०००॥

इ० शा० तेन स्फुटगुणात्समान्तरानयनम् ।

पद्माल्पाशुजकेन्द्र भागरविभागाप्तोन्मितः स्याद्युगः
स्पष्टः शेषलवानुपातवसतः स्वर्णन्तुलाजादिके ॥
यत्कक्षाश्रवणो निजोदिनमणे श्र्युत्याविनिघ्नः शतै
राप्तः स्यात्स्वसमान्तरं फलमिदं व्यस्तन्दिने शच्युते ॥२९॥

उदाहरण ॥ भृगोराशुकेन्द्रम् ६।३।१० इदं पद्माशिभ्योऽधिकं
वर्त्ततेऽत इदं द्वादशराशिभ्यो विशोध्यकृतं पद्माल्पम् ५।२६।५०
अस्याशा १७६।५० द्वादशेभ्यो भक्तेभ्यो लब्धा १४ अत एत
त्संख्योपलक्षिता शुक्रगुणकाङ्का ११० ऐष्याङ्का ० अनयोः क्षया
न्तरं ११० अत्रोत्तुपातः ॥ यदि द्वादशांशान्तरैः ११० क्षयान्तरं
लभ्यते तर्हि शेषांशैः ८।५० कि मितिज्यै राशिकेनागतं क्षयान्तरं
८१ अनेन भृगोर्गुणाङ्कः ११० संस्कृतोजातः शुक्रस्य स्फुटगुणः २९
तुलादिकेन्द्रत्वाद्धनम् ॥ एवं शनेः स्फुटगुणः ०।३० तुलादिकेन्द्र
त्वाद्धन मेवं सर्वेषाम् ॥ . .

अथ रवेः श्रुत्या ०।२५ शुक्रकक्षाकर्णो ७२।२० गुणितः ३०।८
शतैः १०० भक्तफलम् ०।१८ रविच्युतिर्धनमतोऽस्मा द्विलोममृण
मिदं भृगोः समान्तर फलमृणात्मकं ०।१८ ॥ तथैवं शनेः समान्तर
फलमृणम् ३।५८ एवमप्यन्येषाम् ॥

इ० शा० तेन भूमध्यस्फुट ग्रहानयनम् ।

(Geocentric Planet जीमोसेन्द्रीक् प्लानेट)

निघ्नः खेटसमान्तरेण सहिताच्युत्या स्फुटारुयो गुणो
भक्तः क्षमात्मज चन्द्रपुत्रभृगुजानां पूर्णपूर्णेन्दुभिः १०० ॥
जीवाक्योश्च सहस्रकैः १००० फलमिदं भागादिकन्तद्ग्रहे
देया स्यात्सनभश्चरः स्फुटतरो वा भूमिमध्यस्फुटः ॥ ३० ॥

खेटसमान्तरेण सहिताच्युत्या स्वकीयस्फुटगुणो निघ्नः क्षमात्मज
चन्द्रपुत्र भृगुजानां भूमिवुधशुक्राणां पूर्णपूर्णेन्दुभिः १०० भक्तो
जीवाक्योस्तु सहस्रकैः १००० भक्तो यदाप्तं भागादिकं सूक्ष्मफलं
तद्ग्रहे शीघ्रस्पष्टग्रहे देयं स स्फुटतरोग्रहो वा भूमिमध्य स्पष्टोग्रहः
स्यादिति ॥

स्मृतव्यश्च ॥ अत्र घनर्णयोः सङ्कलन व्यवकलन प्रसंगे “योगे

युतिः स्यात्क्षययोः स्वयोर्वा धनर्णयोस्तरमेव योगः ॥ इति ॥
तथा धनर्णयोर्गुणन भजनप्रसङ्गे “स्वयोरस्वयोः स्ववधः स्वर्णघाते
क्षयोभागहारोऽपि चैवन्निरुक्त” मिति भास्करी य वीजोक्त सूत्रं
सर्वथा न विस्तरेत् ॥

उदाहरण ॥ भृगोश्च्युति ०।१९ ऋणं ॥ भृगोः समान्तरमृण
०।१८ मनयोर्योगं धनात्मक ०।३७ मनेन धनात्मकेन ०।३७ घना
त्मको भृगुगुणो २९ तिघ्रो गुणितोजातो धनात्मकः १७।५३ पूर्ण
पूर्णेन्दुभि १०० भक्तं लब्धं भृगोः सूक्ष्मफलमंशादि ०।१०।४४
घन मनेन शीघ्रस्पष्टोभृगुः ०।१४।२३।२३ संस्कृतः संजातः स्फुट
तरो भूमध्यस्पष्टो वा भृगुः ०।१८।४।७ ॥

अथ शनेश्च्युतिः ४९।३० ऋणं ॥ शनेः समान्तरमृण ३।५८
मनयोर्योगं धनात्मक ५३।२८ मनेन धनात्मको शनिगुणो ०।३०
तिघ्रो २६।४४ घनात्मकः ॥ सदस्ये १००० भक्तं शनेः सूक्ष्मफल
मंशादि ०।१।३६ घन मनेन संस्कृतः शीघ्रस्पष्टशनि १।१०।१०।३७
जातः स्फुटतरो भूमध्यस्फुटो वा शनिः १।१०।१०।१३ एवमितराः
ग्रहा अपि साधनीया ॥

ददानीं शार्दूलविक्रीडितार्धेन शीघ्रकेन्द्रगतिः ।

(Motion of Quick Anomaly) मोशन ऑफ़ क्विक एनोमली)

स्पष्टार्कस्यगतेः स्वकीयमंदजामुक्तिस्फुटा शोधये
त्सास्याच्चञ्चलकेन्द्रजा ज्ञमितंयोश्चार्कस्य भूक्त्यूनिता ॥

स्वकीया मन्दस्पष्टागतिः स्फुटार्कगतेः शोधयेच्छेषं चलोच्च
भुक्तिः स्यात् ॥ ज्ञमितयोर्या मन्दस्पष्टागतिः सा स्फुटार्क भुक्त्या
ऊनिता चन्द्रोच्चगतिः स्यात् ॥

उदाहरण ॥ भृगोर्मन्दस्पष्टागतिः ०६।२७ स्फुटार्कभुक्त्या
५८।३३ शीनाजाता शुकस्य चन्द्रकेन्द्रगतिः ३७।५४ ॥ तथा

शनेर्मन्दस्पष्टगतिः २।१२ स्फुटार्कगते ५८।३३ विशोध्य शेषं शने
चलकेन्द्रगति ५६।२१ एव मन्याना मपि ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन ग्रहाणां स्फुटदैर्नीगतिः ।

(True Motion of The Planets Day दृ मोशन ऑफ् धी
प्लानेटस् डे)

यत्सूक्ष्माशुफलेन संस्कृतफलन्तस्याथ कोज्याहता
शुक्तिश्चलकेन्द्रजाचनिजकर्णासद्गतेः स्यात्फलम् ॥३१॥
शोध्यास्पष्टस्वर्गतेः कुजशनीज्यानां स्फुटाः स्याद्गति
विन्द्वग्वोः स्वमृदोर्गतेस्त्वपि न चे ह्यस्ता भवेद्वक्रंगाः ॥

स्वकीय सूक्ष्माशुफलेन संस्कृतं यत्स्वशीघ्रफलन्तस्य कोज्या
कोटिज्यायां स्वशीघ्रकेन्द्रगतिगुण्या स्वशीघ्रकर्णेन भाज्याऽऽप्तं भौम
गुरुशनैश्चराणां फलं स्फुटार्कगतेर्विशोध्यं शेषन्तेषां स्फुटादिनगतिः
स्यात् ॥ विन्द्वग्वो स्तुयदाप्तं फलं स्वकीय मंदस्पष्टगतेर्विशोध्यं शेष
न्तयोर्दिनगतिः स्यात् ॥ अपि न चेद्यदा न शुध्यति तदा विपरीत
शोधनेकृते शेषं वक्रागति (Meander मीआन्डर) भवेत् ॥

उदाहरण ॥ भृगोः सूक्ष्माशुफलमंशादि ०।१०।४४ धनमनेन
संस्कृतो भृगुशीघ्रफलमन्धनात्मकं ८।१४।२४ जातं भृगोः स्फुटशीघ्र
फलमंशादि ८।२५।४ अस्यकोटि ८१।३४।५६ अस्यज्या ११८।
३२ अनया भृगुचलकेन्द्रगति ३।७।५४ गुणिता ४४९२।२५ निज
शीघ्रकर्णेन ३३।३० भक्ता १३३।४२ भृगोर्मन्दस्पष्टगते ९६।२७
विशोध्य परमत्र न शुध्यति तर्हि विलोमशोधनेकृते शेषं भृगोर्वक्राः
स्फुटादिनगतिः ३७।१५ वक्रागतिः ॥

एवं शनेः सूक्ष्माशुफलमंशादि ०।१।३६ धन मनेन संस्कृतः
शनिशीघ्रफलमंशादि ३।१८।४३ ऋणात्मको जातः शनेः स्फुटशीघ्र
फलं ३।१७।७ अस्य कोटिज्या ११९।३७ अनया चलकेन्द्रगति

५६।२१ गुणिता ६७४०।२४ शनिशीघ्रकर्णेन १३०।१० भक्ता
५१।४३ रवेः स्पष्टागते ५८।३३ विशोध्य शेषं शनेः स्पष्टादिनगतिः
६।५० मार्गाः ॥ एवं भौमगुर्वो. र्धस्यतुशुक्र वद्विधेय मिति ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन मध्यमशीघ्रकर्णः ।

(Swift Orbit स्विफ्ट ऑर्बिट).

यः शीघ्रश्रवणोहतः कुजशनीज्यानां स्वकक्षाश्रवैः
स्वार्का १२० सश्रसितज्ञयोर्दशहतोऽर्कासः श्रवः स्यात्तथा ३२

भौमगुरुशनैश्चराणां यः पूर्वानीतश्चलकर्णः सः कक्षाकर्णेनाहतः
स्वार्का १२० सो मध्यमशीघ्रकर्णः स्यात् ॥ सितज्ञयोस्तु पूर्वानीतो
यः श्रवणः स दशहतोऽर्कं भक्तो मध्यमशीघ्रकर्णः स्यात् ॥

उदाहरण ॥ शुक्रस्य पूर्वानीतश्चलकर्णः ३३।३० स दशगुणितः
३३५।० अर्कं १२ भक्तं फलं भूगोर्मध्यम शीघ्रकर्णः २७।५५ एवं बुधः ॥

तथैवं पूर्वानीत शनेश्चलकर्णः १३०।१० शनि कक्षाकर्णेन
९५३।५३ गुणितः १२४०२०।५२ स्वार्कं १२० भक्तो लब्धः शने
मध्यमशीघ्रकर्णः १०३३।३० एवं भौमगुर्वोरपि ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन संस्कृत मध्यमाशुकर्णः ।

(Swift of Mean Orbit स्विफ्ट ओफ् आर्बिट).

केन्द्रं स्वाशुफलन्निर्भादिरहितं स्यात्तद्भुजज्या तथा
विद्मग्धोः स्वफलोन्केन्द्रं मथतत्कोटिज्यका सा क्रमात् ॥
स्वर्णाख्या मृगकर्कटादिरसभे केन्द्रे तथा संहता
च्युत्यंशा स्त्रिभजीवियासकफलन्देय त्रिजाशुश्रवे ॥ १३ ॥

स्वर्कोय शीघ्रफलन्निर्भादिरहितं केन्द्रं स्यात्तत्केन्द्रस्य भुजज्या
कार्या ॥ तथा विद्मग्धोऽधुषत्रयोः म्रशीघ्रफलोन् निर्जशीघ्रकेन्द्र
न्तत्केन्द्रस्यात्तस्य कोटिज्यकार्या सा त्रयाद्भुजकोटिज्या मृगकर्क

टादिपद्मे स्वमृणारूपा स्यादथतया भुजज्यया विद्मृगोस्तु कोटि
ज्यया निजच्युत्यंशा गुणिता स्त्रिभज्ययाप्तफलत्रिजाशुकर्णे यथा
वदेयं संस्कृतमध्यम शीघ्रकर्णः स्यादिति ॥

उदाहरण ॥ भृगोः शीघ्रफलम् ८।१४।२४ घनात्मकेन रहितं
भृगोशीघ्रकेन्द्रं ६।३।९।५६ जातकेन्द्रम् ५।२४।५५।३२ अस्यकोटि
ज्या १।१९।२५ कर्कादिकेन्द्रत्वादियमृण मनेन ऋणात्मका भृगुच्यु
त्यंशा ०।१९ गुणिता ३७।४९ घनात्मका ॥ स्त्रिभज्यया भक्तफलं
०।१९ घनात्मकम् ॥

(अत्रापि घनर्णयोर्गुण नभजनसंकलन व्यवकलनानां प्रसंगे
“योमे युतिः स्याच्छययोः स्वयोर्वेति” ॥ तथा च “स्वयोर
स्वयोः स्वंवध” रित्यादि भास्करीय सूत्रं सर्वथा न विस्मरेदिति)
अनेन घनात्मकेन ०।१९ भृगोर्मध्यमशीघ्रकर्णः २७।५५ संस्कृतो
जातो भृगोः संस्कृतो मध्यम शीघ्रकर्णः २८।१४ ॥ एवं बुधस्य ॥

तथा च शनेः शीघ्रफलं ३।१८।४३ त्रिभाद्रहितं केन्द्रं राश्या
दिकं २।२६।४१।१७ अस्य भुजज्या १।१९।३७ मकरादिकेन्द्रत्वा
दियं घनात्मक मनेन ऋणात्मकः शनिच्युत्यंशा ४९।३० गुणिता
जाता ५९२.१।१ ऋणात्मका ॥ स्त्रिभज्याभक्त मृणात्मक ४९।२१
मनेन शनि मध्यम शीघ्रकर्णः १०३३।३० संस्कृत शनेः संस्कृत
मध्यम शीघ्रकर्णः ९८४।९ ॥ एवं भौमगुर्वोरपि ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन भूमध्यस्फुटशीघ्रकर्णः ।

(Geocentric of Orbit जीओसेंट्रीक् ऑफ ऑर्बिट).

कार्यं स्वाशुफलेन संस्कृतखग स्पष्टार्कयोरन्तर
न्तत्कोट्युद्भवशिजिनी निगदिता स्वर्णाभिधासोक्तवत् ॥
च्युत्यंशाद्युमणे स्तयाविगुणिता स्त्रिज्योद्धृतं स्वश्रवे
देयंस्याच्चलकर्णकः स्फुटतरो वा भूमिमध्यस्फुटः ॥३४॥

उदाहरण ॥ शीघ्रफलसंस्कृतो भृगुः ०।१४।५७।४७ स्पर्शार्क
 ०।६।४३।२७ अनयोरन्तरं जात मन्तरकेन्द्रम् ०।८।२० अस्य
 कोटिज्या ११८।३५ मकरादि पदमेन्तरकेन्द्रे धनात्मकेयं कोटि
 ज्या ॥ तथा धनात्मक सूर्यच्युत्यंशा ०।२६ गुणिता जाता धना
 त्मकं ५१।१३ त्रिज्यया भक्तफलं धनात्मक ०।२५ मनेन संस्कृत
 भृगु मध्यम शीघ्रकर्णः २८।१४ संस्कृतो जातो भृगोः स्फुटशीघ्र
 कर्णो वा भूमध्यस्फुटकर्णः २८।३० ॥

एवं शीघ्रस्पष्टः शनिः १।१०।१०।३७ स्पर्शार्कः ०।६।४३।२७
 द्वयोरन्तरं जातं शनेरन्तरकेन्द्रं १।३।२७।१० अस्य कोटिज्या ९९।
 ५० मकरादिकेन्द्रता धनात्मकेयं ॥ तथा धनात्मक रविच्युत्यंशा
 ०।२६ गुणिता ४१।४९ धनं ॥ त्रिज्ययाभक्त फलन्धन ०।२१
 मनेन संस्कृत शनिमध्यम शीघ्रकर्णः ९८४।९ संस्कृतो जातः शनेः
 स्फुटशीघ्रकर्णो वा भूमध्यस्फुटकर्णः ९८४।३० ॥ एव मितराणामपि ॥

इ० शा० तेन सूर्याद्भूमेश्चदूरे ग्रहयोजनांतराण्याह ।

तर्काभ्राष्टगजान्विधेचरमितै ९४८८० ६र्मन्दस्फुटाख्य
 श्रुतिः खेटस्यामिहतोन्मिताः स्फुटतरादूरेभवेन्माइलाः ॥
 खेटोऽर्काच्च भवेत्तथा विनिहतो भूमिश्रवस्तन्मिताः
 क्षमातस्तेऽप्यथमाइलानव९हतास्युर्योजनानिस्फुटाः ३५

उदाहरण ॥ शुक्रस्य स्फुटमन्दकर्ण ७२।८ स्तर्काभ्राष्टगजा
 न्विधेचरमितै ९४८८०६ गुणित ६८४४०५३९।२८ एतन्मितः
 सूर्यादूरे माइलान्तरे शुक्रोभवे दयचते माइला नवभक्ता जाताः
 सूर्यादूरे तन्मितयोजनान्तरे ७६०४५४ भृगुर्भवे दिति ॥ तथैव
 भृगोर्भूमध्य स्फुटकर्ण २८।३९ स्तर्का भ्राष्टगजा न्विधेचरमितै गुणिता
 २७१८३२९।५६ एतन्मितमाइलां (Mile माइल अथवा मैल)
 तरेभूमेदूरे शुक्रोभवे दितिसिद्धम् ॥

इदानीं स्रग्धराछन्दसाऽर्धेन वक्रमार्गत्वारंभे शीघ्रांशाः ।
 त्रयंगाञ्जैः १६३ शैलनाकैः २१७ रसनयनकुभिः १२६ स्रङ्ग
 चन्द्रैः ११३ र्युगेशैः ११४ शीघ्रांशैर्वक्रतास्यादपि च कुज
 मुखामार्गता भांश ३६० हीनैः ॥

इदानीं स्रग्धरार्धेन ग्रहस्तंभ इनान्तराणि ।

भागैः सूर्यात्परेषां ग्रसगुणविधुभिः १३६ गौकुभिः १९
 भूपचन्द्रैः ११६ नन्दौष्टैः २९ नागदिग्भिः १०८ क्षिति
 तनयमुखाः वक्रमार्गं व्रजन्ति ॥ ३६ ॥

इदानीं स्रग्धरार्धेन ग्रहाणां वक्रदिवसाः ।

कौजंस्याद्वक्रघत्ताः गगनरसमिता ६० नेत्रपक्षा २२
 बुधस्य खार्का १२० जीवस्य शुक्रस्य च नयनशराः ५२
 पञ्चविश्वे १३५ र्कजस्य ॥

इदानीं स्रग्धराछन्दसाऽर्धेन वक्रमार्गान्तरालांशाः ।

भौमात्स्युः खद्वितुल्या २० द्विरदपरिमिताः ८ खेचरा ९
 नागचन्द्राः १८ पट्टतुल्या ६ वक्रमार्गान्तर गतदिवसे
 भागभोगा विलोमाः ॥ ३७ ॥

इति श्री लक्ष्मिदत्तसूरि सूनुनाडुंगसि शर्मणा विरचिते

श्री ग्रहभवनपथे स्वकृतोदाहरणे स्पष्टग्रहाधिकारो द्वितीयः ।

ददानीं शार्दूलविक्रीडितेन स्वोदयपलानि ।

(Oblique Ascension आन्कीक असेन्शन).

लङ्काया उदयाभुजङ्ग भमिताः २७८ खेटग्रहाश्च्युन्मिता
२९९ स्त्रिद्वयमिप्रमिताः ३२३ क्रमोत्क्रमगताः स्वीयै
श्वरार्थे स्तथा ॥ हीनाब्जैः क्रमशः क्रमोत्क्रमगतै मेपा
दि पण्णा निज ग्रामेऽथाप्युदया अमी चतुलभाद्यस्त
न्तथा स्युर्वुधैः ॥ १ ॥

उदाकरण ॥ श्रीकराच्यामुक्तानि चरखण्डकानि ५५।४४।१८
क्रमस्थिता लङ्कोदयाः २७८।२९९।३२३ क्रमगतैश्चरखण्डकै ५५।
४४।१८ हीनाजाताः क्रमेण मेपवृषभमियुनराशीना मुदयाः २२३।
२५५।३०५ पुनरुत्क्रमस्थालङ्कोदयाः ३२३।२९९।२७८ उत्क्रमस्थै
श्वरार्थकै १८।४४।५५ युक्ताजाताः क्रमेण कर्कसिंहकन्याराशीना
मुदया ३४१।३४३।३३३ एते मेपादिपण्णां राशीना मुदयाः ॥
पुनरुत्क्रमेण विन्यस्ताश्चेतुलादि पण्णांराशीना मुदया भवन्ति ॥
अतः श्रीकराच्यां मेपादि द्वादशराशिना मुदया ॥ यथा संख्यम् ॥
२२३।२५५।३०५।३४१।३४३।३३३।३३३।३४३।३४१।३०५।
२५५।२२३ ॥

इ० शा० तेन रवेरौदयिकार्क्ष विपुवयोरानयनम् ।

(Time of Ascension टाइम ऑफ् असेन्शन).

प्रातःस्पष्टदिनेश्वरोऽयनलवैर्युक्तः स्वलङ्कोदयो
भागघ्नाभ्रगुणां ३० शकेन सहिता मेपादियातो दयाः ॥
आर्क्षस्यात्वथमध्यमो दयस्वेर्भागा श्रलांशान्विता

१ लङ्कोदया (Time of Right Ascension टाइम ऑफ् राइट असेन्शन).

दिग्घास्तेविपुत्राख्यकाविघटिकाःस्युर्मध्यमार्कोदये ॥२॥

उदाहरण ॥ प्रातःकालिकः स्पष्टोर्कः ०।६।४३।२७ अयन
लवै २२।३७।५२ युक्तोरविः ०।२९।२१।१९ अत्र सायनरविर्मेघ
राशौतिष्ठति ॥ अतो लंकोदय मेपराशुदयेन २७८ भुक्तांशा २९।
२१।१९ गुणिता ८१६०।४५।२ त्रिंशत्ताविभज्यफलेन २७२।१
मेपादियातोदयपल ० युक्ताजाताः स्पष्टार्कोदये रवेरार्क्षपलानि
२७२।१ ॥

अथ प्रातःकालिक मध्यमरवि ०।४।५४।१२ अलांशै २२।३७।
५२ युक्तरविः ०।२७।३२।४ अस्यांशा २७।३२।४ दशगुणिता
जाता मध्यमार्कोदये रवेर्विपुवपलानि २७५।२१ ॥

इ०शा०तेन उद्गमान्तरतात्कालिकविपुवकालयोरानयनम्।

स्वर्णस्याद्विपुवार्क्षयो हिविवरं सूर्योद्गमाख्यान्तरं
हीनेपुष्टतरेस्वकीयविपुवेऽथे ष्णपद ६० सङ्गुणम् ॥

स्वाभ्राङ्गाग्नि३६०लवान्वितंस्वविपुवाढ्यस्याच्चतात्कालिक
न्तत्पूर्णाभखगो९०० नितंहिविपुवंमध्याभिधंस्यात्स्फुटम् ३

उदाहरण ॥ रवेर्विपुवकालं २७५।२१ रवेरार्क्षकालञ्च २७२।१
अनयोरन्तरं ३।२० स्वकीय विपुवकालेऽल्पे तेनेदमुदयान्नरपल
३।२० न्यनम् ॥

अत्रेष्टकालः पूर्णिमान्तघट्यादि ५१।२२ स्वपद ६० गुणितं
३०८२ स्वकीया भ्राङ्गाग्नि ३६० भागेन ८।३४ युक्तं ३०९०।३४
चौदयिकविपुवकालेन २७५।२१ युक्तं जातन्तात्कालिकं स्फुटं
रवेर्विपुवकालपलौ घ. ३३६५।५५ ॥

२ उद्गमान्तरं (Difference of Rising डिफरन्स् ऑफ
राइजिंग्). ३ तात्कालिक विपुवकालः (Past time of
Ascension पास्ट टाइम ऑफ असेन्शन).

तदेव तात्कालिक विपुवकालं ३३६५।५५ पूर्णाभ्रखगो ९००
नितज्जातं मध्याभिध विपुवकालपलौ घ. २४६५।५५ ॥

इ० शा० तेन विपुवलग्रमध्यलग्नयोरानयनम् ।

(Rising of Aśvin राइजिन्ग् ऑफ असाइन्),

मेपाद्राशुदयां स्वकीयविपुवौघेभ्यो विशोध्योदृतं
शेषंरवामिमितैश्च शुद्धविहृतं भागादिकंयत्फलम् ॥
युक्तंमेपमत स्वशुद्धभवनात्प्राग्भै श्रलांशोनितं
लग्नंस्यात्त्वयमध्यसंज्ञ विपुवान्माध्यन्निरक्षोदयैः ॥ ४ ॥

उदाहरण ॥ अत्रेष्टघटि ५१।२२ भवतात्कालिक रवेर्विपुवपलौ
घ. ३३६५।५५ अस्मात्स्वदेशीयानि मेपादि द्वादशराशीना मुदय
पलानि यानि शुद्धानि तानि विशोध्य जनितानि ॥ एवं मेपादा
रभ्य मकरान्तानि स्वोदयपलानि ३१०० विशोध्यजनितं शेषं
२४३।५५ स्वामिमितैर्हत ७३१।३० मशुद्धोदयेन नामात्राशुद्ध
कुंभोदयेन २५५ भक्तंफलमंशादि २९।५।१८ अशुद्धभवनात्प्राग्भै
१० युक्तज्जात १०।२९।५।१८ मयनांशै २२।३७।५२ रुनितं जातं
शेषत्रिजेष्टकाले स्फुट विपुवलग्रंराश्यादिकम् १०।६।२७।२६ ॥

एवं मध्यविपुवान्निरक्षोदयै मध्यलग्नं (Mid Heaven मिह
हेपिन्) स्फुटं स्याद् ॥ यथा ॥ मध्याविपुवपलौ घ. २४६५।५५
अस्मादुक्त वन्मेपादारभ्य वृश्चिकान्तानि लद्दोदयपलानि २३७७
विशोध्यशेषं ८८।५५ स्वामिगुणित २६६७।३० मशुद्धघनोदयेन
३०३ भक्तमंशादि ८।१५।३१ अशुद्धभवनात्प्राग्भै ८ युक्त ८।५।
१५।३१ मयनांशै २२।३७।५२ र्हीनं जातं तात्कालिक मध्यलग्नं
राश्यादिकं ७।१५।३७।३९ ॥

इदानीं स्रग्धराछन्दसादिनमानं रात्रिमानं पलकर्णं चाह ।
 गोलौस्तः सौम्ययाम्यौ क्रियधटरसभे खेचरेऽथार्यने ते
 नक्रात्कीटाचपङ्केऽथ चरपलयुतोनास्तु पञ्चेन्दुः १५ नाढ्यः ॥
 घसार्धङ्गोलयोः स्यात्तदयुतखगुणाः ३० स्यान्निशार्धन्तथाक्ष
 छायेषु ५१ शस्यवर्गो दिनकरसहितो वा भवेदक्षकर्मणः ॥ ५ ॥

भेपादि राशिपदक मुत्तरगोल (Summer Hemisphere
 सम्मर् हेमिस्फीअर्) स्तुलादिराशिपदकन्तु दक्षिणगोल (Winter
 Hemisphere विटर् हेमिस्फीअर्) इत्युच्यते ॥

मकरादिराशिपदके तूदगयनं (Summer Solstice सम्मर्
 सॉल्ट्स्टिस्) ककादिराशिपदके दक्षिणायन (Winter Solstice
 विटर् सॉल्ट्स्टिस्) मित्युच्यते ॥

सायनसूर्य उत्तरगोले वर्तमाने चरपलानिधन मन्यथा ऋण
 मिति मत्ता तैः पंचदशगटिकाः संस्कृताश्चेदिनार्थं (Noon नून)
 भवति ॥ तेनोनास्त्रिंशद्घटिका रात्र्यर्थं (First-Part of The
 Night फर्स्ट पार्ट ऑफ धी नाइट) स्यात् ॥

उदाहरण ॥ प्रकृतोदाहरणे सायनसूर्य उत्तरगोले तिष्ठती
 तिचरपलानि ५४ घन मनेन पञ्चदशघटिकाः संस्कृतो जातं दिनार्थं
 घट्यादि १५।५४ त्रिंशद्घटिका विशोध्य जनितं रात्र्यर्थं च १४।६ ॥

अथाक्षभा ५।३३ अस्येषुंश फलस्य १।६ वर्गः १।१३ दिन
 करैर्नामसूर्यैर्युक्तो जातो वाऽक्षकर्मणः १३।१३ ॥

इ० शा० तेन विपादेन प्रलभात्पलकर्मणोऽक्षकर्मणात्प्रलभाः ।
 छायावर्ग शरद्वि२५ भाग सहिताः सूर्याः १२ श्रुतिर्वाभवे

१ गोल (Hemisphere हेमिस्फीअर्), २ अयन (Solstice
 सॉल्ट्स्टिस्), ३ अक्षकर्मणः-पलकर्णोवा (Argument of La-
 titude आर्गुमेन्ट ऑफ लेटिट्युड्).

त्कर्णः स्यात्पलभार्कयोः कृतियुते मूलञ्च कर्णांकयोः ।
यद्गन्तिरजं पदं निजपलाभा स्यात्त्वभीष्टात्प्रभा

उदाहरण ॥ पलभा ५।३३ अस्यवर्ग ३०।४८ स्वशरद्विभागेन
१।१३ सूर्या १२ युक्ता जातो वाऽक्षकर्णः १३।१३ ॥

अथवा पलभावर्गांकवर्गयो र्योगान्मूलं (Square Root
स्केअरूड्) कर्णः (Argument आर्गुमेन्ड्) स्यात् ॥ च पुनः
कर्णांकयोर्यद्गन्तिरजं पदं सा निजपलाभा (Adumbration अँड्र
म्ब्रेशन्) स्या ॥ तथैवाऽभीष्टकर्णा (Argument of Adumbra-
tion आर्गुमेन्ड् ऑफ अँड्रम्ब्रेशन्) दभीष्टप्रभा स्यात् ॥

उदाहरण ॥ अथवा पलभावर्गः ३०।४८ अर्कवर्गः १४४।०
अनयोर्योगः १७४।४८ अस्माद्गं मूलं जातः स्फुटतरोऽक्षकर्णः
१३।१३।१७ ॥

अथाक्षकर्णवर्गः १७४।४८ अर्कवर्गः ॥ अनयोरन्तरस्य ३०।
४८ वर्गमूलं जाता पलभारङ्गुलादि ५।३३ ॥ एवमभीष्ट
कर्णादभीष्टप्रभाः स्यात् ॥

इ० शा० तेन त्रिपादेन पलभातः पलांशाः ।

(Degree of Latitude डिग्री ऑफ लेटिट्युड).

छायापञ्चहतापृथग्युतिकृतेः सार्धांश १०।३० भागोनिता
याम्या वा पलभागका स्वथ पलाभात्रिज्यया संहता
कर्णास्यधनुर्वधैः पललया याम्याशकाः स्युःस्फुटाः ॥

उदाहरण ॥ पञ्चागुणिताक्षभा २७।४५ पृथक् ॥ अक्षभायाः
वर्गस्य ३०।४८ सार्धदशभागेनाप्तेन २।५६ रहिता पृथक् पंचगुणा
क्षभा २७।४५ जातः श्रीकरान्यापलांशा वाऽक्षांशा याम्यादक्षिणां
शाः २४।४९ ॥

अथ पलभा ५।३३ त्रिज्यया गुणिता ६६६।० अक्षकर्णेन
१३।१३ भक्तलब्धं फलं ५०।२२ अस्य धनुर्जातोऽक्षांशाः
स्फुटायाम्या शका दक्षिणाशाः २४।५० ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितार्धेनाक्षांशतः पलभानयनम् ।
सूर्यघ्नी पलशिञ्जिनी पललवाकोटिज्यया संहता
लब्धस्यात्पलभा तथा नतलवात्स्वाभीष्टछाया भवेत् ॥ ७ ॥

उदाहरण ॥ कराच्यांपलांशा २४।५० अस्यज्या ५०।२२
सूर्यघ्ना ६०४।२४ पलांशकोटिज्यया १०८।४८ भक्तलब्धं श्री
कराच्यांपलभाः ५।३३ ॥

विवरणम् ॥ तथैव “नतलवात्स्वाभीष्टछायाभवे” दिति तेनैव
प्रकारेण नतांगतो निजेष्टछाया (Adumbration अद्रुम्ब्रेशन)
भवे दस्योदाहरणन्तु नलिकागणितप्रसंगे छायासाधनेदृष्टव्य ॥

इदानीं स्रग्धराछन्दसाक्रान्तिः साधनम् ।

(Declination डेक्लीनेशन)

त्रीन्द्राः पञ्चभपक्षा युगयमनिगमा गोशराक्षा नवाष्टा
ङ्गान्यर्काष्टौभखेटा यमगुणखभुवोभेन्दुचन्द्रा दिगर्काः ॥
गोऽद्र्यर्काः पञ्चदेवेन्दव इषुतुरगामीन्दवो गोङ्कविश्वेऽद्र्य
भेन्द्राः स्युर्ज्यैकैवाप्यपमभवकलागोलदिवसायनाकार्कात् ॥ ८ ॥

भुजांशपदकेषुस्थिता क्रमेण क्रान्तिकलाः १४३।२८५।४२४।
५५९।६८९।८१२।९२७।१०३०।११२७।१२१०।१२७९।१३३५।
१३७५।१३९९।१४०७ अस्मात्मायनाकार्काद्गोलदिक् ज्यासाधनव
त्क्रान्तिः कलाः स्युः ॥

उदाहरण ॥ अत्र सायनस्पष्टार्कः ०।२९।२१।१९ अस्यभुजां
शाः २९।२१।१९ अस्माद्रमाप्तिः ४ एतत्संख्योपलक्षिता स्थानगताः

क्रान्तिः कलाः ५५९ ऐष्याः क्रान्तिकलाः ६८९ द्वयोरन्तरेण
शेषांशादि ५१२११० गुणिता ६९६१० रसाप्तिकलेन ११६ गत
कला ५५० युक्ताजातारवेः क्रान्तिः कलादि ६७१ अथवा शादि
११११ सायनरविरुत्तर गोलैतिष्ठति तेनक्रान्तिरुत्तराः ॥

भूमध्यः सायनस्पष्टशुक्रः १७१८१५० अस्यभुजाशा ३७
४१५९ अस्माद्रसाप्तिः ६ एतत्संख्याङ्कस्थानगताक्रान्तिः कला
८१२ अनन्तर मैष्यकलान्तरेण ११५ शेषांशा १४० गुणिता
१०५ रसैर्विभक्तलब्धेन ३० गतकला ८१० युक्ताजाता भृगोः
क्रान्तिकलाः ८८४ एवमंशादिः १४१४ सायनशुक्रः सौम्यगोरी
यत्ना उत्तराः ॥

एवं भूम-यसायनशनिः २११५०१५ अस्माच्छनेः क्रान्ति
रंसादि २०१४२ रुत्तराः ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन चन्द्रशरः ।

(Intitute of the Moon's ऐटिटियुड ऑफ् धी मून्स्)

पातेनाव्यविधुर्ज्यंका नगलवनोगोलदिक्स्याच्छरो
दिग्भाकोनविपातशीतकिरण स्तज्ज्यास्वेदो४० छृता ॥
स्यालब्धोद्गुलपूर्वकोनिजशरस्तत्संस्कृतः स्यात्स्फुटः
सूर्येन्दोग्रहणे स्वगोलवसतः कार्योद्गुलोनाधिकः॥९॥

उदाहरण ॥ विक्षेपटचीयस्फुटचन्द्रः ५१०५१५१० पातेन ०१
२०१४३१५७ युक्तः सपातचन्द्रः ६१०५५८१५७ अस्यभुजज्या
३३११० स्वकीयनग ७ लब्धेन १४४ हीनाशेषजानोंगुलादिश्रन्द्र
शरः २८१२६ अये सपातचन्द्रो दक्षिणगोलीयत्वाद् दक्षिणमुखः ॥

क्रान्तिटचीयस्फुटचन्द्रः ५१०५१११२६ पातश्च ०१०५१८३१
०७ विपातचन्द्रः ५११०७१० द्विगुणितम्यशर्वेन ०११३१२६१० ४

रहितः सन्जातमाकर्षणकेन्द्रम् ४।२१।०।२५ अस्यभुजज्या ७५।१६
 खवेदै ४० भक्तालब्धा शरस्याकर्षण संस्कारोंगुलादिः १।५३
 आकर्षणकेन्द्रस्योत्तर गोलियत्तादयं संस्कारउत्तरः ॥ अतोऽनयो
 भिन्नदिक्ता द्वियोगो जातो विधोः स्फुटशरोद्गुलादिर्याम्यः २६।३३ ॥
 इयं सूर्येन्द्रोर्ग्रहणे स्वगोलवसनोद्गुलेनोनाधिकः कार्यः शरस्यादर्था
 त्सौम्यगोले सद्गुलेनोने ॥ याम्यगोले चे देकांगुलेनाधिकः शरः
 स्या दिति ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन भौमादीनां पातांशाः ।

(Node of The Planets नोड ऑफ् धी प्लानेटस्)

भौमाद्वित्रिलवाब्दिरामदहनाः ३३३।४० सत्रिंशवाणा
 मरा ३३५।२० स्त्रीभौष्टा २८३विपदाद्रिपूर्णदहना ३०६।
 ४५ वित्र्यंशपूर्णोडंबः २६९।४० ॥ प्रत्यब्दविकलाधिका
 गुणयमैः २३शैलैः ७समुद्रेन्दुभिः १४ गोंजै १९र्नागकुभिः
 १८क्रमाद्बुधवरैः पातांशकाः कीर्तिताः ॥ १० ॥

उदा० ॥ भृगोः शरस्यवार्षिकविकला १९ गताब्दैर्गुणिता
 ३८ भृगोः पातांश ३०६।४५ विकलास्वधिकं जातं भृगोः स्फुट
 पातांशादि ३०६।४५।३८ राश्यादि शुक्रपातश्च १०।६।४५।३८ ॥
 एवंशनेः पातराश्यादिः ८।२९।४०।३६ ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितार्धेन भौमादीनां मन्त्यशरः ।

(Centre of Latitude शेन्ट्र ऑफ् लेटिट्युड)

भौमस्यान्त्यशरोद्गुलान्यगगुणा ३७ज्ञस्याभ्रशक्रा १४०स्तथा
 जीवस्याङ्गयमा २६भृगोर्गजरसा ६८स्तद्वच्छनेः खेपवः ५० ॥

* उडयो-नक्षत्राण्यतः सप्तविंशति सत्यः ।

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन भौमादीनां शरानयनम् ।

(Latitende of The Planets छेडिट्युड थी प्लानेटस्)

मन्दस्पष्टखगः स्वपातसहितः स्याद्वाणकेन्द्रं स्फुट
न्तज्जीवान्त्यशराहता त्रिभवनज्याप्तानिजः स्याच्छरः॥११
निघ्नस्पष्टमृदुश्रवेन स पुनर्भूकर्णमित्योद्धृता
सोवाणोद्गुलपूर्वकः स्फुटतरः स्यात्केन्द्रगोलीय वै ॥

उदाहरण ॥ मन्दस्पष्टोभृगुः ६।३।३३।४८ भृगुस्फुटपातेन
१०।६।८५।३८ सहितोजातः सपातशुक्रः ४।१०।१९।२३ इदं भृगो
र्वाणकेन्द्रम् ॥ अस्यभुजज्या ९।१।२७ भृगोरन्त्यशरेण ६८ गुणिता
जाता ६२१।८।३६ त्रिभज्ययाभक्ता लब्धं भृगोर्निजशरो नाम रवि
मध्यशरोद्गुलादि ५१।४९ सभृगोर्निजशरः ८१।४९ भृगोः स्फुट
मन्दकर्णेन ७२।८ गुणितोजातः ३७३७।४२ भृगोर्भूकर्णेन २८।३९
भक्तोद्गुलादि भृगोः स्फुटशरो वा भूमध्यस्फुट शरोद्गुलादिः
१३०।२७ भृगुवाणकेन्द्रसौम्यगोलीयतादुत्तरशरः ॥

एवं सपातमन्दस्पष्टशनिः सएवशनिवाणकेन्द्रम् १०।१३।५।६६
अस्यभुजज्या ८७।२८ शनेरन्त्यशरेण ५० गुणिता ४३७३।२०
त्रिभज्ययाभक्तं लब्धं शनेर्निजशरोद्गुलादि ३६।२७ ॥

स शनेर्निजशरः ३६।२७ शनेः स्फुटमन्दकर्णेन ९०४।२३
गुणितोजातः ३२९६४।४६ शनिभूकर्णेन ९८४।३० भक्तोजातो
द्गुलादिः शनेः स्फुटशरो वा भूमिमध्य स्फुटशरोद्गुलादिः ३३।
२९ शनिवाणकेन्द्रसौम्यगोलीयतान्छनेर्याम्यशरः ॥

इदानीं शार्दूलविक्रीडितार्धेन सूम्यचरपलानि ।

(Ascending Force असेन्डिन्ग् फोर्स)

खेदस्यापमभागके विंशुणिताऽन्नांशाश्चपयोधृता
सूक्ष्मस्याद्विपलात्मकश्चरपलं क्रान्तेर्दिशःप्रस्फुटम्॥१२॥

उदाहरण ॥ रवेरुत्तराक्रान्तिरंशादि ११।११ निजाक्षांशै २४।
५० गुणिता २७७।४० पंचभिर्भक्तं पलात्मकं रवेः सूक्ष्मचरपलानि
५६ क्रांतिरुत्तरा अतश्चरमप्युत्तर ॥ अत्रोत्तरस्वेधनं दक्षिणत्वेऋण
मिति ज्ञेयम् ॥

अथ “चरपलयुतोनास्तु पञ्चेन्दुनाट्यः ॥ घसार्धगोलयोः
स्या” इत्यादिनारवेर्दिनार्ध घट्यादि १५।५६ रात्र्यर्धं च १४।४॥

एवं भृगोरुत्तराक्रान्तिः १४।४ अक्षांशै २४।५० गुणिता
३४९।१९ पञ्चभक्तं क्रान्तेर्दिशो भृगोरुत्तरश्चरपलानि ७० उक्तव
भृगोर्दिनार्ध घ. १६।१० ॥ तथैवं शनेश्चरपलानि १०० उत्तरः
शनेर्दिनार्ध घट्यादि १६।४२ ॥

इ० शा० तेन क्रान्तिसंस्कार योग्यशरः ।

भूमध्यस्फुटस्वेचरोऽयनलवैर्युक्तो द्विवेदाश्विभिः २।४।२
खण्डैर्यच्चरवत्फलेनसहितोद्वयद्वाः १२स्फुटः स्याद्गुणः ॥
तेनघ्नोविशिखोद्भूतःखखनखैः २०००स्यात्क्रान्तियोग्यःशरः
क्रान्तिःसायनस्वेचरापमलवास्तत्संस्कृताःस्युःस्फुटाः ॥१३॥

उदाहरण ॥ शके १८३५ चैत्रशुक्र १५ रविवासर श्रीकराच्यां
मातःकालिकं भृगोर्वेधोपयोगि गणितमिहकुर्मः ॥ अत्र भूमध्यस्फुट
सायनशुक्रः १।७।४१।५९ इतः सायनशुक्राद्धि वेदाश्विमितै २।४।
२ दलैर्यथाचरं क्रियते तथाकार्यतेन चरवत्साधितं भृगोः पलै ३
द्वयैकाः १२ युक्ताजाता भृगोर्गुणांकाः १५ ॥ अनेन भृगुसौम्य
शरो १३०।२७ गुणितः १२३९२।४५ खखनखै २००० भक्तो
जातः क्रान्तिसंस्कार योग्यशरोशादि ६।१२ रुत्तरः ॥

अत्र भृगुक्रान्तिरुत्तराः १४।४ भृगुशरश्चोत्तरः ६।१२ अनयोः
संस्कृतिर्जाता शरसंस्कृताः भृगोः स्फुटाः क्रान्तिरंशादि रुत्तरा
२०।१६ ॥

एवं सायनभूमध्य स्फुटशनिः २।३।२०।५ अस्मादुक्तवत्सा
धितं शनेर्गुणाङ्काः ९८ अनेन शनियाम्यशरो ३३।०० गुणितः
३२८१।२२ खखनखैर्भक्तः क्रान्तिसंस्कारयोग्यशरोऽशादि १।३८
र्दक्षिणः ॥ शनेरुत्तराः क्रान्तिः २०।४२ शनिर्दक्षिणशरेण १।३८
संस्कृतिर्जाताशरसंस्कृताः शनेः स्फुटाः क्रान्तिरंशादिर्दक्षिणाः १९।६॥
इ० शा० तेनोन्मंडलोदयसमये ग्रहाणामार्क्षकालोनत

कोणभागश्च । (Time of A-cension Planets दारम
ऑफ असेन्शन प्लानेट्स्)

पिण्डः सायनखेटकोटिभमिताख्यवध्यवध्यः २।४।४ स्यात्क-
मात्खेटस्यायनदिक् च पिण्डगुणितोवाणोनखाप्तं फलम् ॥
यत्प्राग्बत्खचरार्क्षकं स्फुटतरं तत्संस्कृतः स्यान्नतं
घत्तार्धेष्टभवान्तरं रसहतं तत्स्युश्चकोणांशकाः ॥ १४ ॥

उदाहरण ॥ सायनशुक्रः १।७।४३ अस्वकोटिः १।२२।१८
राशिद्वयासन्नोऽतोऽस्य पिण्डः ४ सायनशुक्रो मकरादिपदेतिष्ठति
अतोऽयं भृगोः शरपिण्डरूपेण ४ मनेनभृगोर्भूमध्य स्फुटशरोद्गुला
दिरुत्तरो १३०।०७ (अत्रोत्तरत्वेन धनं दक्षिणत्वेनर्ण मित्युच्यते)
संगुण्यः ५०१।४८ नखभक्तलब्धं भृगोरार्क्षकाले दाश्यमानार्क्षफल
संस्कारपलानि २६ ऋण यत्रापि धनर्णयोर्गुणनप्रसंगे “ सयोर
स्वयोः स्ववधः स्वर्णपाते क्षयोभागहारेऽपि चैवं निरुक्त ” मिति
सूत्रं न विस्मरेत् ॥

एवं सायनशनिः २।२।५० अस्वकोटि ०।२७।५० राश्येक
सन्नोऽतोऽस्य पिण्डः २ मकरादिपदमत्तादयंत्रनेः शरपिण्डरूपेण ॥
मनेन शनिशरोद्गुलादिर्याम्ये ३३।२० नगुणितः ६६।५८ नखाप्तं
लब्धं शनेरार्क्षकाले दाश्यमानार्क्षफल संस्कारपलानि धनात्मकानि ३ ।

— प्राग्बत्सूर्यार्क्षच “ मातः स्पष्टदिने शरोऽयनलब्धं युक्तः

स्वलङ्कोदय ” इत्यादिना सायनग्रहं सायनसूर्यं प्रकल्पग्रहार्क्षकालं मानयेदिति ॥ सायनस्पष्टतरोभृगुः १।७।४२ अत्रसायन शुक्रवृषभ राशौतिष्ठति तेनलङ्कोदय वृषभराशुदयेन २९९ भुक्तांशा ७।४२ गुणिता २३०२।१८ त्रिंशताविभज्य फलेन ७७ भेपादियातोदय पलानि २७८ युक्ताजाता भृगोरार्क्षपलानि ३५५ पट्टिभक्तोजातो भृगोरार्क्षकालो घट्यादि ५।५५ भृगोरार्क्षसंस्कार पलैर्ऋणात्मकैः २६ संस्कृतो जातो भृगोः स्फुटार्क्षकालो घट्यादि ५।२९ ॥

एवं सायनस्पष्टशनिः २।२।५० अस्माच्छनेरार्क्षकालोघट्यादिः १०।३ शनेरार्क्षसंस्कारपलैः ३ धनैः संस्कृतः शनेः स्फुटार्क्षकालो घट्यादिः १०।६ ॥

दिनार्धेष्टकालयोरन्तरंनतं (High हाण) स्यात्तन्नतं पदं गुणितं कोणांशकाः स्युरिति ॥ अस्योदाहरणन्तरे ऽष्टादशतम श्लोकस्योदाहरणे दृष्टव्यः ॥

इ० शा० तेन ग्रहाणानित्यो दयास्तकालानयनम् ।

आर्क्षोव्यस्तचरेणसंस्कृत इहस्याबुद्धमार्क्षस्ततः

सूर्यस्यौदयिकार्क्षकं विरहितं खेटोदयार्क्षात्किल ॥

शेषस्यात्त्वचरोदयस्य समयोघसार्धयुगलद्वय

कालश्चास्तमयोदिनान्तसहितस्तत्कालजार्क्षादिधोः॥१५

उदाहरण ॥ प्राक्सिद्ध स्वैरार्क्षकालः घ. ४।३२ रवेस्फुट धरपलेन ५६ विपरीतेन दक्षिणत्वेन नामऋणात्मकेन संस्कृतोजातः सूर्योस्योदयिकार्क्षकालो घ. ३।३६ ॥

* सचरोदयकालः (Rising of The Planets राइजिंग् ऑफ धी प्लानेट्स्). * सचरास्तमयः (Setting of The Planets सेटिंग् ऑफ धी प्लानेट्स्).

एवं भृगोर्दक्षिणकाल घ. ५।०९ भृगोश्चरपलेन विपरीते दक्षिण
 लेननामक्रुणात्मकेन ८० संस्कृतजातो भृगोरौदयिकार्क्षकालो घ
 ४।९ ॥ एव पितराणाम् ॥ सूर्यस्यो दयिकार्क्षकालेन ३।३६ रहितो
 जातो भृगोरुदयकालो घ. ०।३३ ॥ अयं शुक्रदिनार्धेन १६।२०
 युक्तोजातो भृगोर्याम्योत्तरलघन समयो नामभृगोर्मध्यसमयो घ.
 १६।५३ भृगोर्दिनान्तेन नामदिनमानेन ३२।४० युक्तो जातो
 भृगोरस्तकालो घ. ३३।१३ ॥

एवं शनेरार्क्षकाल घ. १०।६ शनेरुत्तरचरपलै १०२ व्यस्तै
 दक्षिणलेनर्णलेन संस्कृतः शनेरौदयिकार्क्षकालो घ. ८।२४ सूर्यो
 दयिकार्क्षकालेन २।३६ रहितः शनेरुदयकाल घ. ५।४८ अपं
 शनिदिनार्धेन १६।४२ युतः शनेर्याम्योत्तरलं घनसमयो नामशने
 र्मध्यकालो घ. २२।३० शनिर्दिनमानेन च ३३।२४ युक्तः शनेरस्त
 कालो घ. ३९।१० ॥ एवं सर्वेषाम् ॥

तु पुनः विधोश्चन्द्रस्य तत्कालभवार्षिकालात्प्रसाध्यः ॥ किन्तु
 चन्द्रस्य शीघ्रगतित्वादनयारीत्या तस्यो दयादिकाला नानीयपुन
 स्तात्कालिकान् क्रान्ति चरार्क्षकालान्प्रसाध्य पूर्वोक्तवदेकवारमुद
 यादिकालाः साध्या ॥ इति विशेषः ॥

इ० शा० तेन भूर्योदयास्तयोः कलाकानयनम् ।

(Sun Rise and Sun Set सन राहस एण्ड सन सेट्)

येप्राक्सिद्धचरोदयान्तरफलैर्ह्येकत्रयोगन्तयो
 विश्लेषन्तपरत्र तेऽयसमिताद्यत्प्राक्परं स्वान्तरम् ॥
 द्विप्रपञ्चलतं रसाद्विरहितं युक्तङ्कलाकाभिधं
 स्यात्सूर्योदयजन्तथाऽन्तमयजं व्यस्तं त्रिधेयं फलम् ॥ १६ ॥

उदाहरण ॥ उक्तोपदिष्ट रेश्वर घ. ८।५४ क्रुणात्मकेचोद
 यान्तरफलं घ. ०।३ घनान्मक्र मनयैरेकत्र योगं नाम ५ घनर्णयो

रन्तर मेवयोग ” रिति सूत्रस्मरणा द्वर्णयोरन्तरं जातं शेषं योग
मृणात्मकं ०।५१ तच्च स्वमितात्प्रागन्तरं शेषं ०।५१ द्विगुणितं
१।४२ पञ्चभक्तफलं ०।२० प्रागन्तरत्वादृसा ६।० द्विरहितंजातक
लाकादि ५।४० एतत्समये चैत्रगुरु१५२विवासरे श्रीकराच्यांसूर्यो-
दयोजातः । एवमन्यत्र चरोदयांतरयोरन्तरं नाम धनर्णयोर्योगं
जातमन्तर ०।५७ मृणात्मकन्तदेवापि स्वमितात्प्रागन्तरं शेषं ०।५७
द्विगुणितं १।५४ पञ्चभक्तं ०।२३ ऋणं प्रागन्तरत्वात् । पण्मिना
द्रहितं परमस्तकालत्वात्तत्फलंव्यस्तं नामधनंकलाकादि ६।२३ एत
त्समयेऽभीष्टदिवसे सूर्यास्तो जातः ॥

अथवा सुखार्थमत्र धनर्णयोःस्परस्पर योगान्तरेऋणराशिः प
ष्ट्याविशोधवेद्यच्छेपं तद्धनात्मकं मन्तव्यमिति । अत्रचरमृणात्मक
०।५४ त्वात्पष्ट्या विशोध्यकृतं धनात्मकं ५९।६ उदयान्तर ०।३
धनमनयोरेकत्रयोगं ५९।० त्वपरत्रान्तरं ५९।३ तेस्वमितात्प्रागन्तरे
जातेफले । तत्राद्यफलं ०।५१ अपरंच ०।५७ ते द्विगुणितेतत्राद्यं
१।४२ अपरत्रं १।५४ पञ्चभिर्भक्ते तत्राद्यफलं ०।२० द्वितीयफलं
०।२३ प्रागन्तरत्वा दाद्यफलं ०।२० रसाद्विशोध्य जातंशेषमभीष्ट
दिवसे सूर्योदय कलाकादि ५।४० द्वितीयफलं ०।२३ प्रागन्तरत्वा
द्रसाद्रहितं परमस्तकालत्वात् “ तथास्त मयजं व्यस्तंविधेयं फल ”
मिति विलोमं धनं जात मिष्टदिवसे सूर्यास्त कलाकादि ६।२३ ॥

इ० शा० भुजकोटिज्ययो धनर्णत्वमुच्यते ।

द्युज्यालम्बगुणाऽश्वभाग जनिताजीवा सदास्वंस्मृता
तद्वत्स्वापमकोणभाग नतभागानांस्वदिकाज्यका ॥
कोणांशा यदिपूर्णनन्द१०लवतोऽल्पेकोणकोटिज्यका
स्वधेदध्यधिके तदानिगदिताविद्वद्वरैः साक्षयम् ॥१७॥

द्युज्या क्रान्तिकोटिज्या लग्नगुणाऽक्षांशकोटिज्या अक्षभाग
जनिताजीवाऽक्षांशज्या एताविद्वद्वरैः सदास्वस्मृता ॥ तद्वत्स्वकीय
क्रान्तिकोणभाग नतभागानां भुजज्यास्वदिकाः स्मृताः कथिता ॥
अर्थात्पूर्वोत्तरयोर्धनं दक्षिणपश्चिमयो ऋणमिति सूचितम् ॥ यदि
कोणांशाः पूर्णनन्द ९० लवतोऽल्पे तदा कोणकोटिज्या स्वन्धनं॥
चेदप्यधिके सति तदा सा कोणकोटिज्या क्षयमृणं विद्वद्वरैर्नि-
गदिता कथिता ॥

इ० शा० ग्रहाणां मुन्नतांशनतांशयोरानयनप्रकारोऽत्रोच्यते।

(Co Zenith Distance & Zenith Distance

को जैनिथ डिस्टन्स एन्ड जैनिथ डिस्टन्स).

अक्षज्याऽपमजीवयाहिगुणिता स्वार्को१२०ऋताऽऽसंपृथ
द्युज्यालग्नगुणाहतेन निजकोणांशज्यया ताडिता ॥
स्वाभ्रावध्यब्धिकु१४४०० भाजिताप्तफलयोर्योगस्ययत्का
मुक्कन्त तस्युः स्वोन्नतभागकाश्चनवतेः संशोधितास्ते
न ताः ॥ १८ ॥

उदाहरण ॥ शालिवाहन शकाब्दे १८३५ चैत्रशुक्ल १५ रवि
॥सरे श्रीकराच्यासूर्योदयादितेष्टकाल घटयादि ३५।३० एतत्क्षण
गणितैक्य परीक्षार्थं शनेर्नलिका बन्धन कर्तव्योऽस्तीति मत्वा
॥च्छनेर्नधोपयोगि गणितइत्कुर्मः ॥

अतउक्तदिवसे शनेर्वधकाल घटयादि ३५।३० अस्माच्छने
हृदयकाल घटयादि ५।४८ विशोध्यशेषं शनेर्दिनगतकाल घटयादि
२९।४२ शनेर्दिनार्धन्तु १६।४२ अस्मात् “नतं घसार्धेष्टभवान्तरं
रसहतन्तत्स्युश्च कोणांशका.” इत्यादिना चतुर्दशतमेश्रोके कथि-
तव द्वेषममयेः शनेः पथिमनतकाल घट्यादि १.३।० ॥ अथवा

याम्योत्तरलंघनसमय एव दिनार्धमत्वा उक्तवन्नतं प्रसाधयेदिति ॥
अत एव शनेर्याम्योत्तरलंघनसमयः २२।३० वेधकालस्तु ३५।३०
अनयोरधुक्तवत् “घसार्धेष्टभवान्तर” मित्यादिना शनेर्नतकाल
घटयादि १३।० ॥ एतापद्गुणिताजातानतकाल कोणांशाः ७८।० ॥

एवं सिद्धोपकरणानि ।

कराव्यामक्षांशाः दक्षिणा २४।५० सदाधनात्मकाभुजज्या ५०।
२४ कोटिज्या १०८।४८ घनात्मका ॥ शनेर्दक्षिणाक्रान्तिः १९।४
ऋणात्मकाभुजज्या ३९।११ कोटिज्या ११३।१८ घनात्मकाः ॥
नतकालकोणांशाः पश्चिमाः ७८।० ऋणात्मका भुजज्या ११७।
२४ कोटिज्या २५।० घनात्मकाः ॥

अत्राक्षांश क्रान्त्योर्भुजज्ययोर्धातः १९७३।३२ ऋणात्मकः ॥
रवार्कैर्भक्तफलं पृथक् १६।२७ ॥ तथाऽक्षांशक्रान्ति नतकालानां
कोटिज्यानां धातोघनात्मकः ३०८१७५।५० स्वाभ्राव्यव्यधिकुभि
१४४०० भक्तं फलं घनं २१।२४ द्वयोःफलयोर्योगज्ञात मुन्नतज्या
नामशङ्कुर्धनम् ३३।५५ ॥ (अत्रापि घनर्णयोर्गुणन भजन प्रसंगे
“स्वयोरस्वयोः स्ववध स्वर्णघाते क्षयोभागहारेऽपि चैवन्निरुक्त”
मिति ॥ तथाच संकलन व्यवकलन प्रसंगे “योगेयुतिः स्यात्क्षययोः
स्वयोर्वाघनर्णयोरन्तर मेवयोगः । संशोध्यमानं स्वमृणत्नमेति”
तिसूत्रं भास्करीयं न विस्मरेत्) अस्यधनुश्चापं जातं शने रुध्रतांशा
१६।२४ नवतेः ९० संशोधिता जाताः शनेर्नतांशाः ७३।३६
अस्याज्याजाता दृग्ज्या ११४।५९ ॥

एतान्नतांशा नक्षांशान्मकल्प “सूर्यघ्रापलशिजिनी पललवा”

१ उन्नतांशा (Co-Zenith Distance को जैनिथ डिस्टन्स)
२ नतांशा (Zenith Distance जैनिथ डिस्टन्स). ३ दृग्ज्या
(Sine of The Zenith Distance साइन ऑफ् धी जैनिथ
डिस्टन्स).

इत्यादिना साधिता अभीष्टछाया ॥ यथा । पलांशजीवास्थाने न
तांशजीवा ११४।५९ सूर्यव्या १३७०।४८ पलांशकोटिज्यास्थाने
नतांशकोटिज्यानामोन्नतांशज्यया ३३।५२ भक्तालब्धा विविक्षिते
काले द्वादशांगुलोच्चशंकोच्छायागुलादि ४०।४४ अतः ॥ “ तथा
नतलवात्स्याभीष्टछायाभेदे ” इत्यादि सप्तमश्लोके कथितं मेव ॥

अथातः ॥ “ कर्णः स्यात्पलभार्कयोः कृतिगुतेमूल ” मितिपट्ट
श्लोकस्य द्वितीयचरणाल्लब्धच्छायाकर्णोद्गुलादि ४२।२८ अतः
“ स्यात्तभीष्टात्प्रभा ” इत्युक्तमप्येव ॥

इदानीं मन्दक्रान्तया कर्णभुजकोटीनामानयनम् ।

वातृक्षज्या दिनकरहता शङ्कुभक्तः श्रवः स्या
त्क्रान्तेर्जीवां श्रवणगुणितां लम्बमौर्व्या विभक्ताम् ॥
अक्षच्छायां रहितसहिताङ्गुलयोर्बाहुमाहु
च्छायावाहन्तरयुतिहतेर्यत्पदं स्याद्विकोटिः ॥ १९ ॥

उदाहरण ॥ अत्रतृक्षज्या नामत्रिभज्या १२० दिनकरगुणिता
१४४० शङ्कुभक्तोनामस्वकीयोन्नतज्यया ३३।५२ भक्तोल्ब्धा-
ङ्गुलादि छायाकर्णो वा ४२।२७ पूर्वासन्नोऽनः स्फुटः ॥

शनेः स्फुटदक्षिणाक्रान्तिः १८।५९ अस्यजीवा २९।४८ छाया
कर्णेन ४७।२८ गुणिता १४१४।३० लम्बमौर्व्या नामाक्षांशको-
टिज्यया १०८।३० भक्तालब्धोद्गुलादि १३।० क्रान्तिर्दक्षिण गौ-
लीयता दक्षभया ५।३३ सहितोजातोद्गुलादिर्भुजोदक्षिणः १६।१५ ॥

इष्टछाया ४०।४४ भुजश्च १६।३५ द्वयोरेकान्तर २४।९
अन्यप्रयोग ५७।१९ मनयोर्योगान्तरयोदेतिः ४००।२९ अस्यमूर्ध-
जातङ्कोटिरद्गुलादिः २०।१ ॥

३ इष्टछाया (Adumbration ऑड्रम्बेदान्). १ छायाकर्णः
(Argument of Adumbration आर्ग्युमेन्ट ऑफ् ऑड्रम्बेदान्).

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन दिक्साधनम् । सि० शि०
 वृतेभ्यः सुसमीकृतक्षितितले केन्द्रस्थशङ्कोः क्रमा
 भ्दाग्रं यत्रविशत्यपैति च यतस्तत्रापरेन्द्रयौ दिशौ ॥
 तत्काला पमजीवयोस्तुविवराभ्दाकर्ण मित्याहता
 लम्बज्याप्तमिताङ्गुलै रयनदिश्यैन्द्रीस्फुटाचालिता ॥२०॥

जलेन समीकृतायां भूषा विष्टममाणं कर्कटेनवृत्तं बिलिरव्य
 तस्यकेन्द्रेद्वादशाङ्गुलशङ्कुं निवेश्य तस्याच्छायातस्मिन्वृते पूर्वाह्नेयत्रप्र
 विशति चापराह्णे यतोनिर्गच्छति तत्रक्रमात्परेन्द्रयौदिशौ पश्चिमपूर्व
 दिशौ किल भवतः ॥ परतुयस्मिन्काले च छायानिर्गम स्तात्कालि
 कयोः सूर्ययोः क्रान्तिज्येसाध्ये तयोरन्तरात्तस्याच्छायायाः कर्णेन
 गुणितालम्बज्यया नामपलांशकोटिज्यया भक्ताद्यलम्ब्य मङ्गलादि
 फलं तेनेन्द्रीदिगुत्तरतश्चालितास्फुटा भवति ॥ यद्युत्तरेऽयनेरविवर्त
 ते ॥ यदि दक्षिणायने तदा दक्षिणतश्चालितास्फुटा भवति ॥ एवं
 स्फुटापाची ॥ अन्यथास्यूलेत्यर्थः ॥

इ० शा० भुजकोटिकर्णनलिका संस्थानमाह । ग्र० ला०
 ज्ञात्वाशाः परखेचरे परमुखीं प्राक्खेचरे प्राङ्मुखीं
 विन्दोः कोटिमतोभुजं स्वदिशि तन्मध्ये प्रभांविन्यसेत् ॥
 विन्दोर्भागशङ्कुमस्तकगते सूत्रे नले खे खग
 ड्के विन्दोस्थनराग्रभागगते सूत्रेनलेलोकयेत् ॥२१॥

१ स्थूला=स्थूलरीत्या ध्रुवलम्बकरेखातो दिक्साधनप्रकारस्तु
 मुद्रचित "छेटमाणे" गाथावृत्तेना (नार्यावृत्तेना) पि वर्णितमेव ॥
 तद्यथा ॥ " ध्रुवलम्बकरेखाया रेखान्ते साम्ययाम्य हरितौस्तः ॥
 तन्मत्स्य पुच्छमुखतः पश्चिमपूर्वाभिधेयेद्या " इति ध्रुवलम्बक
 सूत्रेण विद्वाध्रुवाभिमुख कीलकः सौम्या ॥ स्थस्थान कीलको
 याम्या ॥ तन्मत्स्य पुच्छमुखतः पश्चिमपूर्वाभिधे दिशौयेद्यादिति ॥

आशाः दिशाः ज्ञात्वा जलवत्सर्पकृतायां भूमौ पूर्वोक्तार्था
 वसाधनं कृत्वा ध्रुवालम्बकरेखातो वा दिक्साधनं कृत्वा तत्रेष्टकालीः
 छायाव्यासार्धेन वृत्तं कृत्वा तत्र दिक्चिह्नानि कार्याणि ॥ तत्र
 बिन्दोर्वृत्तमध्यात्परस्वेचरे पश्चिमकपालस्येष्टं परमुखी पश्चिमा
 मुखी कोटिन्यसेत् ॥ मावस्वेचरे पूर्वकपालस्येष्टं ग्रहेष्वधुखी को
 बिन्दोरेव न्यसेत् ॥ अतः कोऽप्यग्रतः स्वदिशिभुजं न्यासेत् ॥ केन
 भुजान्ताग्रपर्यन्तं या छायाव्यासार्धं सैव कर्णः ॥ एवं जातेऽप्यसंक्षेपं
 अथ नलिकानिवेशनं माह ॥ बिन्दोर्वृत्तमध्याभ्दाग्रेगच्छति स तथै
 भूतोयः शङ्कुभुजान्तं छायाव्यासं संयोगे द्वादशाङ्गुलान् शङ्कुस्थाप्यस्त
 केन्द्रे कीलकृष्टकादि वद्धं भूलग्रं कृत्वा तत्सूत्रं तच्छृङ्गार्धस्त्रिकोपरि
 नीत्वा तेनैव ऋजुमार्गेणाग्रादूर्ध्वगच्छेत्तत्र सूत्रेन लोनिवेद्य तस्य द्वा
 वाशावाधारभृतौ कार्यौ ॥ नलेनामान्तः संसुपिरं वंशनालं ॥ तल्लि
 न्नालेयत्कालीनं भुजादिकृतं तद्दृष्टीषु मूलमध्यस्थं दृष्ट्याखे आकाशे
 खगंग्रहं विलोकयेदिति ॥

अथ जलेग्रहदर्शनार्थं नलिकानिवेशनं प्रकारस्ताह ॥ “ केति
 न्दुस्ये ” ॥ ति ॥ कइतिजलेग्रहं विलोकयेत्तद्यथा ॥ तत्रकेन्द्रे
 शङ्कुःस्थाप्यस्तच्छृङ्गात्सूत्रं छायाग्रपर्यन्तं मधोनयेत्ततः सूत्रेन लस्या
 प्यस्तत्तच्छृङ्गाग्रस्थाने जलपूर्णपात्रे संस्थाप्यन्तत्र नलमध्येऽथौ
 दृष्ट्या जलेग्रहो विलोकयेदिति ॥ अथास्योपसंहारो भास्करः ॥
 “ दर्शयेदिविचरन् दिविकेवा नेहसिद्युचर दर्शनयोग्ये ॥ पूर्वमेव विर
 चययथोक्तं रज्जुनायमुजनस्य नृपस्ये ” ति भास्करः सिद्धान्तशिरोमणी ।

इति श्रीलक्ष्मिदत्तसूरिसृजनादुद्गसिंशर्मणाविरचिते

श्रीग्रहभवनपथेस्वकृतोदाहरणेत्रिप्रश्नाधिकास्त्वृतीयः ॥

इ० शा० तेन चन्द्रग्रहणसंभव उपकरणानिचाह ।
 पर्वान्ते तिथिपत्रतो व्यगुर्वेदोर्भागका विश्वतः १३
 श्रेदलेग्रहसम्भवो नवलखाऽल्पे चेदवश्यम्भवेत् ॥
 एवञ्चेत्सतिसम्भवे कथितव तात्कालिकोऽर्कोविधुः
 साध्योऽभुक्तियुतः स्फुटोविधुशरः पूर्णान्तकालस्तथा ॥ १ ॥

आदौ तिथिपत्रात्पर्वान्त (Fullmoon फूलमून) कालिकौ
 रविराहूकार्यौ यदिराहूनमूर्यस्य भुजांशे विश्वतस्त्रियोदशांशेभ्योऽल्पे
 सतितदाग्रहणस्य केवलसंभवः ॥ यदि नवांशेभ्योऽल्पे तदाग्रहणे
 नावश्यं भवितव्यम् ॥ परं यदासूर्यास्ता दुदयाद्वाप्राक्परं पञ्चघट्य
 न्तरे पर्वान्तो घटने तदा ग्रहणगोचरत्वे संशयः ॥ स्तस्य निरासो
 गणितान्ते भवेन्नस्तत्पूर्वमिति ॥

उदाहरण ॥ अत्रार्भाष्टमकवर्षे १८३५ भाद्रपदशुक्ल १५ चन्द्र
 वासरे पञ्चाङ्गपत्रात् पर्वान्तकाले स्पष्टरविः ४।२९ राहुश्च १.१।१
 विराहर्कः ५।२८ अम्यभुजांशाः २ नवभ्योऽल्पता दतोऽस्मिन्पर्वणि
 चन्द्रग्रहणेनावश्यं भवितव्यम् ॥ मेवमादौ संभवामंभवौ विचिन्त्यप
 द्वाद्दक्षमाण ग्रहणगणितकर्मारभेत् ॥ अतस्तद्विषयकं साधयन्तं नि
 खिलं गणितं कुरु ! ॥ श्री कराच्या पश्चिमदेशान्तर योजनानि
 ५९ दक्षिणाक्षांशाः २४।२० ॥

सतिसंभवे चन्द्रग्रहणे तत्रपूर्णिमास्यान्त कालिकौ प्राग्ब्रह्म
 शान्तरादि संस्कृतौ स्फुटतरौ सभुक्तिकौ रविचन्द्रौ विधेयौ तत्का
 लिकः शरदमाध्यस्ताभ्यां रविचन्द्राभ्यां “ भक्ताव्यर्कविधा ”
 वित्यादिना पूर्णिमान्तकालघटिका प्रसाध्या ॥

१ चन्द्रग्रहण=(Lunar Eclipse ल्युनर इक्लिप्स).

२ उपकरण=(Equinox इक्विनोक्से).

कोटिज्या ३६।९ भुजज्या च ११।४।२१ ॥

सूर्यात्सिद्धरसा । रितिरवेर्मध्यममन्दहरः ६२४ ॥

सार्धत्रीन्दुमित । रिनिमकरादिकेन्द्रीयरवेर्गुणः १२ ॥

सूर्यात्केन्द्रभुजज्याका । इत्यादिनारवेर्निजमंदहरः ६२४।२ ॥

कोटिज्या निजकेन्द्रजा । इतिप्रसाधितोरवेः स्फुट मंदहरः
६२७।५७ ॥

दिग्नाकेन्द्रभुजज्याका । इत्यादिना साधितोजातोरवेः स्फुटमंद
फलमंशादि १।४९।१६ तुलादिषड्भेरविमंदकेन्द्रेऽत ऋणमनेन सं-
स्कृतमध्यमविजातो मन्दस्पष्टोर्कः ४।२९।२४।४९ ।

शाकः सेपुलवाग्निनाकरहित । इत्यादि नाऽयनांगाः २२।
३७।५२ ॥

मार्तण्डायनयुक्तदो । रितिसायनरवि ५।२२।२।३२ अस्मा
च्चरपलानि १५ ऋणम् ॥

देयन्तद्धिचरंरवे । रितिचरसंस्कृतस्पष्टतोररविः ४।२९।२४।
३४ एवंचरसंस्कृतो मध्यमचंद्रश्च १०।२२।१०।५५ ॥

दिग्गर्मूर्पफल । मितिचन्द्रे मूर्यान्तरमंस्कार्गमंशादि ०।१०।२३
मूर्पफलाद्विलोभं धनमनेनसंस्कृतः सूर्यान्तरसंस्कारशुद्धचंद्रः १०।
२९।२१।१८ उच्चं च १०।२९।४१।३३ ॥

सूर्योनोनिजमध्यम । रिति तिथिकेन्द्रम् ११।२६।१ अस्य भु-
जज्या ८।१८ तुलादिकेन्द्रीयोऽस्यहरः १९३० अस्माच्चन्द्रे तिथि
संस्कारमंशादि ०।२।३५ ऋणात्मकम् ॥

सोच्चाब्जोनयमग्नमध्यतपन । मितिच्युतिकेन्द्रम् ०।३।२५।१
अस्यभुजज्या ७।७ कोटिज्या ११।२६ अस्यगुणः १३ मंदहरः
९७३ स्फुटहरो ९८७ स्माच्चन्द्रेच्युतिफलमंशादि ०।४।२० र्धतम् ।

आभ्यापिमृदुवत्फले । इत्याभ्यांच्युनि तिथिफलाभ्यां संस्कृत
चंद्र १०।२९।२३।३। स्फुटचंद्रोच्चम् १०।२९।४१।३३ “ मंदोच्चग्र-

हवजित " मितिचन्द्रमन्दकेन्द्रम् ०।०।१८।३० अस्यभुजज्या ०।
३७ कोटिज्या १७९।५८। मन्दगुणः १३ मन्दहरः १९०।३०
स्फुटहरो २०३।३० एस्माच्चन्द्रमन्दफलमंशादि ०।१।४९ धनात्म-
क । मनेनसंस्कृतश्चन्द्रोजातोमन्दस्पष्टश्चन्द्रः १०।२९।२४।५२।

अर्काहोःकेन्द्रयोग । मित्यादिनाचांद्रीप्रथमसूक्ष्मकेन्द्रम् २।१६।
१८ द्वितीयसूक्ष्मकेन्द्रम् ११।५५।५४ तृतीयसूक्ष्मकेन्द्रम् ०।०।२०
एपांक्रमेणभुजज्या ११६।८।० अस्मादाद्यसूक्ष्मफलंकलादि १।
३१। धनं । द्वितीयकलाफलं ०।० ऋणात्मकम् । तृतीयकलाफलं ०।०
आभिस्त्रिविधकलाभिः संस्कृतोमन्दस्पष्टश्चन्द्रोजातः क्षेपवृतीयचन्द्रः
१०।५९।२७।१८।

सूर्यात्काशे । तिगत्यर्थरविमन्दकेन्द्रम् ९।१६।३१ अस्माद्रवेः
स्फुटागतिः ५८।३४ तथैवचन्द्रकेन्द्रम् ११।२०।१८ अस्माच्चन्द्रमन्द-
स्पष्टागतिः ७११।४४ च्युतिकेन्द्रं ०।८।२५ अस्माच्च्युतिगति १४।
४३ ऋणात्मका । तिथिकेन्द्रम् ०।१०।१ अस्माद्धनात्मकातिथिगतिः
१४।३५ आभ्यांच्युतितिथिगतिफलाभ्यांसंस्कृताचन्द्रमन्दस्पष्टाग-
तिर्जाताचन्द्रस्फुटादिनगतिः ७११।३६।

इ० शा० तेनग्रहणप्रसंगे क्षेपवृतीयचन्द्रेसूक्ष्मसंस्कारः ।

(Helio Gentrig Moon हेलिओसेनद्रिकमून)

सूर्येन्दोर्ग्रहणे विधुप्रकरणेग्लौ केन्द्रहीनं रे
श्र्युत्पूनं रविकेन्द्रकन्त्वथ्युतिः सूर्याजयोःकेन्द्रयोः ॥
त्र्यङ्गैः६३पट्टतिभिः३६शते१०० श्रविद्धतातेपांभुजज्या
क्रमादेयास्ताहिकलाःस्वकेन्द्रवसतःस्यात्क्षेपवृत्तेस्फुटः ॥२

उदा ०। चन्द्रमन्दकेन्द्रेण ०।०।१८ रहितरविमन्दकेन्द्रं ९।
१७।३१।१० जानमाद्यकेन्द्रम् ९।१७।१२ च्युतिकेन्द्रेण ०।३।२५

हीनरविकेन्द्रं जातद्वितीयकेन्द्रम् ९।१४।६ तथैव रविकेन्द्रयोः योग
जातं तृतीयकेन्द्रम् ९।१७।५०।

तत्राद्यकेन्द्रभुजज्या ११४ त्र्यङ्गै ६३ भक्ताद्याकला १।४९
तुलादिषट्केन्द्रेऽतः क्रणम् । द्वितीयकेन्द्रभुजज्या ११६ पदकृतिभि
३६ रासफलं द्वितीयाकला २।१३ तुलादिषट्केन्द्रेऽतः क्रणम् । तृ-
तीयकेन्द्रभुजज्या ११४ शतै १०० विहताऽऽप्ता तृतीयाकला १।८
तुलादिषट्केन्द्रेऽतोऽपि क्रणम् ।

तास्त्रिविधमूक्षमकलाक्षेपवृत्तीयचन्द्रे १०।२९।२७।१८ संस्कृता-
जातास्वक्षेपवृत्तीयस्फुटतरश्चन्द्रः १०।२९।२१।८।

पातेनाढ्यविधु । रितिकक्षाकेन्द्रम् ११।२५।५४।१८ अस्मा-
च्चन्द्रे कक्षाफलं कलादि ०।३० तुलादिषट्केन्द्रकेन्द्रेऽतः क्षेपवृत्तीय-
चन्द्रे धनं जातं सर्वसंस्कारसंस्कृतः क्रान्तिवृत्तीयस्फुटचन्द्रः १०।२९।
२१।३८।

पातेनाढ्यविधोर्ज्यका । इति त्रिप्रश्नाधिकारे कथितवत्क्षेपवृत्तीय-
यसपातचन्द्रः ११।२७।५७।३९ अस्य भुजज्या ४।१५ अस्मान्नि-
जशरोद्गुलादि ३।३९ दक्षिणगोलीयसपातचन्द्रत्वाच्छरोयाम्यः ।
द्विघाकोनविपातक्रान्तिवृत्तीयचन्द्रः ०।२।५।५७ अस्मान्छरस्याकर्षण
फलमंद्गुलादि ०।३६ सौम्यगोलीयत्वादयमुत्तरः । द्वयोर्भिन्नदिवत्वा
दन्तरं जातो विधुशरोद्गुलादिः ३।३३ दक्षिण । ग्रहणगणितप्रसंगे
दक्षिणशरत्वाद्गुलेन युक्तो जापो विधुशरोद्गुलादि ४।१३ दक्षिणः ।

इदानीं स्रग्धराछंदसाशरस्य सप्तसूक्ष्मकेन्द्राणि ।

(Anomaly of latitude ऐनीमली ऑफ लेटिट्यूड.)

पातस्तुद्धेन युक्तः पृथगि पुजनितं स्याच्च तेनोन घासं
चन्द्राद्याढ्यं सपङ्क्तं तथ रहितपरश्चापरोनं पृथक् न्यम् ॥

तेनोनं सार्कपातद्विगुणितमथ तेनाब्जचन्द्रस्यकेन्द्रं
पङ्काद्धीनं कमात्स्या द्विशिखभवमिदं सप्तकेन्द्रं
स्फुटारुयम् ॥ ३ ॥

उदा०। स्पष्टचन्द्रोच्चम् १०।२९।४१।३२ पातेन ०।२८।३५।
५७ युक्तजातंशरस्यायसूक्ष्मकेन्द्रम् ११।२८।१७।३० इदं पृथक् ।
अनेनहीनंतिथिकेन्द्रं ११।२६।१ जातं द्वितीयकेन्द्रम् ११।२७।४४
चंद्रग्रहणविषयकाशकेन्द्रेण ९।१७।५० युक्तं तच्छरस्यायकेन्द्रं ११।
२८।१७ जातं तृतीयकेन्द्रं सपद्भम् ३।१६।० पृथक् स्थेनाद्येन ११।२८।
१७ चन्द्रस्य द्वितीयकेन्द्रं ९।१४।६ हीनं चतुर्थकेन्द्रम् ९।१५।४९ वा
न्दीतृतीयकेन्द्रेण ९।१७।५० हीनं पृथक् स्थं जातं मध्यमकेन्द्रम् २।१०।
२७ सार्कपातो ८।२८।१ द्विगुणितं ११।२६।२ पृथक् स्थेन ११।
२८।१७ हीनं पष्ठकेन्द्रम् ११।२७।४४ चन्द्रकेन्द्रं ८।०।१८ पृथक् स्था-
ऽऽद्येन ११।२८।१७ युक्तं ११।२८।३५ पद्भवनाद्विशोध्य जनितं-
शेषं शरस्यान्तिमसूक्ष्मकेन्द्रम् ६।१२५।

इ० शा० तेन सप्तसूक्ष्मफलसंस्कारसंस्कृतभूमध्यस्फुटद्वारः।

(Geocentrical altitude of moons जी० सेन्ट्री कलेटिड्युड
ऑफ् मून्स्) .

नन्द० र्शादधिकन्त्रिभादिगहितन्त्रयून० न्त्रिभोर्ध्वं यदा
तत्तत्केन्द्रभावां शकाशिव११ हताम्युर्व्यङ्गुलात्मं क्रमात् ॥
पष्ठं यं ध्रियमा२ हतं स्वचरणेनाब्जचन्द्रितीयं फलं
सौम्यैस्तेगिह्यमंस्कृतो विवुशरः म्याद्दमिमध्यस्फुटः ॥४॥

उदा०। शरस्यायसूक्ष्मकेन्द्रम् ११।२८।१७ तन्दर्शादधिकत्वा
त्रिभासितं ३।१।४१ अस्यांशः ९।१।४३ एकादशभिर्भक्तजातं चर्ध्वं-

गुलात्मंशरस्याद्यफलम् ८ एवंद्वितीयफलं ८ स्वचरणेनयुतं १० तृ-
 तीयेकेन्द्रं त्रिभोर्ध्वन्तेनच्युतं ०।१६ अस्यांशा १६ एकादशभिर्भक्तं
 तृतीयफलं १ चातुर्थिकं १५ पञ्चमं २ एवंषष्ठफलं १७ चरणरहितं
 ८ द्विगुणितं स्फुटषष्ठफलं व्यंगुलानि १६ एवमन्तिमसूक्ष्मफलं व्यंगु-
 लात्मकम् ११।

एवंक्रमेण सप्तानां व्यंगुलात्मकसूक्ष्मफलानां योगं जातं सूक्ष्मसंस्का-
 रफलं गुलादि १।३ तैरेव नौम्यैः सूक्ष्मफलैः संस्कृतोदक्षिणः स्फु-
 टो विधुशरो ४।३३ जात आबन्त २८ घटिभवो भूमध्यस्फुटशरो गु-
 लादिर्याम्यः ३।३०

मातः स्पष्टदिनेश्वर । इति त्रिप्रश्नाधिकारे कथितवत्मातः कालिकः
 स्पष्टोऽर्कः ०।२८।५५।३७ अयनांशै २२।३७।५२ युक्तः सायनरविः
 ५।२१।३३।२९ अस्माल्लङ्कोदयैः माग्वद्रवेरार्सपलानि १७२।१४६।

मातः कालिकसायनमध्यमरविः ५।२३।२०।५८ अस्मान्मध्य
 मार्कोदयेरवेविषुवपलानि १७३३।४८।

स्वर्णम्याद्विषुवार्कयो । रिति विषुवार्क्षयो रन्तरज्जातं रवेरुद्गमा-
 न्तरपलानि १०।२ स्वकीयविषुवेपुष्टेऽतः क्रणम् ।

भक्ताव्यर्कविधो । रिति तिथ्यन्तकालिकः २८।०।० स्फुटोऽर्कः
 ४।२९।२४।३४ चन्द्रश्च १०।२९।२१।३८ व्यर्कविधोर्लवा १७९।
 ५३।४ अस्माद्भूम्यपूर्णिमाघट्यादि ०।१६।१६ अनेन तिथ्यन्तकालो
 २८।०।० युक्तो जातः श्रीकराच्यां तिथ्यन्तकालघट्यादिः २८।१६।१६।

इदानीं शार्दूलविक्रीडितेन ग्रहशरयोस्तात्कालीयकरणम् ।
 निघ्राखेटगतिर्गतैष्यघटिकापष्टयाहतातत्सय
 श्राव्यः स्यात्स्वचरश्चपर्वचरमे स्यातां रवीन्दुसप्तौ ॥

वाणस्याथ विधोर्गतेःखखनखांशः२००० स्याद्गतिःसोत्तरा
याम्याकेतुयुतेऽन्यथा तमयुतेऽस्माद्धैप्रकाल्यःशरः ॥५॥

उदा०। अत्रोदाहरणेत्वेप्यपूर्णमाघट्यादि ०।१६।१६ अनेन
स्वेः स्फुटागति ५८।२४ गुणिता १५।२० पृष्टयाभक्तफलद्वूलादि
०।१६ ऐप्यनाडीत्वात्स्यष्टार्के ४।२०।२४।३५ धनं पर्वतिथ्यन्तका-
लिकः समकलः स्पष्टोऽर्कः ४।२९।२४।५१।

एवमैप्यनाडिकाभि ०।१६।१६ चन्द्रदिनगति ७१।१।३६ गु-
णिता १९२।५५ पृष्ट्याहताभक्तलादिफलं ३।१३ स्फुटतरघटी २८
भवचन्द्रे १०।२९।३१।३८ धनं पर्वतिथ्यन्तकालिकस्फुटसमकलचन्द्रः
१०।२९।२४।५१।

एवंकृते सनिर्णयान्तकालेरविचन्द्रौलवादि कौसमौदर्शान्तकाले तु
राश्यादिसमीप्यतामिति । उक्तंचसिद्धान्तशिरोमणौभास्करः ।
“पूर्णान्तकालेतुसमौलवाद्यैर्दर्शान्तकालेऽवयवौग्रहाद्ये”रिति ।

अथचन्द्रदिनगति ७१।१।३६ रस्यखखनखांशफलंजातः शर
घटीगतिः ०।२१ स्यात् । साकेतुयुतेग्रहणेऽर्थात्केतोःसमीपेग्रहणेस-
तितदागतघटिकाचेदुत्तराऐप्यघटिकृत्वेद्याम्पा । राहुयुतेग्रहणेराहु-
समीपेत्वन्यथाअर्थाद्ग्रहटिकाचेद्याम्पाऐप्याचेदुत्तरा ।

अत्रप्रकृतोदाहरणेचन्द्रस्परारोहोः सामीप्याद्गतायाम्याऐप्यासौ
म्याशरगटीगतिः स्याद् ०।२१ अस्माच्छरः प्रचाल्यः ।

इदानीं शादूलविक्रीडितार्थेन स्फुटतिथ्यन्तकालः ।

(Full noon फुल्लमुन)

यत्सूर्योद्गमकान्तगमिवफलं व्यस्तंविधेयन्निथो
स्यात्तच्चन्द्रदिनेशयोर्हि पिहितेतिथ्यन्तकालः स्फुटः ॥

उदा०। अत्रपावसाधितरवेरुद्गमान्पलानि १२।२ ऋणंपरमत्र-
विलोमं धनमनेन संस्कृततिथ्यन्तो २८।१६।१६ जातो ग्रहणस्फुटति-
थ्यन्तकालो घट्यादिः २८।२८।१८ एतत्कालिकः शरः प्रचाल्यो
यथा । उक्तोपदिष्टघटी २८।० भवस्फुटचन्द्रशरोद्गुलादि ३।३०
र्याभ्युपलब्धस्तत्प्राक्परस्यांघटिकायां शरोद्गुलमिष्टश्चछरे प्रतिघटि
उत्पत्स्यमानो भेदो ज्ञातव्यस्तदेवं । प्रकृतोदाहरणे कराच्या दृश्यपूर्ण
मान्तघटी २८।२८।१८ उक्तोपदिष्टघटी २८।०।० अनयोरन्तरं ०।
२८।१८ इदं शरघटी गत्या ०।२१ संगुण्य जनितान्तरेषु शरगतिः सौ-
म्या ०।१० इमामेण्यान्तरत्वात्मेष्टकालिकदक्षिणशरे ३।३० संस्कृ-
त्य जनितः श्रीकराच्यां दृश्यपूर्णमान्तकालिकां दक्षिणशरोद्गुलादिः
३।२०।

इदानीं शार्दूलविक्रीडितार्धेन चन्द्रग्रहणे पर्वान्तकालः ।

(Time of middle eclipse) टाइम ऑफ मिडल इक्लिप्स.

बाणो घस्र १५हतो जवान्तरद्वतो युग्मोजपादे फल
न्तिथ्यन्ते स्वमृणं शशाङ्कपिहिते स्यात्पर्वकालः स्फुटः ॥६॥

उदा०। दृश्यतिथ्यन्तकालिकः शरोद्गुलादि ३।२० पञ्चदश-
गुणितः ५०।० रविचन्द्रगत्यन्तरेण ६५३।२ भक्तो जातः पर्वसंस्का-
रगट्यादि ०।४।२६ उक्तशरो युग्मपदस्य सपातचन्द्रोद्भवत्वादिष्टति-
थ्यन्तकाले २८।२८।१८ धनं जातः स्फुटतरः श्रीकराच्यां स्पष्टार्कोदये
दृश्यपर्वान्तकालो घट्यादिः २८।३२।४४।

इदानीं स्रग्धराछन्दसा विवानि ।

(Shadow orb शँडो आर्बु).

सप्तेषू ५७ नार्कभुक्तेरिनलव १२ सहितः सार्धकाष्टा १०।३०
रवेः स्यात्सेवार्थ ६८० नाब्जभुक्तेः पृथगथत्वादिनां १५०

शाब्दवित्रयंशकाष्टाः ९।४० ॥ ग्लौविम्बस्यात्परत्राम्बर
जलधि ४० लवाढ्यांग भागेन तत्त्वा २४।५० भूभास्याच्चा
वजविम्बांद्रेहतमिनलवोनं विधोर्लम्बनं स्यात् ॥ ७ ॥

उदा० रवेर्दिनगतिः ५८।५४ सप्तेषुभिः ५७ राहिताशेषं १।
२१ अस्यार्कलवेन ०।७ सार्धकाष्टा १०।३० सहितं जातं रविविम्ब
(Sun's shadow orb) सन्स्शडो आर्बू) मंगुलादि १०।३७।

एवचन्द्रदिनगतिः ७११।३६ खेमार्यु ६८० नंजातंशेषं ३१।
३६ इदंपृथक् । एकत्रास्यखदिनांश १५० फलेन ०।१० वित्रयंश
काष्टा ९।४० युक्तज्जातंचन्द्रविम्ब (Moon's shadow orb मून्
शडो आर्बू) मंगुलादिः ०।५३।

अपरनतदेवशेषस्याम्बरजलधि ४० लवेन ०।४७ पटंशोनत
त्वा २४।५० युक्तज्जातंभूभाविम्ब Luth's shadow globe अ-
र्बू शडो ग्लोब् , मंगुलादि ०।६०७।

उक्तचद्रविम्बं ९।५३ द्विगुणित १९।४६ स्वकीयेन १२ लवेन
१।३९ हीनंजातंविधोः परलम्बन (Horizontal paxillus हॉरि-
झन् पॅरेलेक्स) मंगुलादिः १८।७।

ददानीं शार्दूलविक्रीडितेन आसखग्रासयोरानयनम् ।

(Eclipse and total eclipse इक्षिप्स एन्ड टोटल इक्षिप्स)

भूभाद्यादयतीन्दुमिन्दुगुणं यच्छाद्यमज्झादकै
क्यार्थस्यादिशरं हितचपिहितं छाद्येनहीनंतुचेत् ॥
खग्रामोद्विहताच्छगतिरहित्युमिग्रात्पदंवाष्ट्रभू १८०
निघ्नंभुक्तिवियोगव्यतिस्थितिरियं मर्दंखग्रनात्तथा ॥८॥

भूभाचन्द्रं छादयति । इन्द्रधन्वोऽरुणं सूर्यविम्बं छादयति । अ-
तश्चन्द्रग्रहणे चंद्रविम्बं छाद्यं भूभाविम्बं छादकं । सूर्यग्रहणे तु सूर्यविम्बं
छाद्यं चन्द्रविम्बं छादकम् ।

छाद्यं छादकविम्बयोर्योगार्धमानैकखण्डं (Penumbra पेने
ब्रा) स्यात् । तच्छरेण हीनं पिहितं ग्रासः (Eclipse इक्लिप्सि स्या
त्तपिहितं तु छाद्यमानेन दर्शने चेच्छेषं खग्रासः । Total Eclipse टोटल्
इक्लिप्सि) स्यादेतच्चाकाशविम्बादुपरि छादयति ।

उदा०। अत्र चन्द्रविम्बं छाद्यमंगुलादि ९।५३ भूभाविम्बं छादक-
मंगुलादि २५।३७ अनयोऽच्छाद्यच्छाद्यकयोर्योगं ३५।३० अस्यार्ध-
ज्ज्ञातमिदमेवमानैकयखण्डमंगुलादि १७।४५।

एतच्छरेण ३।२० हीनं जातः परमग्रासोद्गुलादि १४।२५
इयं चन्द्रविम्बेन ९।५३ रहितो जातः खग्रासोद्गुलादि ४।३३

अथ “ द्विहताच्छरा ” दिति शरोद्वाभ्यां गुणितस्तच्छब्देन युतः
पुनश्छब्देन गुणितस्तस्मात्पदं तत्त्वाष्टम् १८० निग्नं रविचन्द्रगत्यन्त-
रेण भक्तं च्छब्दघटिकादिस्थितिः (Duration of Eclipse ड्युरेशन्
ऑफ इक्लिप्सि) स्याच्च छाद्यच्छन्नश्छन्नवर्ध (Total phase
टोटल् फेज) स्यादिति ।

उदा०। तिथ्यन्तकालिकः स्फुटशरो ३।२० द्विगुणितः ६।४०
पिहितेन ग्रासेन १४।२५ युतः २१।५ पुनः पिहितेन गुणितः ३०३।५७
अस्मान्मूलं १७।५६ खाष्टम् १८० गुणितं ३१३८।० रविचन्द्रयो-
गत्यन्तरेण ६५३।२ भक्तं ज्ञाताग्रहणस्थितिर्घट्यादि ४।४७।

अथ खग्रासतोमर्दस्थितिः स्याद्यथा । द्विशोशरः ६।४० खवि-
हितेन ४।३२। युतः ११।१२ पुनः खछब्देनैव ४।३२ गुणितो ५०।
४४ ऽस्मात्पदम् ७।११ खाष्टगुणितम् १२९३।० रविचन्द्रगत्य-
न्तरेण ६५३।२ भक्तं ज्ञातामर्दस्थितिर्घट्यादि १।५९।

इ० शा० तार्धेनस्पर्शादिकालानयनम् ।

पर्वान्तेग्रहणस्य मध्यसमयस्थित्यर्धहीनाधिके
स्यातां प्रग्रहमोक्षकेत्वथ विमर्दान्मीलनोन्मीलने ॥

पर्वान्तेपर्वान्तकालेग्रहणस्य मध्यसमयः स्यात्सर्चस्थित्यर्धनाडि
काहीनाधिकेप्रग्रहमोक्षकेस्यातां । स्थित्याहीनः पर्वान्तः प्रग्रहः
स्पर्शकालः (Prist gontagt with the shadow फस्ट कॉन्टै-
क्ट विथ् धीशेडो) स्यात् । तथा स्थित्यायुक्तः पर्वान्तोमोक्षकालः
(Last gontagt with the shadow) लास्ट् कॉन्टैक्ट विथ्
धी शेडो) स्यात् । तथा स एव पर्वान्तोमर्दस्थित्यारहितः सम्मील-
नकालः (Beginning of total phase बिगिनिंग् ऑफ टोटल
फेज) स्यादिति । तथैव मर्दस्थित्यायुक्तः पर्वान्तोन्मीलनकालः
(Ending of total phase एन्डींग् ओफ टोटल् फेज) स्यादिति ।

उदा०। अत्रपर्वान्तकालो घट्यादि २८।३३ स एव ग्रहणस्य म-
ध्यकालः । स चैकग्रस्थितिघट्यादिना ४।४७ रहितो जातः स्पर्शका-
लः घट्यादिः २३।४६ अन्यत्रस्थित्या ४।४७ समेतो जातो ग्रहणमो-
क्षकालो घट्यादिः ३३।२० ।

एवमेकत्रपर्वान्तोमर्दस्थित्या १।५९ हीनो जातश्चंद्रसम्मीलनका-
लो घट्यादिः २६।३ अन्यत्रपर्वान्तोमर्दस्थित्या १।५९ युक्तो जात-
ोन्मीलनकालो घट्यादिः ३०।३२ ।

इ० शा० तेनमांघस्थित्यामाधारं भोनाशश्च ।

खाष्टाङ्गो ६८० नविधोर्गतेर्नगम्सां ६७ शाब्दोष्टपक्षा २८
भवेन्मांघार्धन्त्वथमान्द्यवण्डशर्योर्गो गान्तरघात्पदम् । १।
खेभाज्जे १८० गुणितञ्जवान्तग्रहनमान्द्यस्थितिः स्यात्ततो
मान्द्यारम्भविनाशयोर्हिममर्याम्यानान्तयाच्चग्रहे ॥

उदा०। खाष्टाद् ६८० लिप्तोनचद्रगते ३१।३६ नगरसांश
०।२८ फलेनाष्टपक्षा २८ युक्तंजातंमांघ्रखण्डमंगुलादि २८।२८।

अथमान्द्यखण्ड २८।२८ शर ३।२० योरेकत्रयोग ३१।४८
मन्यत्रान्तर २५।८ मनयोराहतिः ७९९।१४ अस्मान्मूलं २८।१७
खेभावनै १८० गुणितं ५०८३।३० रविचंद्रयोर्गत्यन्तरेण ६५३।
२ भक्तंजाताचद्रग्रहणेमांघ्रस्थितिघट्यादि ७।४७।

ततोऽब्जग्रहणेतथामान्द्यारंभविनाशयोर्हिसमयौस्यातान्तद्यथा।
पर्वान्तकाल २८।३३ एकत्रमान्द्यस्थित्या ७।४७ रहितोजातश्चन्द्रग्र
हणेमान्द्यारंभसमयोघट्यादि २०।४६ स्तद्वत्पर्वान्तकालो २८।३३
ऽन्यत्रमान्द्यस्थित्या ७।४७ युक्तोजातश्चंद्रग्रहणेमान्द्यनाशोघट्यादि
३६।२०।

अत्रमांघ्रस्थितिर्नामछायाकल्पप्रवेशसम्बन्धस्थितिः । मान्द्या
रम्भोनामग्रहणारम्भात्प्रागेवचंद्रविम्बोपरिमलिनत्वारम्भः राहो-
च्छायाकल्पप्रवेशकालश्च । मान्द्यनाशोनाममलिनत्वननाशश्चंद्रविम्ब
शुद्धः समयोवा

इ० शा० तार्धेनपर्वान्तेचन्द्रोदयकालः

(Moon rise मून राइस)

पर्वान्तन्दिनमानकाद्यदपरंप्राक्तस्यरवाग्न्यं३०शकै
र्हीनाढ्यन्तपनास्तंस्फुटतरश्चन्द्रोदयःस्यादिह ॥१०॥

उदा०। अत्रपर्वान्तकालोनामग्रहणमध्यकालोघट्यादि २८।
३३ दिनमानघट्यादि ३०।३० अनयोर्दिनमानात्प्रागन्तरं १।५७
अस्यरवाग्न्यं ३० शफलेन ०।४ प्रागन्तरत्वादिनपानघट्यादि ३०।
३० युक्तंजातमेनादिनेचंद्रोदयकांघट्यादि ३०।३४।

इ० शा० वि० तार्धेनपूर्वान्तेचन्द्रास्तकालः .

(Moon set मुन सेट)

यत्सूर्योदयतश्चपर्वचरमंपूर्वापरंखात्रि३०भि
भक्तन्तत्परपूर्वकंहिमंकरास्तोऽर्कोदयात्स्यात्किल ॥

उदा०। सूर्योदयात्परंपर्वान्तंधट्यादि २८।३३ अस्यखान्यंश
फलेन ०।२७ परान्तरत्वादस्मिन्दिनेसूर्योदयात्प्रागेतावत्यन्तरेऽर्था
द्वादपदशुक्ल १४ रविवासरइष्टघट्यादि ५९।३ एतत्समयेचन्द्रास्तो
जातः ।

इ० शा० तार्धेनवलनार्धन्नतकालः .

(High हाय)

मध्याह्नात्परपूर्वतोऽपियदभीष्टंस्यात्परंप्राङ्गतं
सूर्यस्याथनिशीथतोऽजपिहितेतदन्नतंस्यात्किल॥११॥

उदा०। प्राक्साधितचरपलानि १५ मेपादिगोलीयत्वात्पञ्च
न्दुनाटयो १५।० युक्तोदिनार्द्धमध्याह्नकालोवा १५।१५ निशीथय
४५।१५ अत्रचंद्रग्रहणत्वात्परान्तं २८।३३ निशीथा ४५।१५ त्मा
गन्तरंजातचन्द्रग्रहणमध्यकालेपूर्वनतं १६।४०।

इ० शा० तेनायनाक्षचलनाभ्यांवलनांघ्रयः ।

खेटःसत्रिभसायनस्त्वथनतस्येवंदागइयादिको
धाहुज्येहनयोःपृथक्कूनशरे५४गमंग्रहाशंस्फुटम् ॥
आद्यंस्यादलनपंग्मपलभेष्वंशेननिघ्नपरे
प्राग्याम्योत्तरमक्षजंकिलतयोःस्यात्मंस्कृनिश्रांघ्रयः॥१२

उदा ०। चंद्रग्रहणेसत्रिभचंद्रः सूर्यग्रहणेसत्रिभसूर्यः कार्यः ।
 अत्रचंद्रग्रहणत्वान्मध्यकालिकम्पष्टश्रृंखः १०।२५।२८ सत्रिभायना-
 शै १।२२।३८ युक्तश्चन्द्रइदमाद्यसंज्ञः २।२२।६ तयामध्यनतस्ये १६।
 ४२ द्विशंखधराद्यादि ३।१०।१२ इदं परसंज्ञकः । तत्राद्यसंज्ञस्यभुज
 जड्या १।१८।४८ कृतशरै ५४ भक्तासंज्ञानमाद्यमयनवलनांघ्रयो गु-
 लादिः २।२२ मायनाद्यग्रहगोलदिगुत्तरः । अथपरसंज्ञकस्यभुज
 जशा १।१३।५७ कृतशरै ५४ भक्तफलं २।७ पलभया ५।३३ इष्ट्वं
 शफलेन १।६ गुणितं द्वितीयफलं ज्ञातगसवलनांघ्रयो गुलादि २।१०
 पूर्वनतत्वात्सौम्यः । अक्षायनवलनांघ्रयोः संस्कृतिग्रहणमध्यकाले
 स्पष्टावलनांघ्रयो गुलादि ४।३१ रुत्तरः ।

इ० शा० तेनग्रासखग्रासयोरंघ्रयः ।

मानैक्यार्धहतात्खपट्प्रपिहितान्मूलन्तदाऽऽशांघ्रयः
 खलन्नंसदलैकयुक्चगदिताखलन्नजाशांघ्रयः ॥
 सव्यासव्यमपाशुदग्वलनजाशांघ्रौसपातार्कदि
 गभागाः स्याद्ग्रहमध्यमन्यदिशिखग्रासोऽथवाशेषकम् १३

उदा०। ग्रासा १४।२५ स्पष्टिगुणिता ८६५ न्मानैक्यखण्डेन
 १७।४५ भक्ताल्लब्धिः ४७।४२ आभ्योयन्मूलैतग्रासांघ्रयो गुलादि
 ६।५४।

प्राक्साधितंखग्रासमंगुलादि ४।३० मदलैकयुतंजाताखग्रासां-
 मयो गुलादि ६।२।

ग्रहणपरिलेखः । (Definition दिलाइनीएश्न = अथवा
 Sketch स्केच्) “ सव्यासव्य ” मित्रिग्राहविम्बार्धेननामचन्द्रग्र
 हणेचन्द्रविम्बार्धेनसूर्यग्रहणेसूर्यविम्बार्धेनचेष्टृत्तदिगङ्कार्य ।

सपातार्कोयस्मिन्गोलेतिष्ठतितद्गोलदिग्विदुसकाशात्स्फुटवल
नांघ्रितुल्येन्तरेऽब्जविषयातेग्रहणमध्यस्थानंस्यात् । स्फुटवलगांघ्रयो
यद्यपाद्गतिनास्तदासव्यंसव्यमार्गेणगणनीयां । यदिचेदुत्तरास्तदा
तद्विन्दुदिकोऽपमव्यमुत्क्रमेणगणनीया । अत्रमपातार्कदिकोऽन्य
दिशिखग्रासोऽथवाग्रहणस्यशेषंज्ञेयमिति । प्रकृतोदाहरणेग्रहणमध्य
कालिकाः स्फुटवलनांघ्रयः ४।३१ उत्तरः । सपातार्कः ५।२८
उत्तरगोलीयोऽतर्चंद्रविषयोत्तरविंदोः सकाशादुत्तरवलनां घ्रयत्वा
दपसव्यंनामोत्क्रमेणांगुलादि ४।३१ मितेऽतरेग्रहणमध्योभवेदिति
सिद्धम् ।

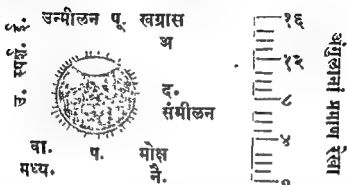
इ० स्रध० सास्पर्शादीनांदिशोग्रासवर्णश्च ।

प्राक्पश्चान्मध्यछन्नादिध्रुपिहितभवाऽऽशांघ्रिभिश्चाधत्तैः
स्यातामस्माद्विलोमंरविपिहितभवैःस्पर्शमोक्षौखलनात् ॥
पश्चात्प्राक्स्वाशपादैर्हिमकरपिहितेमीलनोन्मीलनेस्तो
धुम्रः कृष्णः पिशङ्गोऽल्पकदलनिखिलोऽब्जग्रहोर्कस्तु
कृष्णः ॥ १४ ॥

मध्याछन्नान्मध्यग्रहणदिनः प्राक्पश्चादत्तैर्विधुपिहितभवाशांघ्रि
भिविधैःस्पर्शमोक्षौस्यातां । मध्यग्रहणात्प्राक्पूर्वदत्तैः स्पर्शः पश्चा
दत्तमोक्षइत्यर्थः । रविपिहितभवरानांघ्रिभिरस्माद्विलोमंप्राग्दत्तपुत्रा-
सांघ्रिपुमोक्षःपश्चादत्तपुष्पार्थइति ।

“ खलना ” इति । यदिनिः पश्चात्तमन्दिनः पश्चात्प्राक्पश्चा
त्प्राग्दत्तैः खलनात्प्राग्दत्तैर्विधुपिहितभवाशांघ्रिभिरस्माद्विलोमंप्राग्दत्तैः
पश्चात्प्राक्पश्चादत्तैर्विधुपिहितभवाशांघ्रिभिरस्माद्विलोमंप्राग्दत्तैः

सम्मीलनं पश्चाद् तैरुन्मीलनमिति । शेषं स्पष्टम् । अथात्र मध्यचिह्ना
द्ग्रासांगुलपरिमितो दृश्यग्रासः स्यादिति सुधिया विधेयः ।

इति श्रीलक्ष्मिदत्तसूरिसूनुनाडुंगसिंशर्मणाविरचिते
श्रीग्रहभवनपथेस्वकृतोदाहरणे चंद्रग्रहणाधिकारश्चतुर्थः॥

आदितो मू० श्लो० ९३

इ० शा० तार्धेनसूर्य*ग्रहणसंभवज्ञानम् ।

दर्शान्ते त्रिकुतो १ ३०५ गोर्धुजलवेऽल्पे सम्भवः कुत्रचि
द्वोचन्द्रा १ ९० लपतरे तु सम्भव इति प्राक् चिन्त्य कर्मकुरु ॥

दर्शान्ते विराहर्के तु जलवे यदि त्रिकुतस्योदशांशम्योऽल्पे तदा कु
त्रचिद्भूपृष्ठे सूर्यग्रहणं भवति । यदि गोचन्द्राल्पतरे त्वेकोनविंशेभ्योऽल्प
तरे मति तदा सूर्यग्रहणस्यैकवलसंभव एवास्ति न निश्चयः । परमिष्टग्रामे
ग्रहणं भवेन्नवे निदर्शान्तकालिकस्फुटनरं विनानिश्चयेन वक्तुमशक्यम् ।

* सूर्यग्रहण = (Solar eclipse सोलर इक्लिप्स)

उदा०। सम्प्रत् १९७१ शके १८३६ श्रावणकृष्ण ३० भृगु
वासरेपञ्चाद्वपयार्दशान्तकालिकः स्पष्टरविः ४।५ राहुश्च १०।१३
विराहवर्तः ५।२० अस्यभुजलवा ८ स्रयोद्देशांशेभ्योऽल्पश्वेदतएव
कस्मिंश्चित्पदेशेभूमण्डलेग्रहणं भवितव्यम् । परं श्रीकराच्यां भवेन्नवेत्य
स्यनिरासोऽग्रेवल्लक्षणसूर्यग्रहणसंगगणिनस्यान्ते भवेन्नतत्पूर्वमिति ।
एवं प्राक्संभवा सम्भवा विचिन्त्य पश्चाद्वल्लक्षणसूर्यग्रहणगणितकर्मद्वार ।

इ० शा० तार्धेन तात्कालिकोपकरणानि ।

तात्कालोद्भूतपूर्ववहिनकराजौ भुक्तिविम्बान्वितौ
साध्यौ । एतौ मभुक्तिविशिरवोदर्शान्तकालोऽपि च ॥ १

सतिसम्भवे सूर्यग्रहणे ज्ञातुमपायां तात्कालिकावमान्तकालिकौ
दिनकराजौ रविचन्द्रौ देशान्तरचरमंस्काराभ्यासंस्कृतौ स्वस्वभुक्ति
विम्बान्वितौ सप्तनगैसाध्यायपिचगभूक्तिकः शरथस्फुटदर्शान्तका
लः प्राग्बन्धग्रहणे कथिनरीत्या प्रथमप्रमाध्यमितिभावः ।

उदा०। सम्प्रत् १९७१ शके १८४६ श्रावणकृष्ण ३० भृगु-
वासरे सूर्यग्रहणं भविष्यतीति पूर्वसिद्ध । मत्स्वादिपयकं निखिलं गणि
तं कुरु ।

शाकस्त्रयग्रीभकून । इति गताब्दः ३ अस्माज्जातः सावनोऽष्ट
मीनः १२३९ ।

व्यभ्राद्रपदगण । इत्यादिनामनखिलसिद्धिस्तथास्वक्षेपयुक्तभाव
न्तमध्यमरविः ४।५।६ १।३१ ।

शमप्रोद्युचय ० । इति भेदयुक्तभारन्तमध्यमचन्द्रः ४।२।४।
२० ।

दिग्भिर्नागगर्ज । गिति भेदयुक्तभारन्तमध्यमचन्द्रोद्यम् ०।३।
१९।५८ ।

स्वभिर्नोद्युगण ० । इति भेदपराह्यभारन्तमध्यमचन्द्रपानः १।१६।
३५।३० ।

दर्शान्तीयग्रहकरणम् ।

अत्रदर्शान्तिकालोऽष्टविंशति (२८) तम्यागटिकाया अन्ते घटत ।
इतितिथिपत्राज्ज्ञायतेऽतएतत्कालिकाः ग्रहाश्चालनीयाविचक्षणै ।
एवंदर्शान्तघट्या २८ चालितः स्वेष्टकाले आवन्तमध्यमरविः ४।६।
१९।६ चंद्रश्च ४।९।५३।२६ चंद्रोच्चम् ०।७।२३।५ एवमब्जपातश्चः
१।१६।३७।१।

याताब्दस्ये । त्यधुनावार्षिकसमीकरणसंस्काराभावः ।

व्यंध्यद्वाद्विलवा । इतिरवेः स्फुटमन्दोच्चम् २।१८।४५।३६।
मंदोच्चं प्रहवर्जित । मितिरवे मंदकेन्द्रम् १०।१२।२५।७ भुजज्या ८८।
३४ कोटिज्याच ८०।५५।

सूर्यात्सिद्धरसा । इतिरवेर्मंदहरः ६२४

सार्धत्रीन्दुमित । इतिमकरादिषड्भेरविकेन्द्रेऽतोरविगुणः १२।

सूर्यात्केन्द्रभुजज्यका । इतिरवेर्निजहरः ६२४।२।

कोटिज्यानिजकेन्द्रजा । इतिरवेः स्फुटमंदहरः ६३२।७।

दिग्ग्राकेन्द्रभुजज्यका । इत्यादिनारवेः स्फुटमंदफलमंशादिः १।

२४।४ मेषादिकेन्द्रत्वाददिदमृणमंदस्पष्टोऽर्कः ४।४।५६।२५।

शक्रः संपुलवाग्निनाकरहितः । इत्ययनांशाः २२।३८।४२।

मार्तण्डायनयुक्तदो । इतिसायनरविः ४।२७।३५।७ अस्मा-
धरपळानि ५८ ऋणं ।

देयतद्धिचरंरवे । इतिचरसंस्कृतस्पष्टोर्कः ४।४।५५।२७ चंद्रश्च
४।८।५९।१२।

दिग्ग्रंमूर्यफल । मितिचंद्रमूर्यान्तरसंस्कारमंशादि ०।८।० सूर्य
फलाद्विलोममृणसूर्यान्तरसंस्कारशुद्धश्चंद्रः ४।९।७।१२ उच्चं च ०।
७।३१।१४।

सूर्योनोनिजमध्यम । इतितिथिकेन्द्रम् ०।४।५३।२२ अस्माति

धिफलमंशादि ०।२।५४ धनात्मकम् ।

सौचाब्जोनयमघ्नमध्यतपन । मितिच्युतिकेन्द्रम् ३।२६।२।
१६ अस्माच्युतिफलमंशादि १।६।४८ धनम् ।

आभ्यांयेष्टदुक्तफल । माभ्यांतिथिच्युतिफलाभ्यांसंस्कृतधंदः
४।१०।१६।५४ उच्चम् ०।७।३१।१४ “ मंदोच्चग्रहवर्जित ” मिति
चंद्रमंदकेन्द्रम् ७।२७।१४।२०। अस्माच्चंद्रमंदफलमंशादि ५।२९।
३१ ऋणमंदस्पष्टधंदः ४।४।४७।२३।

अर्काहोः केन्द्रयोग । मितिबिधोः प्रथमकेन्द्रम् १।१२।४२ द्वि-
तीयं ७।१५।३२। तृतीयकेन्द्रम् ०।१४।६ एभ्यः क्रमात्फलानि ।
तत्रायफलंकलादि १।४६ धनं । द्वितीयकलाफलम् १।२ ऋणं ।
तृतीयकलाफलम् ०।२० धनं । आभिसिद्धिविधकलाभिः संस्कृतोमंद
स्पष्टोऽब्जो जातः सप्ततृतीयचंद्रः ४।४।४८।२७।

सूर्यात्काशे । तिरवेः स्पष्टागतिः ५७।४० चंद्रकेन्द्रगतिः ८४।
५८। च्युतिगतिर्धनात्मका ७।४६ एवंप्रतिगतिः १४।११ ऋणं
बिलोपाधनात्मका । आभ्यांच्युतितिथिगतिभ्यांसंस्कृतविधोमंद
स्पष्टागतिर्जाताचंद्रस्यस्फुटादिनगतिः ८६५।५५।

सूर्येन्द्रोर्ग्रहणे । इतिग्रहणप्रसंगेत्तच्चंद्रकेन्द्रेणोन्नरविमंदकेन्द्रमार्तं
प्रथमकेन्द्रम् ०।१५।११ द्वितीयकेन्द्रं ६।१६।२३ तृतीयकेन्द्रम् ६।
२।३९ आभ्यामायफलं १।५० धनं । द्वितीयकलाफलमृणम् ०।
५७ तृतीयकलाफलमभिकृणात्मक ०।१२ माभिसिद्धिविधमृणकला-
भिः संस्कृतः सप्ततृतीयचंद्रो जातोऽग्रहणप्रसंगेस्फुटनरसेषष्टीयचंद्रः
४।४।४९।७।

पातेनादयविधु । इत्यादिनाकलाकेन्द्रम् १।१।२।५८।२४ म-
स्मात्कलाफलंकलादि ०।५ धनं गवर्मस्कारमंस्कृतः क्रान्तिचक्षुस्फु-
टधंदः ४।४।५१।१०।

पातेनाब्धविधोर्ज्यका । इतिषेपवृत्तीयस्फुटसपातचंद्रः ५।२१
२६।१२। अस्मान्सौम्यगोलीयोंगुलादिशरः १५।१८ उत्तरः ।

द्विघाकोनविपातक्रातिवृत्तीयचंद्रः ६।८।३।२९ अस्मादाक-
र्षणशरमङ्गुलादिर्दक्षिणः ०।२६ द्वयोर्भिन्नदिक्त्वादन्याञ्जातंशरोद्गु-
लादिरुत्तरः १४।५०। ग्रहणमसङ्गत्वादयमुत्तरगोलीयोऽतोऽस्मादेगु-
लोनंजातः स्फुटशरोंगुलादिरुत्तरः १३।५२।

पातस्तुङ्गेनयुक्त । मित्यादिनाशरस्याद्यकेन्द्रम् १।२४।० द्विती-
यकेन्द्रम् १०।१०।५३ तृतीयकेन्द्रम् १०।९।११ चातुर्थिकं ४।२२।
२३ पंचमं ७।१४।२१ षष्ठ ९।२१।५४ मेवंस्विषोः सप्तमकेन्द्रम् ८।
८।४६।

नवर्षावधिक । मित्याद्यकेद्रफलं व्यंगुलात्मं ३ द्वितीयं १८ तृ-
तीयं १३ चातुर्थिकं ५ पञ्चमं १० षष्ठं २२ एवंसप्तमं व्यंगुलात्मकफ-
लं १४ मेवंसप्तभिर्व्यंगुलात्मकफलैः सदासौम्यैः संस्कृतोविधुशरो
१३।५० सौम्योजातआवन्तघटी २८ भवस्फुटतरः शरोंगुलादिरु-
त्तरः १५।१६।

मातःस्पष्टदिनेश्वर । इतिरवेरार्क्षपलानि १४९३।१६ मातःका-
लिकसायनरवेर्विषुवपलानि १४८५।१।

सर्गस्याद्विषुवार्क्षयो । रितिरवेरुद्गमान्तरपलानि ८।१५ धना-
त्मकानि ।

भक्ताव्यर्कविधो । रितितिथ्यंतकालिक २८।० स्पष्टोऽर्कः ४।
४।५५।१९ चंद्रश्च ४।४।५१।१० व्यर्कविधो ११।०९।५५।५३
र्त्तवा ३५९।५५।५३ अस्माद्भूम्यदर्शात्तकालघट्यादि ०।१८।२०
अनेनतिथ्यन्तो २८।०।०। युक्तोजातः श्रीकराच्यादर्शान्तकालोघ-
ट्यादि २८।१८।२०।

यत्सूर्योद्गमकान्तराभिधे । तिमूर्योद्गमान्तरपलै ८।१५ धना-
त्मकैर्विलोमैर्ऋणात्मकैः संस्कृतोदर्शान्तकालो २८।१८।२० जातः
श्रीकराच्यास्पष्टार्कोदयेस्फुटदर्शान्तकालो घटयादिः २८।१०।५।

निघ्राखेटगति । रित्यादिनैप्यदर्शान्तघट्या ०।१८।२० संचा-
लितः समकलदर्शान्तकालिकः स्पष्टार्कः ४।४।५५।३६ चंद्रश्च ४।
४।५५।३६।

वाणस्याथविधौगति । रितिशरघटीगतिं ०।२६ केतुसामीप्या
द्गतघटीचेत्सौम्यागति । त्वैप्यघटिकाचैदक्षिणगति । अस्माच्छरः
मचाल्यो । ऽतः शरघटीगत्या ०।२६ चालितो जातः स्फुटदर्शान्त-
काले २८।१० शरौगुलादिरुचरः १५।१२।

सप्तपूनाकेभुक्ते । रित्यादिनारविचिम्बमङ्गुलादि १०।३४ चं-
द्रविम्बञ्चाङ्गुलादि १०।५४ चंद्रपरलम्बनमङ्गुलादिः १९।५९।

भूभाछादयतीन्दु । मितिमूर्यग्रहणत्वादभरविचिम्बेष्वाद्यचंद्रवि-
षंछादक । मत्पृष्ठाद्यछादकविषयो यो गार्धजातमानैक्यखण्डमङ्गु-
लादि १०।४४।

इ० शा० तेनरथूलाःस्फुटगटिका ।

दर्शान्तेकिलपूर्वपश्चिमनतंवेदाऽल्पकञ्चेत्तदा
दर्शान्तस्यचनाडिकाविरहितायुक्तानतेनक्रमात् ॥
कार्याश्चायनतंसमुद्रऽघटितःपुष्टंभवेचेत्तदा
तद्वदेदऽमितैश्चपराहितास्नाःस्यात्स्फुटाःसादिधा॥२॥

किञ्चदर्शान्तेवेदाल्पकंपूर्वपश्चिमनतंवेत्तदानतेननतपश्चात्क्रमात्
र्चातस्वनाडिकाविरहितायुक्ताः कार्यापूर्वनतेविरहितापश्चिमनतेपु-
क्ताः कार्या । अथचमपृष्ठघटिज्ञानोनतंपृष्ठेचेत्तदातथैववेदमितैर्नाडि-
काभिर्दर्शान्तेनाडिकापूर्वपश्चिमनतवैराहितायुक्ताः कार्यास्तापटिकाः

पञ्चरहिताःस्फुटाःस्फुटनाडिकाःस्यात् । साद्विधास्थानद्वयेस्थाप्या ।

उदा०। अत्रस्फुटदर्शितकालघट्यादिः २८।१० दिनार्ध घ.
१५।५८ “ मध्याह्नापरपूर्वतोऽपि यदभीष्टं स्यात्परं प्राङ्गतु ” मिति
मध्याह्नात्परांतरं जातं पश्चिमन्तं १२।१० समुद्र ४ घटितः पुष्टमतोवे
दमितैर्नाडिकाभिर्दर्शान्तघटिका २८ युक्ताजाताघटिका ३० स्ताः
पञ्चरहिताजाताः स्फुटघटिकाः २७ साद्विधाद्विस्थाप्या ।

इ० शा० तेन गणितोपक्रमघटयुपकरणानि ।

संयुक्ताविषुवोभ्दवाहिघटिकासावैषुवारुयाःस्फुटाः
स्यादन्यत्रपलैःसदाविरहितामामध्यनाडीःस्फुटाः ॥
नाड्यैकान्तरितास्ततश्चदशधासूर्यःप्रचाल्यस्तथा
लभंस्वाद्विषुवाच्चमध्यविषुवान्माध्यंविधेयम्बुधैः ॥३॥

उदा०। प्राक्सधितरवेर्विषुवपलौघः १४८५ पष्ठिभक्तोजातो
रवेरौदयिकोविषुवकालघ २४।४५ अत्रस्फुटघटिका २७ द्विधा ।
एकत्रविषुवघटी २४ युक्ताजातातस्मिन्सणोनिरग्रः स्फुटविषुवकाल
घटी ५१। अन्यत्रविषुवपलै ४५ हीनाजातातस्मिन्सणोसाग्रमध्यना
डीस्फुटा २६।१५।

एवंमध्यघटीमानीयततोऽग्नेदशधानाद्यन्तरितोरविःप्रचाल्यस्त
थास्वाद्विषुवाच्चमध्यन्तरितंदशधाविषुव*लग्रमध्यविषुवाच्चमध्यलभं
विधेयंकार्यमितिमुक्तं ।

उदा०। अथात्रस्थूलमध्यघट्यादि २६।१५ अस्मादारभ्यदश
धानाद्यन्तरितोलग्रः सायनरविरंगादि १४७ | १४७ | १४७ |
३० | ३३ | ३४ |

* विषुवलग्र=(Rising of sun राइजिंग ऑफ ससाइन)

† मध्यलग्र=(Mid heaven मिड हेविन्)

१४७ | १४७ | १४७ | १४७ | १४७ | १४७ | १४७   एवंमध्यघटीभव
३५ | ३६ | ३७ | ३८ | ३९ | ४० | ४१

विपुत्रकालघटी ५१ अस्मादारभ्यदशघानाड्यन्तरितानिसायनवि

पुरलग्नानिलब्धानि २९३ | २९९ | ३०६ | ३१३ | ३२० | ३२८ |
५४ | ३८ | ४२ | ५३ | ५६ | ० |

३३५ | ३४३ | ३५१ | ३६० |
४७ | ५१ | ५५ | ० |

एवंक्रमेण “ तत्पूर्णाभ्रखगोनितोदिविपुत्रंमध्याभिधंस्या ”
दितिपञ्चदशघट्याहीनंस्वाविपुत्रंजानंमध्यविपुत्रघटी ३६ अस्माद-
प्यारभ्यदशघानाड्यन्तरितानिसायनानिकृतानिलब्धानिमध्यलग्ना-
नि २१८ | २२४ | २३० | २३६ | २४२ | २४७ | २५३ | २५८ | २६४ |
१४ | १५ | १६ | १७ | ८ | ४२ | १७ | ५३ | २६ |
२७० |
० |

इ० शा० तेनमध्यलग्नस्यनतांशाः ।

(Zenith distance अर्निष डिस्टन्स)

तन्मध्याङ्गभवापमाक्षलवयोर्योगोवियोगःक्रमा
देकान्याशगयोःस्युस्फुटलवास्तर्ज्जवयाताडिता ॥
युज्यावित्रिभमध्यलग्नजनितात्रिज्योहृताप्रस्यय
जापमध्यदिशानताःस्युग्धनेखाङ्क० च्युनाश्रोत्रताः॥४॥

उदा०। मध्यघट्यादि २३।२७ भवेमायनमध्यलग्नघट्यादि
२१.८।१.४ अस्मादक्षिणाग्रानि (Declination रेक्लीनेशन्) ईशा
दि १४।१५ क्रगन्वांशक्षिणाग्रानांशाः २४।२० द्वयोरेकद्विरत्वाघां

१ विपुत्र=, Time of ascension हारम सौक यत्सेगन् ।

गंजातमस्फुटांशानामध्यांशादक्षिणाः ३९।५ अस्यज्या ७५।३२।

— अन्यावित्रिभमध्यलग्नस्य १२८।१४ द्युज्यानामक्रान्तेः १८।
१२ कोटिज्या ११३।५७ गुणिता ८६०७।१ त्रिभज्ययाभक्ताजा
तानतांशज्या (Sine of zenith distance साइन ऑफ जैनिथ्
डिस्टन्स) नामदृग्ज्या ७१।४४ अस्याधनुर्जातामध्यांशदिशोनतां
शादक्षिणा ३८।५३। स्तेखाङ्कच्युताजाता^१रुन्नतांशाः ५१।७। एवम
त्रेयटयंतरितानांमध्यलग्नानांदशघानतांशाःप्रसाध्यः ।

अत्रोदाहरणम् । नतांशगणितदर्शनार्थन्यासः १ (पूर्वार्धम्)

मध्य घ ट्यादि	(^१ सायन मध्य)	सायनमध्य लग्नं	अस्यक्रा तिः	करान्या मक्षांशा	अस्फुटांशा (मध्यांशा)	(^१ उत्तर मध्य)
घ. प.	घ.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	
२६।१५	३६	२१८।१४	द. १४।१५	द. २४।५०	व. ३०।५	७५।३२
२७।१५	३७	२२४।१८	द. १६।६	द. २४।५०	व. ४०।५६	७८।३२
२८।१५	३८	२३०।१६	द. १७।४८	द. २४।५०	व. ४०।३८	८१।१४
२९।१५	३९	२३६।१७	द. १९।१८	द. २४।५०	व. ४४।८	८३।०८
३०।१५	४०	२४२।	द. २०।३४	द. २४।५०	व. ४०।२४	८५।२०
३१।१५	४१	२४७।४	द. २१।३५	द. २४।५०	व. ४६।२५	८६।५१
३२।१५	४२	२५३।१७	द. २२।२३	द. २४।५०	व. ४७।१३	८८।०
३३।१५	४३	२५८।२०	द. २३।५८	द. २४।५०	व. ४७।४८	८८।५४
३४।१५	४४	२६४।२६	द. २३।२०	द. २४।५०	व. ४८।१०	८९।२५
३५।१५	४५	२७०।	द. २३।०७	द. २४।५०	व. ४८।१७	८९।३४

^१ उन्नतांशा=Co-zenith distance को-जैनिथ डिस्टन्स)

नताशगणितदर्शनार्थन्यासः १ (उत्तरार्ध)

मध्य घटी	विचित्र मध्यलग्न सायन	अस्य क्रान्तिः	* कोटि यागुणि ज्या नाम तात्रिज्या द्युज्या सानतांश ज्या	अस्याध नुर्जाता नतांशः	नयतेः शुद्धांश प्रतांशः	* उन्नतांश ज्या नाम शकुः
घ. प.	अ. क.	अ. क.			अ. क.	अ. क.
२६।१५	१२८।१४	१८।१२	११३।५७	७१।४४	६२६।४५	५३।१५
२७।१५	१३४।१५	१६।३२	११४।५४	७५।१३	६३८।५३	५१।७
२८।१५	१४०।१६	१४।४३	११५।५४	७८।२७	६४०।५२	४९।८
२९।२५	१४६।१७	१२।४५	११६।५९	८१।२२	६४२।४२	४७।१८
३०।१५	१५२।८	१०।४२	११७।४९	८३।४७	६४४।२१	४५।४३
३१।१५	१५७।४२	९।३	११८।२०	८५।३८	६४५।३६	४४।२४
३२।१५	१६३।१७	६।३४	११९।७	८७।२३	६४६।४६	४३।१४
३३।१५	१६८।५२	४।२५	११९।२९	८८।२८	६४७।३०	४२।३०
३४।१५	१७४।२६	२।१३	११९।४४	८९।७	६४७।५४	४२।६
३५।१५	१८०।०	०।०	१२०।०	८९।३४	६४८।१४	४१।४६

इ० गा० तेनत्रिपादेनस्फुटलम्बनं

(Parallel in time पॅरेलेक्स इन टाइम्)

निघ्नावित्रिभलमवर्जितस्वेर्वाहुज्यकाशटुना

* कोटिकोटिज्याअथवाद्युज्या=(Sine of the co-declination साइन ऑफ धी को-डेक्लीनेशन)

* उन्नतांशज्या } = (Sine of the co-zenith distance
अथवा शकु { साइन ऑफ धी को-जेनिथ डिस्टन्स)

त्रिज्यासंपुनरिन्दुलम्बनहतं व्योमाब्धिभिः ४०० संदृतम् ॥
चेत्सूर्येऽभ्यधिकेऽल्पकेषनमृणं स्यात्प्रस्फुटलंवनं

सायनसूर्यात्सायनवित्रिभविपुवलग्रेविशोधितेयच्छेषंतेविवरां-
शादित्यभिधीयते । तस्यबाहुज्यकाशङ्कुनानामोन्नतांशज्ययानिघ्रात्रि
भज्ययाभक्तंयदाप्तं तत्पुनरिन्दुलम्बनेनगुणितंचतुशत्या ४०० भक्तं
फलंस्वेष्टकालिकं प्रस्फुटंकलादिलम्बनं स्या । तच्चत्रिभोनलघात्सूर्येऽधि
केषनमल्पेऋणमिति ।

उदा० । तत्राद्यैर्मध्यघटीस्थापयित्वा तदग्रमध्यकालिकसायन
त्रिभोनविपुवलग्रेन २०३।२४ सायनस्फुटसूर्यो १४७।३२ विशा
ध्यलब्धमंतरांशादि ३०३।३८ अस्यभुजांशा ५६।२२ अस्यज्या
९९।४७ उन्नतांशज्यया ९६।७ गुणिता ९५९०।५६ त्रिभज्ययाभ
क्तफलं ७९।५५ पुनश्चन्द्रपरलम्बनेन १९।५९ गुणितं १५५७।०
व्योमाब्धिभिः ४०० भक्तफलंकलादिस्फुटलंवनम् ३९।२५ त्रिभौ-
नलघात्सूर्येऽल्पेतेनस्फुटलम्बनमृणम् ३९।२५ एवंदिप्रदृश्यन्तरकाले
पुस्फुटलम्बनं प्रमाध्यम् ।

अत्रोदाहरणम् । लम्बनगणितदर्शनार्थन्यासः २ ।

विपुलसा.रविः सा.त्रिभोन वित्रिभ		विपुलसमं लयोन रविः		अस्य भुजः	भुजज्या	उभयतां भुजयया	निघ्नत्रि भुजयामं	चंद्रपरलं वनेन	गुणितं ४०० भक्तं स्फुट लंबन
न. प.	घ.	भ. क.	अ. स.	अ. क.	०	०	०	क. वि.	क. वि.
२६११५	५१	१४७३३२	२०३५५४	३०३३३८	५६३२२	७९५४७	७९५५५	१९५५९	३९५५५
२७११५	५२	१४७३३३	२०९३३८	२९७३५५	६२५५	१०५५३३	८२११९	१९५५९	४११७
२८११५	५३	१४७३३४	२१६३४९	२९०३४५	६९११५	११२५२	८४५५२	१९५५९	४२५३३
२९११५	५४	१४७३३५	२२३३५३	२८३३४२	७६११८	११६३५	८६१०	१९५५९	४३५३०
३०११५	५५	१४७३३६	२३०३५६	२७६३४०	८३३३०	११९५५	८८५३३	१९५५९	४४५३३
३१११५	५६	१४७३३७	२३७३५७	२६९३३७	८९३३७	११९५७	९०५५०	१९५५९	४५५३३
३२११५	५७	१४७३३८	२४५३५७	२६१३५२	९५५२	११९५७	९२१११	१९५५९	४६५३३
३३११५	५८	१४७३३९	२५३३५१	२५३३४८	१०३३८	११९५५	९३५३३	१९५५९	४७५३३
३४११५	५९	१४७३४०	२६१३५५	२४५३५५	१०९३२	१०९३२	९४५३३	१९५५९	४८५३३
३५११५	६०	१४७३४१	२६९३५१	२३७३५०	११५३३	१०९३३	९५५५५	१९५५९	४९५३३

इ० शा० तेनत्रिपादेनचन्द्रार्कयोःस्फुटंपूर्वापरान्तरम् ।
दर्शेष्टान्तरंक्रञ्चान्तखण्डभागे६०नसन्ताडितम् ॥५॥
दर्शेऽल्पेऽभ्यधिकेभवेद्धनमृणञ्चाथस्फुटलम्बनं
स्याद्वैतेनसुसंस्कृतंस्फुटनरंपूर्वापरान्तान्तरम् ॥

क्रमदेकघटीवर्धितान्मध्यकालदर्शान्तकालयारेन्तरंरेपराविचं
द्रगत्यन्तरस्यखण्डभोगनपष्ठचंशेनगुणितंजातंभूमध्येपूर्वापरान्तरं । तच्च
दर्शान्तरकाळेऽल्पेधनमधिकेऋणं । तेनस्फुटलम्बनंसंस्कृतंवेदमीष्टेग्रामे
दृश्यंनामष्टगोचरंस्फुटंपूर्वापरान्तरंस्यादिति । अत्रान्तरस्यर्णत्वेचंद्रः
सूर्यात्पश्चिमतोनामपृष्ठतस्तिष्ठति । धनत्वेपूर्वतोनामाग्रतस्तिष्ठतीति ।

उदा० । अत्रमध्यय. २६।१५ दर्शान्तकालय. २८।१० अन
न्तरम् १।५५ रविचंद्रगत्यन्तरस्य ८०।६ पष्ठचं ६० शफलेन
१३।२८ सङ्गुण्यनितंभूमध्येपूर्वापरमन्तरम् २५।४९ तच्चैष्टकालाद
र्शान्तकालेऽधिकेतेनऋणान्तरञ्जातम् ।

अनेनस्फुटलम्बनमृणात्मकं ३९।५५ संस्कृतंजातमिष्टग्रामेन
मात्रधीकराच्यांऽङ्गपूर्वापरान्तरंजातमृणात्मकम् ६५।४८।

उदाहरणम् । इष्टग्रामे गोचरकालज्ञानार्थन्यासः ३ ।

मध्य कालः	दर्शान्ति कालः	अनरम्	गत्यन्तर स्य पष्ठेयस्य दोन	गुणितं भूमि पूयाप रांतर	स्फुटलम्भ नम्	करांल्यां पूर्वापरान्त रम्	चंद्रस्थानं स्यात्
घ. प.	घ. प.	घ. प.	अं. क.	अं. वि.	क. वि.	क. वि.	( ) पृष्ठतः (
२६११५	२८११०	ऋ १५५	१३१८	ऋ २५४९	क. ३९१५	क. ६५४४	"
२७११०	२८११०	ऋ १५५	१३१८	ऋ १२१२१	क. ४१७	क. ५३१८	"
२८११५	२८११०	घ ०५	१३१८	घ ११७	क. ४२१३३	क. ४११६	"
२९११५	२८११०	घ १५	१३१८	घ १५३५	क. ४२०४४	क. २८१९	"
३०११५	२८११०	घ २५	१३१८	घ २८३३	क. ४२३३०	क. १५१२७	"
३१११५	२८११०	घ ३५	१३१८	घ ४१३१	क. ४११३३	क. ०११२	"
३२११५	२८११०	घ ४५	१३१८	घ ५४१९	क. ४०३३३	घ. १५१२६	अमृतः ( )
३३११५	२८११०	घ ५५	१३१८	घ ६८१७	क. ३८४४९	घ. २९१३८	"
३४११५	२८११०	घ ६५	१३१८	घ ८१५५	क. ३६८३७	घ. ४३११४	"
३५११५	२८११०	घ ७५	१३१८	घ ९५१२३	क. ३५४२२	घ. ६१४६१	"

२५० शा० तार्धेन नतिः स्फुटशरश्च ।

हृज्जीवापरलम्बनेन गुणिताव्योमाविधभक्तानतिः

मास्यादैननदिक्शगन्त्रिगुणितस्वतमं स्फुटः स्यात् स्फुटः ६६।

चांद्रीपरलम्बनेन दृग्जीवानामनतांशज्यागुणिताव्योमाद्वि ४०
भिर्भक्ताप्तानतांशदिकाः साकलादिर्नतिः (Parallax of Intende
पॅरेलेक्स् आफ लैटिट्युड) स्यात् ।

भूमध्येगोचरशरस्त्रिगुणितस्तन्नत्यासंस्कृतोयावन्मात्रोभवतिता
वानेवाऽभीष्टेग्रामेगोचरोभवति । अनोऽस्यस्फुटशर (Geocentric
latitude जीभोसेन्ट्रीकलेटिट्युड) इतिसंज्ञा ।

उदा०। मध्यघटी २६।१५ भवः प्रथमेन्यासेनतांशज्या ७१।
४४ चंद्रपरलम्बनेन १९।५९ गुणिता १४३३ व्योमाद्विभि ४०
भक्तासफलम् ३५।४९ याम्यनतांशत्वान्मध्यमेष्टकाले २६।१५ क-
लादिः नतिर्दक्षिणा ३५।४९ एवंदशधाप्रतिघट्यन्तरेऽपि ।

प्रथममध्यमेष्टकाले २६।१५ शरोज्ञातः । तयथा । उक्तघटी
२८ भवोभूमध्यः स्फुटशरोङ्गुलादिरुत्तरः १५।१६ अत्रमध्यमेष्टका
लघ. २६।१५ उक्तघटी २८।० अनयोर्नतरं १।४५ इयंशरघटीग
त्या ०।२६ संगुण्यजनितान्तरघटीपुशरगतिरुत्तरा ०।४५। इमावुक्त
शरे १५।१६ संयोज्यजनितोमध्यमेष्टकाले २६।१५ भूमध्येस्फुटश-
रोङ्गुलादिरुत्तरः १६।१ अस्थघटीगत्याचालनात्प्रतिघटिर्नशराल-
भ्यन्ते ।

अथमध्यमेष्टकाले २६।१५ उत्तरशरोङ्गुलादि १६।१ त्रिगुणि
तः शरः कलादिः ४८।३ सौम्यो । याम्यनत्यां ३५।४९ संस्कृतो
जातोनामात्रनतिशरभिन्नदिवत्वादन्तरं श्रीकराच्यांचंद्रार्कयोःस्परस्पर्
राभ्यांयाम्योत्तरमंतर । मतोऽस्यस्फुटशरइतिसंज्ञा १०।१४ उत्तर।
एवंदशधाघट्यन्तरकालेष्वपि ।

उदाहरणम् । नतिस्फुटशरयोगिणितदर्शनार्थन्यासः ४।

यस्य कालः	नतांशज्या	चंद्रपरले बनेन	गुणिता	४० भक्तं नतिः	चालित श रोगुलादि	खिगुणित सरोजाता	नत्यांसकृतः कराच्योस्फु ट शरः
घ प.	० ०	अं. व्य	०	क. वि.	अं. व्य.	क. वि.	क. वि.
२६।१८	६.७१।४४	१०।६९	१४३३	क. ३५।४९	उ. १६।१	उ. ४८।३	उ. १२।१४
२७।१६	६.७०।१३	१०।६९	१५०५	क. ३७।३५	उ. १५।३५	उ. ४६।६५	९।१०
२८।१५	६.६८।२७	१०।६९	१५६८	क. ३९।१२	उ. १५।९	उ. ४५।२७	६।१५
२९।१६	६.६७।२२	१०।६९	१६२६	क. ४०।३९	उ. १४।४३	उ. ४४।९	३।३०
३०।१६	६.६६।४७	१०।६९	१६७५	क. ४१।६१	उ. १४।१७	उ. ४२।५१	१।०
३१।१६	६.६५।३८	१०।६९	१७१४	क. ४२।६१	उ. १३।५१	उ. ४१।३३	९।१८
३२।१६	६.६४।२३	१०।६९	१७४९	क. ४३।४३	उ. १३।२५	उ. ४०।१५	३।२८
३३।१६	६.६३।२८	१०।६९	१७६८	क. ४४।१२	उ. १२।५९	उ. ३९।५७	५।१५
३४।१६	६.६२।१३	१०।६९	१७८०	क. ४४।३०	उ. १२।३३	उ. ३९।३९	६।५१
३५।१६	६.६१।३४	१०।६९	१७९०	क. ४४।४५	उ. १२।७	उ. ३९।२१	८।२४

अ. शा. तेनस्पर्शादिकालज्ञानम् ।

प्राक्पश्चान्तरवाणयोः कृतियुतेर्भूलंघ्रिभक्तश्चत
न्मानैकयार्धममंयदिष्टसमयेतत्स्पर्शमोक्षेस्फुटे ॥

स्याताञ्चाप्यथशून्यकं यदि भवेत्पूर्वापरास्यान्तरं
स्यादेवग्रहणस्य मध्यसमयस्तन्नाडिकासु स्फुटः ॥७॥

• यदिष्टग्रामे स्फुटपूर्वापरांतरवाणयोर्वर्गयोर्योगस्य मूलत्रिभक्त
न्तन्मध्यांतरमंगुलात्मकं स्यात् । तच्चयस्मिन्मध्येष्टकालसगयेमानैक्या
र्थसमं भवेत्तस्मिन्क्षणे स्पर्शमोक्षे स्फुटे स्याताम् । चाप्यथ स्फुटपूर्वापरांत
रंयस्मिन्मध्येष्टकालेशून्यांतरं भवेत्तन्नाडिकासु ग्रहणमध्यकालः स्यादिति ।

उदा० । अत्र तृतीयेन्यासे मध्येष्टकालः ३६।१५ घटिकायांचंद्रा
र्कयोः पूर्वार्ं स्फुटमंतरं ६५।४४ इष्टग्रामे चतुर्थेन्यासे स्फुटशरः १२।
१४ अनयोर्वर्गौ ४३२० । १४९ अनयोर्योगः ४४७०।३१ अस्य मू
५२ । ३९

लं ६६।५२ त्रिभक्तज्ञातंचंद्रार्कयोर्मध्यांतरमंगुलादि २७।१७ मानै
क्यखंडादधिकत्वादस्मिन्क्षणे ग्रासाभावो विम्बशुद्धिः स्यात्तेन मानै
क्यखण्डं १०।४४ मध्यान्तरं २२।१७ अनयोरंतरज्ञातविम्बप्रमांत
योरन्तरं नामात्रशुद्धग्रासोद्गुलादिः ११।३३ ।

अनयैवरीत्या मध्येष्टकाल २७।१५ घटिकायामध्यान्तरं ९।
१५ मानैक्यखण्डादल्पेऽत्र ग्रासः स्यात्तेन मध्यान्तरं ९।२७ मानैक्य
खण्ड १०।४४ मनयोरंतरज्ञातं विम्बप्रमांतयोरंतरं नामात्रग्रासमानम्
१।१७ एवं हि यस्मिन्क्षणे पूर्वापरांतरं शून्यमिते तस्मिन्क्षणे नाम तन्नाडि
कासु ग्रहणस्य मन्यसमयः स्यादिति ।

उदाहरणम् । स्पर्शादिकालज्ञानार्थन्यासः ५ ।

य य कालः	रुचाच्यां पूर्वा परात् रम्	करान्यां स्पृष्टशरः	वैगक्य पदम्	मध्यां तस्मै	मानैक्य खण्डम्	विचिन्तयो रंतरम्	रविचिन्तय
य. प	क. वि.	क. वि.	क. वि.	अं. व्यं	अं. व्यं	अं. व्यं	
०६, १८	कु. ६५४४ उ.	१२१४ उ.	६५४४ उ.	२२१७	१०४४ य.	११३३	शुद्धि
०७, १८	कु. ६३७८ उ.	०११० उ.	६४१५ उ.	१८१५	१०४४ य.	७३२१	"
०८, १८	कु. ६११६ उ.	६११६ उ.	४१४४ उ.	१३६५	१०४४ य.	३११२	"
०९, १८	कु. २८१० उ.	३३३० उ.	०८१२ उ.	२१२७	१०४४ य.	११२७	प्रास
१०, १८	कु. १४२७ उ.	११० उ.	१४२९ उ.	४५००	१०४४ य.	५१५४	"
११, १८	कु. ०१२८ उ.	११८ उ.	१२७ उ.	०१२९	१०४४ य.	१०१५	"
१२, १८	य. १४२६ उ.	३२८ उ.	१४५० उ.	४६७	१०४४ य.	५१६७	"
१३, १८	य. २०३८ उ.	५१५ उ.	३०६ उ.	१०३	१०४४ य.	०१६१	प्रास
१४, १८	य. ४३१२ उ.	६५२ उ.	४३४ उ.	१४३५	१०४४ य.	३१५२	शुद्धि
१५, १८	य. ६११६ उ.	८१२ उ.	६११६ उ.	२०४५	१०४४ य.	१०१२	"

उपरितनान्यासात्स्पर्शमध्यमोक्षाणाकालानयनं च दृजनानाम्
दत्तं सटपिसामान्यगणकजनानामुपयोगाय भूषणमवश्य । मतः

इ० शा० तेनस्पर्शादिकालानयम् ।

प्राग्रामादयपश्चिमाख्यपिहितात्स्वग्रामशुद्धैक्यका

भक्तादासफलोनिताचसहितास्वग्रासनाडीक्रमात् ॥

स्यातांप्रग्रहमोक्षयोर्हिसमयौपूर्वापरस्यान्तरा

न्मध्यस्यात्वथमध्यकालजशरैस्त्रैराशिकैस्त्र्यूद्धृतः ॥८॥

उदा०। पंचमेन्यासेआदिमंग्रासं १।१७ ग्रासः १।१७ शुद्धि
३।११ द्वयोरैक्येन ४।२८ भक्त्वालब्धेनघटीरूपेण ०।१७ स्वग्रस्त
नाडी २९।१५ रहिताजातः श्रीकराच्यांस्पष्टार्कोदयेदृश्यस्पर्शका
लः घट्यादिः २८।५८।

एवंचाप्यस्मिन्पंचमेन्यासेतिमंग्रासं ०।४१ ग्रासः ०।४१ शु-
द्धि ३।५१ द्वयोरैक्येण ४।३२ भक्त्वालब्धेनघटीरूपेणा ०।९ न्ति
मग्रस्तनाडी ३३।१५ युताजातः श्रीकराच्यांस्पष्टार्कोदयेदृश्यमोक्ष
कालोपट्यादिः ३३।२४।

तथैवास्मिन्पंचमेन्यासेऋणचिह्नतमन्तिमंपरांतरं ०।२२ प्राक्प
रैक्येननामऋणघनयोरैक्येन (ऋ. ०।२२ ध. १४।२६ योगं १४।
४८) १४।४८ भक्तालब्धघटीरूपेणा ०।१ न्तिमपरांतरमध्यनाडि
का ३१।१५ सहिताजातः श्रीकराच्यांस्पष्टार्कोदयेदृश्यमध्यकालय
ट्यादिः ३१।१६।

अथमध्यकालजनितस्त्रैराशिकैस्त्र्यूद्धृतः शरः स्यात् । तद्य
था । इष्टप्राप्तेमध्यकालय ३१।१६ अस्मादल्पतरमध्येष्टघट्यां ३१।
१५ चतुर्येन्यासेस्फुटशरः कलादिर्याम्यः १।१८ अग्रिमघटी ३२।
१५ भवश्चशरोयाम्यः कलादिः ३।२८ द्वयोरंतरंकलात्मकं २।१०
अत्रोऽनुपातः । यद्येकघट्यन्तरेशरांतरकला २।१० वर्धतेतर्हिमध्ये
ष्टमध्यकालयो / मध्येष्ट ३१।१५ मध्यकाल ३१।१६) रंतरे ०।१
कि । मितित्रिराशिकेनागतलब्धान्तरकलादि ०।२ अनयासंस्कृतः

स्फुटशरो १।१८ जातः कलादि १।२० त्रिभक्तः संजातः श्रीकरा
च्याग्रहणमध्यकालेदृश्यस्फुटशरौगुलादिर्याम्यः ०।२७।

इ० शा० तेनदृश्यग्रासार्थचन्द्रविम्बवृद्धिः ।

कोटिज्याग्रहणस्यमध्यसमयेव्यर्कीत्रिभोनाङ्गजा
निम्नास्वोन्नतजीवयात्रिकुरसामीभै ८३६।३ विभक्तेनच॥
युक्तश्चन्द्रतनुर्भवेत्स्फुटतरोग्रासस्ततोऽथार्कतः
पुष्टेचन्द्रतनुर्हिसर्वग्रहणस्यादन्यथाकङ्कणम् ॥ ९ ॥

उदा०। ग्रहणमध्यकाले ३१।१६ द्वितीयन्यासेवित्रिभलप्राप्तयो
स्त्रिराशिकेनलब्धाविवरांशाः १०।३१ अस्यकोटिज्या १।२४ तद्-
त्तदेवमध्यकालेचोन्नतांशज्यया ८३।५२ गुणिताः ८९।२७ त्रिकुर
सामीभै ८३६।३ भक्तफलेनांगुलात्मकेन ०।० चंद्रविम्बं १०।५४
युक्तंजातंश्रीकराच्याग्रहणमध्यकालेप्रतीयमानंचंद्रविम्बमंगुलादि १०।
५४। सूर्यविम्बत्वविकृतप्रायमितिरेविंशिव १०।३४ मस्मात् “ य-
च्छाद्यसञ्छादकैक्यार्थस्याद्विशरंहितचपिहित ” मितिचंद्रग्रहणेकथि
तवत्स्फुटमानैकपखंड १०।४४ मस्माद्दृश्यस्फुटशरो ०।२७ नंजातोप्र
हणमध्यकालेप्रतीयमानः परमग्रातोङ्गुलादि १०।१७ इमंरविबिम्बा
१०।३४ द्विशोध्यजनितेशेषविम्बमंगुलादि ०।१७।

अथसूर्यस्यखग्रासपदनेर्कतः सूर्यविंवाचंद्रविम्बपुष्टेचेत्तदासूर्य
स्येनिश्रयेनसर्वग्रहणंनामखग्रासग्रहणस्यादन्यथाकङ्कणमेव । यद्यर्क
स्यखग्रासग्रहणेचंद्रग्रहणोक्तप्रकारंमर्दस्थित्यानयनंवरम् ।

अथस्पर्शमोक्षस्थानानि । तत्रवलनांप्रयः ।

मध्याह्नात्परपूर्वत । इतिदिनार्थ १५।५८ ग्रहणमध्यकाल ३१।
१६ अनयोमध्याह्नात्परांतरंजातेग्रहणमध्यकालेप्रथमनतं १५।१८।
खेटः सत्रिभसायन । रितिमध्यकालिकसत्रिभसायन ३।२२।

३१। रविः ७।२७।३७ अस्यभुजज्या १०१।१२ कृतशरै ५४ भे-
क्तलब्धमाद्यमयनवलनांघ्रयोद्गुलादि १।५२ इदं सत्रिभसायनरविर्यो
म्यगोलेतिष्ठति । अतोऽयनवलनांघ्रयोदक्षिणा ।

एवंमध्यकालिकपश्चिमनतकालः १५।१८ इदंपचभक्तंजातंराश्या
दि ३।१।४८ अस्पभुजज्या ११९।५१ कृतशरै ५४ भेक्तफलं २।
१३ पलभया ५।३३ पञ्चमांशफलेन १।६ गुणितंजातमक्षवलनांघ्र
योगुलादि २२।६ पश्चिमनतत्त्वाद्याम्यः ।

तयोरयनाक्षवलनांघ्रयोः संस्कृतिर्जातोग्रहणमध्यकालेस्फुटवल
नांघ्रयोद्गुलादि ४।१८ र्याम्यः ।

मानैक्यार्थहता । दितिग्रासात् १०।१७ षष्टिगुणिता ६।७
न्यानैक्यखण्डेन १०।४४ भक्ताल्लब्धिः ५७।२९ अस्याः मूलंजातो
ग्रासांघ्रयोद्गुलादि ७।३५।

सूचना । सूर्यस्यखग्रासग्रहणचंद्रग्रहणेचत्त्वग्रासांघ्रयोविधेयः ।

इति श्रीलक्ष्मिदत्तमूरिमूत्रनादुंगसिर्गमणाविरचिते श्रीग्रहभवन
पथेस्वकृतोदाहरणे सूर्यग्रहणाधिकारः पंचमः ।

इ० शा० तेनचन्द्रादीनांकालांशाः ।

रुद्रा ११ घस्रमिताः १५ शिवा ११ ग्रहमिताः १ पट्टुर्गलिष्ठा
धिकां

गांशा ६।३ ६ विश्वमिताः १२ क्रमाभिगदिताः कालांशका
श्चन्द्रतः ॥

एतावद्विवरंदिनेशखगयोरस्तोदयेस्यात्कदा
ज्ञात्वा तत्तिथिपत्रतो विगणयेत्तत्कालखेटापमम् ॥१॥

चन्द्रादीनामेते कालांशाः । चन्द्रस्य ११ भौमस्य १५ बुधस्य
११ गुरोः ९ शुक्रस्य ६।३६ एवं शनेश्च कालांशकाः १३ ।

सूर्यग्रहयोरस्तयोरुदययोर्वान्तरं स्वस्वकालांशैः समंकदा भवति
तदिर्न तिथिपटस्थग्रहेभ्यो विज्ञायतत्कालं भवग्रहस्य त्रिप्रश्नाधिकारे कथि
तरीत्या स्फुटक्रातिः प्रसाध्या ।

उदा० । सम्वत् १९७० शके १८३५ चैत्र शुक्ल १५ रवौ दृश्य
पंचांगे स्फुटार्कशुक्रयोरन्तरं शुक्रकालांशसमं दृश्यते ऽत एतद्दिना सन्नध्री
कराच्या पश्चिमसिद्धिजे शुक्रास्तो भवतीति मनसि मकल्प्य गणितं क्रियते ।

श्रीकराच्यायाम्यापलांशाः २४।५० अस्पकोटिज्यानामलम्ब
ज्या १०८।४८ ।

अथ स्पष्टाधिकारे तद्दिनीयमातः कालिकस्पष्टोर्कः ०।६।४३।
२७ तद्गतिः स्फुटाः ५८।३३ मध्यस्फुटतरो भृगुश्च ०।१५।४।७
तद्गतिः स्फुटाः ३७।१५ वक्राः । तत्र त्रिप्रश्नाधिकारे द्वितीयश्लोके क
थितो रवेरौदयिकार्क्षकालघट्यादि ४।३२ तथाष्टमश्लोके भृगोक्रांति
रुत्तरारंशादि १४।४ तथैव नयोदशतमश्लोके कथितः क्रांति संस्कार
योग्यशरोशादिरुत्तरः ६।१२ तथैव चतुर्दशतमश्लोकस्योदाहरणे क
थितो भृगोर्ार्क्षकालघट्यादि ५।२९

इ० शा० तार्धेनस्फुटकालांशानाह ।

धुज्यायाशरसंस्कृतापमभवासालम्बजीवाहता

त्रिज्यावर्गहतक्षणाभिधलवाःभक्तातयास्युःस्फुटाः ॥

उदा०। भृगोरुत्तराः क्रांतिरंशादिः १४।४ क्रांतिसंस्कारयो
ग्यशरोशादिरुत्तर ६।१२ द्वयोः संस्कृतिर्जाताः शरसंस्कारशुद्धाः
स्फुटाः क्रांतिरंशादिरुत्तराः २०।१६। अस्याः कोटिज्याजाताधु
ज्या ११२।२४ लम्बज्ययानामाक्षांशकोटिज्यया १०८।४८ गुणि
ता १२२२८।५६ तयात्रिज्यावर्ग १४४०० गुणितभृगोः कालांश
६।३६ मिताः ९५०४० भक्तालब्धाभृगोः स्फुटकालांशाः ७।४६।

इ० शा० तार्धेनेष्टकालांशगतैप्यलक्षणंच ।

खेटार्क्षवियोगपट्टहतकलाःस्युःस्वेष्टकालांशकाः

प्रोक्तेभ्योऽप्यचयेचयेऽगतगतःखेटोदयोऽस्तोऽन्यथा ॥२॥

उदा०। खेतरार्क्षकालघट्यादि ४।३२ भृगोर्ध्वार्क्षकालघट्यादि
५।२९ अनयोरन्तरकलाः ०।५७ पट्टुणितानातास्वकीयेष्टकालांशाः
५।४२

एवंयःस्वेष्टकालांशाानीतास्तेप्रोक्तेभ्यः स्फुटकालांशेभ्योऽप्य
चयेन्यूनैसतितदाखेटस्योदयोऽगतोनामगम्यः । यदिचयेनामाधिके
तदागतइतिवेदितव्यं । अतोऽन्यथास्तमयइति । उक्तेभ्योयदीष्टका
लांशादीनास्तदाखेटस्यास्तमयोगत्रो । यद्यधिकानदागम्यइति

इ० शा० तार्धेनोदयास्तयोगतैप्यदिनान्याह

उक्तेष्टक्षणभागकान्तरकलाभुक्त्यन्तरैर्वक्रगे

चेभुक्त्यैक्यलतास्तदन्तरगतेयतैप्यधस्ताभवेत्

BRITISH
S N.
2106

प्रोक्तानामिष्टकालांशानां च या अन्तरकलास्ताखेटार्कभुजयन्तरे
श्वक्रगेग्रहेभुक्तचैक्येन भोगे गृहीते यलब्धन्ते यतागता ऐष्यावादि वसा
भवन्त्युदये वाऽस्तमये ।

उदा०। भृगोः स्फुटकालांशा ७।४६ इष्टकालांशाः ५।४२ अ
नयोरन्तर २।४ मस्य कलाः १२४ शुक्रवक्रगति त्वाद्रविशुक्रयोर्गति
योगेन ९५।४८ भक्तलब्धन्दिनादि १।१७।४० प्रोक्तकालांशेभ्य इष्ट
कालांशा भवेनामालेपेन गतास्तोजातो । ऽतः शके १८३५ चैत्रशुक्ल
पूर्णिमायाः (१५) प्रागेभिर्दिदसैरर्याचैत्रशुक्ल १२ भृगाविष्टम् ४२।
२० समये श्रीकराच्यां शुक्रः पश्चिमस्यां सूर्यदीप्तौ लुप्तो भवेदिति सिद्ध ।
मेवं भौमबुधगुरुशनैश्च राणामपि साधनीया सुगणकैः ।

इ० शा० तेन सार्धेनागस्त्युदयास्तयोरर्कयोरानयनम् ।

अयूनाशैल ७ हताक्षभालवमुखं स्यात्पूनभायाः कृते
वर्णांशं ह्यनयो युतिर्लवमुखाः क्षेत्रांशकाः स्युः स्फुटाः ॥१॥
अयल्पातचपलप्रभा यदि भवेच्छायोनरामा १ डुला
तद्वत्तत्फलयेर्यदन्तरमृणं क्षेत्राशकास्तद्भवेत् ॥
एकत्राङ्गुणांशका १ १ द्विरहिताः पञ्चाश १० ५ युक्ताः परे
तत्काले दिवसाधिपेऽस्तमुदयं याति क्रमात्कुम्भभूः ॥४॥

अयूनाशैल ७ हताक्षभालवमुखं स्यात्पूनभायाः कृते
वर्णांशं ह्यनयो युतिर्लवमुखाः क्षेत्रांशकाः स्युः ॥ तचपलभा यदि
अयल्पा भवेच्छायोनरामपूला
त्प्राग्वत्फलयेर्यदन्तरं तदृणात्मकाः क्षेत्रभागा भवेत् । तेः क्षेत्रांशैरेकत्रै

कोनचत्वार्यंशा ३९ वर्जिताः परत्रयश्चाधिकशतांशा १०५ युक्ताः
कार्यास्तत्समयेसूर्यक्रममात्कुम्भभूरगस्त्यो (आल्फाअर्गस्) ऽस्तमुद
यंचयाति ।

उदा०। श्रीकराच्यांपलभारकुलादि ५।३३ त्र्यङ्गुलोनाजाता
२।३३ शैल ७ हता १७।५१ इदमंशात्मकमाद्यफलम् । अथऋणा
क्षमायाः २।३३ वर्गस्य ६।३० बाणांशद्वितीयफलमंशादि १।१८
अनयोर्युतिर्जाताःक्षेत्रांशाः १९।९ ।

तैःक्षेत्रांशै १९।९ रेकोनचत्वार्यंशाः ३९ वर्जिताजातः श्रीक
राच्यामगस्त्यास्तेरविभोगोंशादिः १९।५१ ।

परत्रैःक्षेत्रांशैः १९।९ पञ्चाधिकशतांशा १०५ युक्ताजातः
श्रीकराच्यामगस्त्युदयेरविभोगोंशादिः १२४।२।

अतोयस्मिन्दिनेसूर्यो ०।१९।५१ भुनक्तिस्तदिनेश्रीकराच्यां
सूर्यदीप्तावगस्त्यआत्मानमन्तर्दधाति । ततोऽग्रेयदासूर्यो ४।४।९ भुन
क्तिस्तदातस्मिन्दिनेऽगस्त्य.पुनराविर्भवेदितिसिद्धम् ।

ऋणाक्षमोदाहरणं । श्रीरामेश्वरक्षेत्रेपलभा २।० “ त्र्यल्पात्
क्षपलमभा” इतिपलभोनरामागुलंजातंशेषं १।० शैलहतमाद्यफलम्
७।० पुनः पलभोनरामांगुलायाः १।० वर्ग १।० स्यपंचमांशद्विती
यफलम् ०।१२ द्वयोरन्तरंजातमृणात्मकक्षेत्रांशाः ६।४८ तैःक्षेत्रांशै
६।४८ रेकोनचत्वार्यंशा ३९ वर्जितानामात्रघनर्णयोर्योगएवमंतरं
जाताश्रीरामेश्वरेऽगस्त्यास्तेरविभोगोंशादिः ४५।४८ पुनस्तैःक्षेत्रां
शैः ६।४८ पंचाधिकशतांशा १०५ युक्तानामात्रघनर्णयोर्योगेऽतर
एवयोगस्तेनानयोरंतरंजाताश्रीरामेश्वरक्षेत्रे ऽगस्त्युदयेरविभोगोंशा
दि ९८।१२ एवमन्यत्र ।

अत्रतुधनर्णयोस्तरयोगे “ योगेयुतिः स्यात्क्षययोस्वयोर्वाध
नर्णयोरन्तरमेवयोग ” इतिभास्करीयवीजोक्तमूत्रं सर्वथानविसरेत् ।

इतिश्रीलक्ष्मिदत्तसूरिसूनुनाडुंगसिंशर्मणाविरचिते

श्रीग्रहभवनपथेस्वकृतोदाहरणेग्रहोदयास्ताधिकारःपष्ठः ।

आदितो मृ. श्लो. १०६

इ० शा० तत्रिपादेनचन्द्रदर्शनगणितोपकरणानि ।

मासस्यप्रथमेदिनेसितदलेसूर्यास्तकालेस्कृष्टौ
सूर्याब्जौविधुपर्ववत्सगतिकौचार्कोद्गमाख्यानतरम् ॥
तद्वत्स्पष्टशरोऽजदर्शनविधावादौबुधैःसाधये

मासस्यसितदलेप्रथमेदिनेशुरुपतिपदिचंद्रदर्शन (New moon न्यूमून / विधौसूर्यास्त (sunset सन्सेट) कालेचन्द्रपर्ववत्सगतिकौसूर्याब्जौचसूर्योद्गमान्तरंस्पष्टशरश्चादौबुधैः साधयेच् । चंद्रशरं सूक्ष्मतापेक्षायां सत्यापिचंद्रग्रहणाध्यायात्साधयेदिति वरम् ।

उदा० । सम्बत् १९७० शक १८३५ कार्तिक शुक्ल १ (प्रति पदि) गुरुवासरंचंद्रदर्शन (New moon न्यूमून) भवेन्नवातद्वदः । अतस्तद्विषयकंसर्वगणितंकुरु ।

शाकस्वयम्भीभरून । इतिगताब्दाः २ अस्मादहर्गणः ९४४ ।

ज्येष्ठाद्रवशमण । इत्यादिना “ ऽर्केस्वंचिलिप्तानखा ” इति चस्वक्षेपयुक्तभावनतमध्यमोऽर्कः ६।१५।६।१५ मध्यमचंद्रः ६।१५।४२।५६ चंद्रोच्चम् १।१।४।२८।४७। एवंचंद्रपातश्च १।०।५७।३३।

सूचना । अत्र सूर्यास्तकालिकाग्रहानामार्धमुक्तिसंस्कृताः साधनीयामुज्ञेः ।

रेखाग्रामविशेषे । त्वर्धुमुक्तिदेशान्तराभ्यांसंस्कृतमध्यमोऽर्कः ६।१५।३७।१२ चंद्रः ६।२२।३६।४३ चंद्रोच्चम् ११।४।३१।२६ चंद्रपातश्च १।०।५।१२।

व्यद्वयद्वादिलवा । इतिरेवर्मदोच्चम् २।१८।४५।२४ “ मंदोर्ध्वग्रहवर्जित ” पितिरवर्मदकेन्द्रम् ८।३।८।१३ अस्यभुजज्या १०६।५३ कोटिज्या ५४।९ रविर्मंदगुणः १३ स्फुटहरश्च ६१८।१ अस्माद् “ दिग्घ्राकेन्द्रभुजज्याका ” इतिरेवर्मदफलमंशादि १।४३।४९ तुलादिकेन्द्रत्वादिदमृणंमंदस्पष्टोरविः ६।१३।५३।२३।

अयनांशै २०।३७।५२ युक्तोऽर्कः ७।६।३१।१७ अस्मान् “ मार्तण्डायनयुक्तदो ” रितिचरपलानि ६४ सायनसूर्यस्तुलादिषट्मेस्थितत्वाद्धनंपरं “ चास्तेविलोमं चर ” मित्यस्तकालिकृत्वा द्विलोममृणं चरसंस्कारशुद्धः स्फुटोऽर्कः ६।१३।५२।१९। रवेःस्पष्टा दिनगतिश्च ६०।४।

इतिरविगणितम् ।

देयन्तद्विचर । मातिचरसंस्कारशुद्धश्चंद्रः ६।२२।२५।२९ “ द्विग्रं सूर्यरुद्ध ” पितिवंद्रेमूर्तान्नरसंस्कारः ०।९।५३ धनमनेन संस्कृतश्चंद्रः ६।२२।३५।२२ उच्चं च ११।४।४१।४९ “ सूर्योनोनि जमध्यम ” रितितित्यिकेन्द्रम् ०।१३।५९।१८ अस्मात्तियिफलं ०।८।१७ धनात्मकम् । “ सोच्चाब्जोने ” तिच्युतिकेन्द्रम् ७।३।५७।२७ अस्माच्च्युतिफलमंशादि ०।४१।४५ ऋण । माभ्यांसंस्कृतश्चंद्रः ६।२२।१।५४ स्पष्टस्तुद्धः ११।४।४१।१९।

चंद्रकेन्द्र ४।१२।३९।२५ मस्यभुजज्या ८८।१४ कोटिज्या ८०।

४९ चांद्रिस्फुटहरः १८१।४५ अस्माच्चंद्रमदफलम् ४।५१।१६ धनं
मंदस्पष्टचंद्रः ६।२६।५३।१०।

अकाहोः केन्द्रयोग । मितिप्रथमकेन्द्रं ३।१२।५२ द्वितीयं ९।
३।३३ एवंतृतीयकेन्द्रं ८।२६।४७ एतेषां क्रमात्कलादिफलं । तत्रा
द्यर्केद्रफलं १।५५ धनं । द्वितीयफलमृणम् १।२३ तृतीयफलमप्यर्णं
१।२३ अथ “ मूर्येन्दोग्रहणे ” ऽपीत्यादिनाचंद्रग्रहणोक्तवचनस्य
प्रथमकेन्द्रम् ३।२०।२९ द्वितीयं ०।२०।१० तृतीयं ०।१५।४८ ए
षामपि क्रमात्कलादिफलं । तत्राद्यफलं धनं १।४६ द्वितीयफलं धनं
१।३७ तृतीयफलमपि धनं ०।२० एवंपहभिः फलैः संस्कृतार्थद्रोजा
तसेष्वृत्तेस्फुटचंद्रः ६।२६।५५।२।

पातेनाढ्यविधु । रितिकक्षाकेन्द्रं ३।२५।४८।२८ अस्मात्कक्षा
फलकलादि ६।१७ ऋणं सर्वसंस्कारसंस्कृतः कान्तिवृत्तेस्फुटचंद्रः ६।
२६।४८।४५।

मूर्यात्काश । इत्यादिनाचंद्रकेन्द्रगतिः ८३९।४० व्युत्तिगति
१।१।३९ धनमेवंतिथिगतिरपि धनात्मका १।३।८ त्रयाणां संस्कृतिर्जा
ताचंद्रस्य स्फुटादिनगतिः कलादि ८६४।३६।

इतिचंद्रगणितम् ।

मातःस्पष्टदिनेश्वर । इतिरेवार्त्तपलानि २१४२ तयार्त्तविषु
षपलानि १०८२ “स्वर्णस्यादिषुवार्त्तयो” । रित्यनयोर्त्तरमृणात्मकारवे
रुद्रमांनरपलानि ३९।

पातेनाढ्यविधो । रितिषेपटर्चायसपानचंद्रः ७।२७।५४।१४
अस्माच्छरौगुलादिर्षाम्यः ८५।१ डिग्रार्त्तोनविषात्तत्रांतिवृत्तीयचंद्रः
४।०८।५।११ अस्मादाकर्षणफलमद्रुत्यादिरुत्तरः १।१५ द्वयोः संस्कृ
तिर्जातो विषुषरौगुलादिर्षाम्यः ८५।२६।

सूक्ष्मतापेक्षयासत्यामयंयाम्यगोलीयत्वादंगुलाधिकोजातोवि
धुशरोङ्गुलादिर्याम्यः ८६।२६।

पातस्तुङ्गेनयुक्त । मित्यादिनाशरसयथशुष्मकेन्द्रम् ०।५।
४० द्वितीय ०।८।१९ तृतीयं ९।२६।९ चतुर्थं ०।२३।३१ पञ्चमं
११।१९।५२ षष्ठं २।२७।२ एवमंतिमकेन्द्रम् १।११।४१।

नंदसादधिक । मितिसप्तानांकेद्राणांव्यंगुलात्मकफलक्रमेण ।
७।१४।२३।९।६।०।४ सैव्यंगुलैः सदासौम्यैर्विधुशरो ८६।२६
याम्यः संस्कृतोजातःस्फुटतरश्चंद्रशरोङ्गुलादिर्याम्यः ८५।२४।

इ० शा० तत्रिपादेनकर्मयाग्यचन्द्रकरणम् ।

स्वर्णार्योद्गमकान्तरेणगुणितंसूर्याब्जगत्यन्तरं ॥१॥
शैलेष्वङ्गुणै ३६५७ तदाप्तकलिकास्वर्णाभिधास्ताःक्रमा
देयाशीतकरेऽपीहस्फुटतरःस्यात्कर्मयोग्योविधुः ॥

उदा०। अथमावसाधितरवेरुद्गमांतरपलानिऋणात्मकानि ३९
अनेनरविचंद्रगत्यन्तरेण ८०४।३२ गुणितं ३१३७६।४८ शैलेष्वङ्ग
गुणै ३६५७ भक्तफलकलादि ८।३५ उद्गमांतरमृणत्वादिदमृणमने
नसंस्कृतश्चंद्रो ६।०६।४८।४५ जातश्चंद्रदर्शनमसंगेकर्मयोग्यस्फुटतर
श्चंद्रः ६।२६।४०।१०।

इ० शा० तेनसार्धेनेष्टकालांशाचन्द्रदर्शनादर्शनंच ।

साध्याःसूर्यग्रहौक्तवन्नतलवास्तत्कोटिजीवाहतं
विश्लेषंरविचंद्रयोर्लवमुखंस्वार्कं १२० विभक्तं पृथक् ॥२॥
आप्तस्यात्प्रथमंसदोत्तरमिदन्तद्वच्छरेणाहता
दृग्ज्यापूर्णनभाब्धिनेत्र २४०० विहतंस्यात्तन्नतांशान्य
दिक् ॥

एकान्याशगयोर्युतिश्चविवरश्चेदर्कपुष्टेविधु
 दृश्यैककलान्वितःखलुतथाऽल्पेचेत्तदानींनतत् ॥३॥

अत्रसूर्यग्रहणवत्कथितरीत्यानतांशाः प्रसाध्याशेषंस्पष्टम् ।

उदा०। मध्यमाकोदयेरवेर्विपुत्रपलौघः २१८२ “ अघेष्टंत्वप
 दसंगुण ” मितिसूर्यास्तकालिकरेर्विपुत्रपलौघः ३९८७ “ तत्पू
 र्णाभ्रत्वगोनित ” मितिमध्याभिपरवेर्विपुत्रपलौघः ३०८७ अस्मा
 त्सायनमध्यलग्नं १०।६।२५।

तन्मध्याङ्गभवापमाक्षलवयो । रितिसायनमध्यलग्नस्यक्रांतिर्द
 क्षिणा १८।४० याम्याक्षांशैः २४°५० संस्कृतमध्यांशायाम्या ४१।
 ३० अस्यज्या ८२।३१।

त्रिभोनसायनमध्यलग्नस्य ७।६।२५ द्युज्यानामक्रांतिः कोटि
 ज्या ११६।२९ मध्यज्यया ८२।३१ गुणिता ९६११।४४ त्रिभज्य
 याभक्ताजातानरांशज्या ८०।६ अस्याधनुर्नतांशाः ४१।५३ मध्या
 शदिशोर्दक्षिणा । उन्नतांशाः ४८।७ अस्यज्याजाताउन्नतांशज्या
 ८९।२०।

अथरविचंद्रयोर्विवरांशादि १-१४७।५१ नतांशकोटिज्यया
 नामोन्नतांशज्यया ८९।२० गुणितं ११४३।२३ स्त्रोक्तं १२० भेक्तं
 फलंसदात्तरप्रथमफलमशादि ९।३१ उत्तराशम् ।

हज्यानामनतांशज्या ८०।६ शरौंगुलादिना ८५।२४ गुणितं
 ६८४०।३२ पूर्णनभाब्धिनेत्रै २४०० भेक्तंफलंनतांशान्यदिशोर्दि
 तीयफलमशादि २।५१ उत्तरः ।

द्वयोःफलयोरेकदिवत्वाद्योगंजातमिष्टकालांशाः १२।२२।

एवमिष्टकांशायादिद्वादशाशेभ्यः पुष्टेनदोषेयादिव्यवधानाभा
 वेभूचंद्रिकायामकाशितचंद्रविश्वमेककलायुक्तंलग्नोच्चरंभवेत् । यदि

द्वादशांशेभ्योऽल्पेत्तदानींचंद्रदर्शनं न भवेत् । चेष्टकालांशस्यद्वादशसम
त्वेचंद्रदर्शनमनिश्चितम् ।

अस्मिन्नुदाहरणेऽष्टकालांशा १२।२२ द्वादशांशेभ्योऽधिकमत
एवास्मिन्दिनेचंद्रदर्शनं भवेदितिसिद्धम् ।

इति श्रीलक्ष्मिदत्तसूरिसन्तनादुर्गसिंशर्मणाविरचिते

श्रीग्रहभवनपथेस्वकृतोदाहरणेचंद्रदर्शनाधिकारः सप्तमः ।

आदितः श्लो. १०९

इ० शा० तेनचन्द्रशृंगोन्नत्युपयोग्युपकरणानि ।

मासस्यप्रथमेऽथवान्त्यचरणेशृङ्गोन्नतिर्विधीयते

यच्चाह्निस्तपनास्तक्रोदयमयेसूर्यःशशाङ्कःस्फुटः ॥

कार्यःसावयवागतैष्यतिथयःशुक्लेऽसितार्धक्रमा

तद्वचन्द्रशरोनखैर० विभजितःस्यादंशपूर्वःस्फुटः ॥१॥

मासस्यप्रथमचरणेऽथवान्त्यचरणेऽर्धाच्छुक्लाष्टम्याः प्राक्कृष्णा
ष्टम्याउपरियस्मिन्नपीष्टेदिनेचंद्रशृङ्गोन्नतिर्विधेयतेज्ञातुमभीष्टातस्मिन्शु
क्लपक्षेऽस्तकालिकः कृष्णपक्षेत्वौदयकालिकः सूर्यश्चन्द्रश्चमावयवागतै
ष्यतिथयः कार्योऽर्धाच्छुक्लपक्षेगततिथयः कृष्णपक्षेत्वैष्यतिथयः
सावयवःकार्यस्तद्वचंद्रशरोनखभक्तःसंजातोऽंशपूर्वस्फुटशरःस्यादिति ।

उदा०। शके १८३० कार्तिक शुदि १ गुरुवासरेश्रीकराच्यां
रुयास्तकालेचन्द्रस्यथावत्प्रमाणंशृङ्गोन्नतं दृश्यतेतद्ददः । अतएवास्मि
न्दिनेसूर्यास्तकालिकः स्पष्टोऽर्कः ६।१३।२।११ रवेः स्पष्टागतिः
६०।४ चन्द्रदर्शनकर्मयोग्यः स्फुटश्चंद्रः ६।२६।४=१।० विधोः
स्पष्टागतिः ८६।१३६ अस्माद् " भक्तान्यर्काविरो " रित्यादिना

सावयवागततिथयः १ घ. ३ प. ३४ विधोः स्फुटशरौगुलादित्तरः ८५।२४ नखैर्विंशतिभिर्भक्तः संजातचन्द्रशरौशादिर्दक्षिणः ४ १६।१२।

इ० शा० तार्धेनसूर्याद्वाचन्द्रकरणम् ।

सूर्यमास्तिथयोऽंशकाःस्फुटतराःस्युस्तद्युतोवर्जितः
शुक्लेकृष्णदलेक्रमाद्दिनकरःसस्याद्विधुर्वास्फुटः ॥

उदा०। सावयवागततिथयः १ घ ३ प. ३४ सूर्यगुणिताजातो
शादिः स्फुटाः १०।४२।४८ अनेनशुक्लसत्त्वात्स्पष्टार्को ६।१३।
५२।११ युतोजातः स्फुटतरोवाचन्द्रः ६।२६।३४।५९।

इ० शा० तार्धेनसंस्कृताःस्फुटाःक्रान्तिः ।

साक्रान्तिःशरसंस्कृताविधुभवाःपङ्कभादयसूर्यापमै
श्चाकेनाब्जश्रुज्यकाऽक्षगुणितात्रिज्योद्धृतैःसंस्कृताः२

उदा०। सायन ०२।३७।५० चन्द्रः ७।१९।१८।२ अस्यदक्षि
णाः क्रान्तिरंशादि १७।३२ चन्द्रशरौशादिर्याम्यः ४।१६ अनेन
संस्कृताजातादक्षिणाः क्रान्तिरंशादिः ०१।४८।

सपद्मसायनसूर्यस्य ५।६।१० क्रान्तिरंशादिहतराः१३।४०।

सूर्योनचन्द्रस्य ०।१०।१३ दोर्ज्या ३६।३७ अक्षांशै २४।५०
गुणिता ६५९।१९ त्रिभज्याभक्तफलमंशादि ५।३० इदमक्षांशवशा
दक्षिणः ।

अनयोर्द्वयोः क्रान्तिफलयोः शरसंस्कृताः यादक्षिणाः क्रान्तिः
२१।४८ सामंस्कृतायेत्सर्वसंस्कारशुद्धादक्षिणाः स्फुटतराः क्रान्ति
रंशादिः १३।१६।

इ० शा० तार्धेनवलनसितयोरानयनम् ।

तिथ्यानेत्रहर्तृताङ्गलमुखं पंस्कारदिक्तोऽन्यदि
वस्यष्टस्याद्वलनंसितञ्चतिथयःस्वेष्टंशकोनंस्फुटम् ॥

उदा०। स्फुटसंस्कृतक्रान्तिर्याम्या १३।२६ द्विगुणितसावयव
तिथ्या २।७।८ पक्षलब्धमंगुलादिर्वलन ६।२५ मिदंसंस्कारदिक्तो
विलोम । मतःसंस्कारदिशोयाम्यस्तेनात्रवलनमुत्तराशम् ।

अथसावयवतिथयः १ घ. ४ प. ३४ स्वकीयेष्टवंशफलेन ०।
१२।४३ हीनंजातंसितं (शुक्ल) प्रमाणमंगुलादिः ०।५१।

इ० शा० तार्धेनचन्द्रस्यनतोन्नतशृंगज्ञानम् ।

याकाष्टावलनस्यसोन्नतमथान्यस्यानतंस्याद्विधोः
किंस्यादैपरिलेखतोऽत्रवलनैस्तुल्यांगुलैःशृङ्गकम् ॥३॥

वलनस्ययाकाष्टा (दिक्) तस्यांचन्द्रस्यशृंगोन्नतत्व । मन्यस्यां
दिशिचन्द्रस्यशृंगनतंस्याद् । वलनैस्तुल्यांगुलैः शृंगाच्चपरिमाणंज्ञेय ।
मत्रपरिलेखतःकिंसाध्यंकिमर्थजडबुद्धिःकर्तव्यमितिभावः ।

इतिश्रीलक्ष्मिदत्तसूरिसूनुनाहुंगर्मिशर्मणाविरचिते
श्रीग्रहभवनपथेखकृतोदाहरणेशृंगोन्नत्याधिकारोऽष्टमः ।

आदितः श्लो. ११०

अथयुत्यधिकारः । (Planetary Conjunction)

ग्रानेटरी कन्जंशन्

यौग्रहौराशयंशसमौकदाभवतइतिसंवत्सरपट स्थग्रहेभ्योविज्ञाय
तदिनभवौतौग्रहौसमुक्तिरौस्फुटौयुत्यर्थमुक्तवदादौविधेयौ ।

सावयवागततिथयः १ घ. ३ प. ३४ विधोः स्फुटशरोंगुलादिस्तरः ८५।२४ नखैर्बशतिभिर्भक्तः संजातश्चन्द्रशरोशादिर्दक्षिणः ४ १६।१२।

इ० शा० तार्धेनसूर्याद्वाचन्द्रकरणम् ।

सूर्यघास्तिथयोंशकाःस्फुटतराःस्युस्तद्युतोवर्जितः
शुक्लेकृष्णदलेक्रमादिनकरःसस्याद्विधुर्वास्फुटः ॥

उदा०। सावयवागततिथयः १ घ ३ प. ३४ सूर्यैर्गुणिताजातो
शादिः स्फुटाः १२।४२।४८ अनेनशुक्लपक्षत्वात्स्पष्टार्को ६।१३।
५२।११ युतोजातः स्फुटतरोवाचंद्रः ६।२६।३४।५९।

इ० शा० तार्धेनसंस्कृताःस्फुटाःक्रातिः ।

साक्रान्तिःशरसंस्कृताविधुभवाःपङ्मादयसूर्यापमै
श्चाक्रेनाब्जभुजज्यकाऽश्वगुणितात्रिज्योद्धृतैःसंस्कृताः२

उदा०। सायन २२।३७।५२ चन्द्रः ७।१९।१८।२ अस्यदक्षि
णाः क्रान्तिरंशादि १७।३२ चन्द्रशरोशादिर्धाम्यः ४।१६ अनेन
संस्कृताजातादक्षिणाः क्रान्तिरंशादिः २१।४८।

सपद्मसायनसूर्यस्य १।६।१० क्रान्तिरंशादिरुत्तराः११।४२।

सूर्योनचन्द्रस्य ०।१०।१३ दोर्ज्या १६।३७ अक्षांशे २४।५०
गुणिता ६५९।१९ त्रिभज्याभक्तंफलमंशादि ५।३० इदमक्षांशवशा
दक्षिणः ।

अनयोर्द्वयोः क्रान्तिफलयोः शरसंस्कृताः यादक्षिणाः क्रान्तिः
२१।४८ सामंस्कृताथेत्सर्वसंस्कारशुद्धादक्षिणाः स्फुटतराः क्रान्ति
रंशादिः ११।३६।

इ० शा० तार्धेनवलनसितयोरानयनम् ।

तिथ्यानेत्रहैतैर्द्विताङ्गलमुखं संस्कारदिक्तोऽन्यदि
कस्यष्टस्याद्वलनंसितञ्चतिथयःस्वेष्टंशकोनंस्फुटम् ॥

उदा०। स्फुटसंस्कृतक्रान्तिर्याम्या १३।२६ द्विगुणितसावयव
तिथ्या २।७।८ भक्तलब्धमंगुलाविर्बलन ६।२५ मिदं संस्कारदिक्तो
विलोम । मतः संस्कारादिशोयाम्यस्तेनात्रवलनमुत्तराशम् ।

अथसावयवतिथयः १ घ. ४ प. ३४ स्वकीयेष्टंशफलेन ०।
१२।४३ हीनंजातंसितं (शुक्लं) प्रमाणमंगुलादिः ०।५१।

इ० शा० तार्धेनचन्द्रस्यनतोन्नतशृंगज्ञानम् ।

याकाष्टावलनस्यसोन्नतमथान्यस्यानतंस्याद्विधोः
किंस्याद्वैपरिलेखतोऽत्रवलनैस्तुल्यांगुलैःशृङ्गकम् ॥३॥

वलनस्ययाकाष्टा (दिक्) तस्याचन्द्रस्यशृंगोन्नतत्व । मन्यस्या
दिशिचन्द्रस्यशृंगनतंस्याद् । वलनैस्तुल्यांगुलैः शृंगाद्यपरिमाणंज्ञेय ।
मत्रपरिलेखतः किंसाध्यं किमर्थंजडबुद्धिः कर्तव्यमितिभावः ।

इतिश्रीलक्ष्मिदत्तसूरिसूनुनाहुंगर्भिशर्मणाविरचिते
श्रीग्रहभवनपथेस्वकृतोदाहरणेशृंगोन्नत्याधिकारोऽष्टमः ।

आदितः श्लो. ११०

अथपुत्यधिकारः । (Planetary Conjunction)

गुनेटरी कन्जंशन्

यैग्रहौराश्यंशसमौकदाभवतइतिसंवत्सरपट स्थग्रोभ्योविज्ञाय
तदिनभवौतीग्रहौसमुक्तिरौस्फुटौपुत्यर्थमुक्तवदादौविधेयौ ।

उदा०। एवंशकवर्षे १८२८ वैशाखशुक्ल १३ रविवारसें
चालितादिदृश्यसंवत्सरपटे (पंचांगे) भौमशुक्रौराश्यंशसमोदृश्यते
ऽतएतद्दिनासन्नशुक्रभौमयोर्युतिर्भवतीतिमनासिप्रकल्प्यगणितंक्रियते।

उक्तशक्राब्दस्यग्रन्थशक्राब्दात्माक्तनत्वाद्वन्थसमाप्तावुक्तया।
त्याप्रागर्हणमानयेदिति ।

सूर्यघ्नःशक्रहीन । इत्यादिनोक्तशकवर्षेप्रागग्रन्थगताद्वाः ५ अ
र्हणश्च १७९०।

न्यभ्राद्रचंशगणः । इत्यादिनादिनगणभवरविः १०।२४।१४।
२६ भौमः ७।८। । १३ एवंदिनगणभवशुक्रश्च ११।१७।५।५४।

ग्रंथाब्दापूर्वतःस्या । दित्यर्कसेमको ११।१४।४१।० दिनगणो
त्थरविणा १०।२४।१४।२६ रहितोजातोऽर्भीष्टदिवशेऽवत्यामध्यमा
कोदयेमध्यमरविः ०।२०।२६।३४ भौमश्च १।१५।१२।४७ एवंशु
क्रः २।११।४१।६।

रेखाप्राग्विशेषे । तिदेशांतरमंस्कारशुद्धः रविः ०।२०।२७।
५७ भौमश्च १।१५।१३।३३ एवंशुक्रः २।११।४३।२१।

व्यंङ्गिकाद्रिलया । इतिरवेः स्फुटमंदोच्चम् २।१८।४४।० भौम
मन्दोच्चम् ४।११।४३।४० शुक्रमन्दोच्चं च ९।१८।०।०

मन्दोच्चग्रहवर्जित । मितिरविमन्दकेंद्रम् १।२८।१६।३ अस्य
कोटिज्या ६३।२ भुजज्या च १०।१।५६। एवंभौममन्दकेंद्रं २।२६।
३०।७ अस्यकोटिज्या ७।१७ भुजज्या ११।९।३५ तथैवंशुक्रमन्दके
न्द्रम् ७।६।१६।३९ अस्यकोटिज्या ९६।४२। भुजज्या च ७।१०

सूर्यातिमद्धरसा । इतिरवेर्धृदुहरः ६२४ भौमहरः ११३ भृगो
र्हरश्च १४९६।

सार्धग्रीन्दुमित । रितिरवेर्गुणः १२ भौमशुक्रयोर्गुणश्च १३।

सूर्यात्कोटिभुजज्यको । इतिकोटिज्यानिजकेंद्रजे । त्याभ्यांसा
धितोरवेः स्फुटहरः ६३०११४ भौमस्फुटहरः ११३१४७ एवंभृगोः
स्फुटहरश्च १४८५१५०१

कोज्याभौममृदो । रिनिभौममंदकेंद्रम्यकोटिज्या ७११४ भौम
मंदकेंद्रमकरादिपद्मेस्थितत्वाद्धिगुणकोटिज्योन्मिताविलिप्तिका १४
भौम १।१५।१३।३४ घनंजातंसर्वसंस्कारशुद्धोभौम १।१५।१३।
४८ एवंनखावेलिप्ता २० न्वितोऽर्कोजातोरवेः ०।२०।२८।१७।

दिग्भाकेन्द्रभुजज्यका । इतिरवेर्मंदफलमंशादि १।३७।२ घनं
स्पष्टोऽर्क ०।२०।७।१९ एवंभौममन्दफलं १०।३२।२८ घनंमंदस्प
ष्टोभौमः १।२५।४६।१५ तथैवंशुक्रमन्दफलमृणात्मकमंशादि ०।२८।
४० मन्दस्पष्टोभृगुः २।११।१४।४१।

मार्तण्डायनयुक्तदो । रित्ययनांशै २२।३१।१ युक्तोऽर्कः १।
१४।३७।२० अस्माद्वरपलानि ७६ ऋणंवरसंस्कारशुद्धोमन्दस्पष्टो
ऽर्कः ०।२२।४।३।

सूर्यात्कोशे । तिरवेः स्पष्टागतिः ५८।४ भौमस्यमन्दस्पष्टाग
तिः ३०।२९ एवंभृगेर्मंदस्पष्टागतिः ९७।१२।

शैलाग्निद्विशरेन्दव । रितिरवेः कक्षाकर्णः १०० भौमकक्षाकर्णः
१५२।२२ भृगोश्चकक्षाकर्णः ७२।२० “ सूर्यस्यान्धिपिता ” इति
रवेर्मंदपरज्या ४ भौमस्यमन्दपरज्या २२।२० भृगोश्चमंदपरज्या २
“ कोटिज्यापरजीवयो ” रितिभौममंदकर्णः २२२।४९ भृगोर्मन्द
कर्णश्च ११८।२१ एवंरवेर्मन्दकर्णः १२२।० “ यत्त्रिज्यामृदुकर्ण
यो ” इति । “ कोटिज्यामृदुजा ” इत्याभ्योरवेश्युत्यंशाः ०।५०
घनंरवेः स्फुटमन्दकर्णः १००।५० भौमच्युत्यंशा १।४७ घनंभौम
स्पष्टमन्दकर्णः १५४।९ एवंभृगोश्च्युत्यंशा ०।३० ऋणंभृगोः
स्फुटमंदकर्णः ७१।५०।

स्पष्टार्कःस्फुटमेचरेणे । तिभौमशीघ्रकेन्द्रम् १०।२६।१५।५०
भुजज्या ६६।३२ कोटिज्या ९०।४० शीघ्रकर्णः १९०।२२ अ-
स्माद्भौमशीघ्रफलम् १३।१४।३० ऋणात्मकमनेनमंदस्पष्टोभौमः
१।२५।४६।१५ संस्कृतोजातःशीघ्रस्पष्टोभौमः १।१२।३१।४५।

एवंभृगोः शीघ्रकेन्द्रम् १०'१०।४९।२२ अस्यभुजज्या ९०।
४४ कोटिज्या ७८।२४ अस्माच्छीघ्रकर्णः १८८।२६ शीघ्रफलम्
२०।२३।२६ ऋणंपरंशुक्रफलन्वादिपरीतंघनात्मकमनेनसंस्कृतोमंद
स्पष्टोऽर्को ०।२२।४।३ जातःशीघ्रस्पष्टोभृगुः १।१२।२७।२९।

द्वयव्यंशेमे । तिभौमगुणांक ६ घनं । भृगोर्गुणांकाश्च २०
घनात्मकम् ।

पद्माल्पाशुजे । तिभौमसमांतरमृणात्मकं १।२२ भृगोश्चसमांत
रमृणात्मकं ८।३९।

निघ्नःखेटममांतरेणे । तिभौमभूस्मकृत्तर्जंशादि ०।१।३० घन
मनेनसंस्कृतः शीघ्रस्पष्टोभौमो १।१२।३१।४५ जातोभूमध्यस्फुटत
रोभौमः १।१२।३३।१५ एवंभृगोः सूक्ष्मशीघ्रफलमंशादि ०।१।३।
४८ ऋणमनेनसंस्कृतः शीघ्रस्पष्टोभृगु १।१२।२७।२९ जातोभूमध्य
स्फुटतरोभृगुः १।१२।१३।४१।

यत्सूक्ष्माशुफलेने । तिभौमस्फुटादिनगतिः ४१।९ मार्गाः ।
एवंभृगोःस्फुटादिनगतिः ७३।२० मार्गाः ।

यःशीघ्रश्रवण । तितिभौममध्यमशीघ्रकर्णः २४१।४३ भृगोर्म
ध्यमशीघ्रकर्णश्च १५७।२ “ केन्द्रंस्वाशुफल ” मितिसंस्कृतभौमशी
घ्रकर्णः २४३।३९ भृगोश्चसंस्कृतशीघ्रकर्णः १५८।४२ “ कार्यस्वा
शुफलेने ” तिभौमस्यभूमध्यस्फुटशीघ्रकर्णः २४४।१६ एवंभृगोश्च
भूमध्यस्फुटशीघ्रकर्णः १५७।२९।

इ० शा० तार्धेनग्रहाणांविवानि ।

(Planets shadow orb)

(प्लानेटस सॅडो आर्वू)

भौमाभ्रश्रवणैःरसाक्षकृतमिताक्षकीशाः १११ खगाः९

खग्रहा ९०

भक्तंस्यात्कमशोऽङ्गुलादिकतनुर्भौमादिनाकेसदाम् ॥

उदा०। अत्र भौमविम्बपंगुलं ६ भौमभ्रूकर्णेन २४४ भक्तं च
व्यंविम्बपंगुलादि ०।१ एवंभ्रूगोविं ९ भ्रूगुभ्रूकर्णेन १५७ भक्तं च
व्यंभ्रूगोविं ०।३।

इ० शा० तार्धेनग्रहाणांकुजलम्बनानि ।

(Horizontal parallax of the planets)

(हॉरिजन पॅरेलेक्स ऑफ थ्री प्लानेटस)

तद्वत्पञ्चमिताःकुकर्णविल्लताभौमाच्चतूलम्बनं
स्यात्तद्वद्ग्रहयोर्वियोगकलिकाभुक्तयन्तरेणोद्गता ॥१॥

उदा०। एवमत्रपंचमिता ५ भौमभ्रूकर्णेन २४४ भक्तंजातंभौ
मस्यभूलम्बनपंगुलादि ०।१ एवंभ्रूगोभ्रूकर्णेन १५७ भक्तंचव्यंभ्रूगो
भूलम्बनपंगुलादि ०।२।

एवमूक्तोपदिष्टभूमध्यःस्फुटभौमः १।१२।३३।१५ शुक्रश्च १।
१२।१३।४१ अनयोरन्तरं कलादि १९।३४ मार्गाभौमगतिः ४१।९
मार्गाःशुक्रगतिः७३।५० अनयोरन्तरेण ३२।४१ भक्तंदिनादि ०।
३५।५१।

३० शा० तेनयुतेर्गतैप्यकालानयनम् ।

वक्रैः खचरोयदा भवति वैभुक्त्यैक्यलब्धैर्दिनै
वक्रैश्च खचरोऽल्पकोऽल्पगतिकोऽल्पोवागता स्याद्युतिः ॥
पुष्टैश्च खगोऽथवाऽल्पजवको गभ्यायुतिः स्यात्तदा
द्वौ चैव क्रगतौ तदा बुधवरैस्साद्विलोमं तथा ॥ २ ॥

यदितयोरेकवक्त्रा तदा भुक्त्यैक्येन भक्ता आसंदिनादिकं स्यात् ।
तत्र यो वक्त्राग्रहसमाग्रादल्पोऽथवा योऽल्पगतिकोऽग्रहः सोऽधिकभु
क्तखचरादल्पस्तदा लब्धैर्दिनैर्पातायुतिः स्यात् । यच्च वक्रखगोमा
र्गखचरादधिकेऽथवाऽल्पजवको (गतिको) ग्रहेषुष्टे तदा गभ्यायुतिः
स्यात् । अथ चेद्द्वौ खगौ वक्त्रगतिकौ तदाऽस्माद्विलोमं बुधवरैस्तथा स्या
दर्धादल्पभुक्तिर्यद्युनस्तद्वैष्या । यद्यधिकास्तदा यातायुतिरिति वेदि
तव्यम् ।

अत्रोदाहरणेऽल्पभुक्तिकोर्मासोऽधिकभुक्तेः शुक्रादधिकस्तेनाप्त
विनाशिभिर्गभ्यायुतिर्भवेदतोर्वशात् खगुल १३ रविवासरे स्पष्टार्थोऽप्या
हृतकालघट्यादि ३५।५४ ममये शुक्रभौमयोऽयुतिः स्यादिति सिद्धम् ।

३० स्रग्धराच्छन्दसायुतेर्याम्योत्तरान्तरं भेदयोगं चाह ।

चाल्योखेटोसमौस्तः खगयुनिदिवमैर्ग्लोशरुच्यंशनत्या
संस्कार्योऽत्रग्रहोस्वेषुदिशि ममदिशोस्त्वल्पवाणोऽपरस्याम्
एकान्याशांयदेष्टुविरहितमहिर्नोखेटमध्येन्तर्गस्या
भेदोमानेक्यखण्डादिद्वल्युनिनदाऽल्पं हि किंलभ्यनाद्यम् ३

ग्रहयुतेर्येदिवसाः समागतास्तेदिवसैः स्वगत्याग्रहौचालयौतौरा
श्याद्यवयवेनसमौस्तः। अत्रतयोर्वाणयोर्मध्ये“कल्प्योऽर्कोर्मार्गयोर्यो”
रितिवक्षमाणकल्पनयाऽऽनीतयाचन्द्रशरः मूर्यग्रहणोक्तरीत्याकृतया
त्र्यंशनत्याननितृनीयांशेनसंस्कार्योग्रहौखशरदिशौज्ञेयौ । यस्यग्रह
स्योत्तरशरः सग्रहउत्तरस्यां । यस्यदक्षिणशरःसदक्षिणस्यामिति ।

द्वयोः शरयोः समदिशोः संतोयोऽल्पवाणकोग्रहसोऽधिकशरग्र
हादन्यदिशिज्ञेय । यपूग्रहयोः शरौयदाद्वावप्येकदिशौतदानयोरन्तर
ङ्कार्यम् । यदाभिन्नादिशोतदातयोर्योगोग्रहयोर्मध्येतदक्षिणोत्तरमन्तर
मंगुलात्मकंस्यात् ।

इहशरांतरेग्रहयोर्मनैक्यखण्डाल्लघुन्यल्पेसतिग्रहविम्बयोर्भेदः
स्यात्तदासूर्यग्रहणवदल्पलम्बनाद्यमत्रकिंकर्तव्यमलविम्बत्वात्स्पर्शा
दिनोपलभ्यतएवअतोलम्बनादिजडकर्मकिर्मथकार्यमितिभावः ।

इ० स्रग्धराछन्दसार्धेननत्यर्थरविचन्द्रकल्पना ।

कल्प्योऽर्कोर्मार्गयोर्योमृदुगतिखचरोऽन्योविधुश्चाप्यनृज्वो
र्व्यस्तंवक्रोऽथसूर्यःसचभवतियतोऽर्काद्विधुःसाशराशाः ॥

उभयोर्मार्गग्रहयोर्मध्येयोमृदुगतिखचरोमदगतिकोग्रहः सरविः
प्रकल्प्योऽन्योशीघ्रगतिकोग्रहः सश्चन्द्रःप्रकल्प्य । आथाप्यनृज्वोरुभ
योर्विक्रिणोर्व्यस्तमितिर्यस्तुशीघ्रगतिकोरविरन्यश्चन्द्रः प्रकल्प्यः । अ
थचायोवक्रोग्रहसशीघ्रोवामंदोवामरविश्चान्यश्चन्द्रः प्रकल्प्यः । एवं
कल्पयित्वाकल्पितार्कात्कल्पितोविधुर्यत्रयस्यांदिशिउत्तरतोदक्षिण
तोवाव्यवस्थितः सादिकृशरस्यज्ञेया । यस्तुसूर्यः सछाद्यश्चन्द्रच्छा
दकइति ।

उदा०। पूर्वागतयुतेर्गम्यदिनादिभिः ०।३२।५१ “ निघ्राखेट
गतिर्गतेप्ययटिका ” इत्यादेनाचान्वितोज्ञातः समकलभौमः १।

१२।५७।५० शुक्रश्च १।१२।५७।५०।

अथशरंसाधनार्थगुतेर्गम्यदिनादि ०।३५।५१ भौममंदस्पष्टग
त्या ३०।२९ चालितस्वान्कालिकमंदस्पष्टोभौमः १।२६।४।२८
एवंशुक्रश्च २।१२।१२।५१।

भौमाद्विधिलयाब्जिरामदहना । इतिभौमपातः १।१।३।८।५ शु
क्रपातश्च १००६।४३।२५ “ मंदस्पष्टखग ” रितिसपातमंदस्पष्टोभौ
मः ०।२०।१।२।३३ अस्मान्निजशरोङ्गुलादि १।८।२० मन्दकर्णेन
१५४।९ गुणितं ०८०६५ भौमभूकर्णेन २४४।१६ भक्तलब्धभौम
स्यस्फुटशरोङ्गुलादिरुत्तरः ११।३५। एवंसपातमन्दस्पष्टोभृगुः ०।
१।८।२६।१६ अस्मान्निजशरोङ्गुलादि २१।५२ अस्माज्जातोभृगोः
स्फुटशरोङ्गुलादि ९।५८ रुत्तरः ।

अत्रमन्दगतिहो गैमः सपवरविः जीघ्रगतिकोभृगुः सचचंद्रः
प्रकल्पधन्द्रशरोनत्यामंस्कृतः स्फुटशरः कार्यः । परमस्मिन्नुदाहर
णेभौमशुक्रयोः परलम्बनशरंतरंगंगुलादिकम्य ०।१ अत्यल्पत्वात्
तिसंस्कारोऽप्युपेयगीयत्वेन गैमसरोङ्गुलादिरुत्तरः १।१।३५ शुक्रश्च
रक्षांगुलादिरुत्तरः ९।०८ अनयोःशरयोर्दिकसाम्यत्वादल्पशरोभृगुः
सोन्यदिवसशोभोऽर्थाभ्दोमरुदिहसोऽष्टगुर्दक्षिणस्थोक्षेयोद्वयोःशरयो
रंतरंसंज्ञानः स्फुटशरोङ्गुलादिरुत्तरः १।३७ एतावत्यन्तरेऽर्थात्सार्धं
कांगुलान्तरेभामादक्षिणस्थोभृगुर्धवेदितिसिद्धम् ।

अथ गैमविम्बमङ्गुलादि ०।१ शुक्रविम्बचांगुलादि ०।३ अन
योर्गैमार्थजातमानैक्यखण्डमङ्गुलादि ०।२ अस्माच्छरो १।३७ न
जातोग्रामः । परमस्मिन्नुदाहरणेमानैक्यखण्डाच्छरोननजाततेनात्र
ग्रासाभावोऽतःशुक्र गैमयोर्धुतिनम्पात्किन्तुनयोः केवलसार्धिकाङ्गुलां
तरेनिकटगुतिःस्यादितिफलितम् ।

अथरविखचरयुतिः ।

बुधशुक्रावर्केणसहसमकलावस्थायांवक्रमत्याप्रायेणत्राणांतरेण गच्छतः । कदाचिद्वाणस्याभावेनाल्पत्वेनवाऽर्कविम्बंसंक्रामत । स्त तयोः सङ्क्रमणन्निगद्यते ।

बुधस्यैकस्मादन्यत्सङ्क्रमणंसप्तभिस्त्रयोदशभिर्वाब्दैर्भवति । भृगोस्त्वष्ट्रभिर्द्वाविंशोत्तरशतेनततोऽष्टभिः पंचोत्तरशतेनचाष्टभिर्द्वाविंशोत्तरशतेनाब्देनभवतिक्रमेण । तदुक्तमद्रचितखेटमार्गे । “ विश्वे १३ र्गै ७ र्वत्सरकैर्बुधस्यैकस्मात्परंसङ्क्रमणं किलास्ति ॥ तथैवशुक्रस्यगर्जै ८ द्विसूर्ये १२२ र्गजै ८ शराभ्रेन्दुमितैः १०५ क्रमेण ॥ ” इति ।

उदा०। शके १७९६ मार्गशीर्षशुक्ल १ (प्रतिपदि) बुधवास रेपूर्वाह्नेनवघटिकात्मकेषुसूर्यशुक्रयोरन्तर्योगोनामार्कविम्बे संक्रमच्छुक्रस्पृष्टाणि विवमखिले भारताब्देऽवलोकित । मतोऽस्यविरलदृष्टवमत्कु तस्योज्जयिन्यांस्पर्शादिकालान्समाचक्ष्व ।

उक्तशकाब्दस्यग्रन्थशकाब्दान्मःक्तनत्वः ग्रन्थसमाप्तानुक्तयागी त्यामागर्हणमानयेत् । अयोक्तेशकवर्षेभ्यःग्रन्थगतान्वा ३७ उक्तेविषसेमागर्हणः १३२६०। अस्माज्जातांऽवन्त्यामध्यमार्कोदयेमध्यम रविः ७।२५।३०।३५। शुक्रश्च १।२५।१७।५९।

अथेष्टघट्या ९ चालितोमध्यमोऽर्कः ७।२५।३९।२८ शुक्रश्च १।२५।३२।२४ एवंमंदस्पष्टोऽर्कः ७।२४।५३।३४ रवेः स्फुटगतितः ६०।५९। मन्दस्पष्टोभृगु १।२४।५४।० भृगोर्मंदस्पष्टागतिः ९६।५७।

रवेःस्फुटच्युत्यंशाक्रणात्मकाः १।३४ रवेःस्फुटमन्दकर्णः ९८। २६ एवमृणात्मकाभृगोश्च्युत्यंशा ०।२० भृगोःस्फुटमंदकर्णः ७१।५६।

भृगोः शीघ्रकेन्द्रम् ५।२९।५९।३४ अस्यभुजज्या ०।१ कोटि ज्या १२० भृगोः शीघ्रकर्णः ३३।८६ अस्माद्भृगोः शीघ्रफलम् ०।

१।० धनं । परं “ बुधशुक्रयोफलमिदं व्यस्तं स्फुटार्कस्फुट ” स्तेन
व्यस्तं विलोमं फलमृणमनेन संस्कृतो मन्दस्फुटार्को ७।२४।५३।३४
जातः शीघ्रफलमंस्कृतो भृगुः ७।२४।५२।३४।

भृगोर्गुणः ७।५ ऋणं । भृगोसमान्तरं धनं १।८ अस्माभृगोः
सूक्ष्मांशफलमंशादि ०।०।२ ऋणमनेन संस्कृतः शीघ्रफलमंस्कृतो भृगु
जातः स्फुटस्पष्टतरो वा भूमध्यस्फुटो भृगुः ७।२४।५२।३२ भृगोर्वक्रागतिः
३६।१

भृगोर्मध्यमशीघ्रकर्णः २७।४३ भृगोः स्फुटशीघ्रकर्णो नाम भृगो
भूमध्यस्फुटशीघ्रकर्णः २६।२९।

भौमाभ्दध्वज । रिति भृगुर्विवमंगुलादि ०।२१ भृगोः कुजलम्ब
नमंगुलादि ०।११ । “ सप्तेषु नार्कभुक्ते ” रितिरविविधमङ्गुलादि
१०।५४।

शुक्रपरलम्बनं नाम कुजलम्बनम् ०।११ रविलम्बनन्तु सर्वदा शू
न्य ०।० मनयोरन्तरं संजातस्फुटतरं कुजलम्बनं नाम भूलम्बनमङ्गुला
दि ०।११।

“ स्यात्तद्ग्रहयोर्वियोगकलिका । इति नवघटीभवस्पष्टार्कः
७।२४।५३।३४ भूमध्यस्फुटो भृगुः ७।२४।५२।३२ अनयोरन्तरम्
०।०।१।२ अस्पकला १।२ भुक्त्यन्तरेण भक्तं । परमास्मिन्नुवाहरणे
त्वेकः शुक्रो वक्रत्वाद् विशुक्रयोर्भुक्त्यैक्येन भक्तं लब्धं दिनादि ०।०।३८
अनालभ्य भुक्तिकः शुक्रोऽधिकभुक्तेः सूर्यादूनत्वाच्च वक्रः शुक्रोऽल्पभु
क्तित्वाद्दनायुतिस्तेन मार्गशीर्षशुक्रप्रतिपदि १ । बुधवासरे नवघटी
मिते संस्कृतो जातो मध्ययुतिसमयो घट्यादि ८।२०।

चालिखेटौ समौस्त । रिति गतनाडिकाभि ०।३८ चालितः स
मकलशुक्रोऽर्कश्च ७।२४।५२।५६ एवं भृगोर्मन्दस्पष्टगत्या ९६।५७
चालितो मन्दस्पष्टो भृगुः १।२४।५२।५९।

मंदस्पष्टखगः । इतिसपातमद्गस्पष्टभृगु ०।१।२६।१६ अस्माभि
जशरोद्गुलादि १।४१ भृगोःस्फुटमन्दकर्णेन ७।१।५६ गुणितं १२०।
२५ भृगोर्भुकर्णेन २६।२९ भक्तलब्धभृगोः स्फुटशरोद्गुलादिरुत्तरः
४।३२।

मन्यमोदयरवेर्भागा । इतिरवेरौदयिकविपुवपलौघः २५७५।
५८ अस्मात्तात्कालिकरवेर्विपुवपलौघः ३०७९।२२ मध्यविपुवप
लौघश्च २१७९।२२ अस्मान्मध्यविपुवान्मध्यलग्नम् ७।१०।१०।

तन्मध्याङ्गभवापमाक्षलवयो । रितिमध्यलग्नस्यक्रांतिर्दक्षिणा
१४।५२ याम्यैः पलांशैः २४।५० संस्कृताजाताऽस्फुटांशायाम्या
३९।४२ अस्यज्या ७६।३३।

वित्रिममध्यलग्नस्य ४।१०।१० क्षुज्यानामक्रांतिः कोटिज्या
११५।५० अस्मान्नतांशज्या ७३।५३ अस्फुटांशविशेषायाम्या ।

कल्प्योऽर्कोर्मार्गयोर्यो । रित्यत्रवक्रगतिकोभृगुः सएवरविः शी
घ्रगतिकोऽर्कः सएवचंद्रः प्रकल्प्य । अथसूर्यशराभावात्सर्वद्वाराविश
रः शून्यमितिप्रकल्प्योऽतः कल्पितचंद्रशरोद्गुलादि ०।०।

दृग्जीवापरलम्बनेनगुणिता । इतिनतांशज्या ७३।५३ भृगोः
स्फुटपरलम्बनेन ०।११ गुणिता १३।३३ व्योमान्धिभि ४० भक्ता
जातानतिकक्षादिर्याम्या ०।२०।

ग्लौशररूपंशनत्यासंस्कार्य । इतियाम्यनतेस्तृतीयांशकेनांगुला
त्मकेन ०।७ कल्पितचंद्रशरः ०।० संस्कृतोजातचंद्रशरोंगुलादिर्या
म्यः ०।७ भृगुशरोंगुलादि ४।३९ अत्रकल्पितचंद्रशरोयाम्यस्तेनश
रोंगुलादि ४।३९ र्याम्यः । “अर्काद्विबुःमाशराशा” इति ।

इदा० स्रग्धराध्वेनयुतेर्मध्यकालः ।

पाताच्छुक्रोयदोर्ध्वोभवतिकिलनदात्रिघ्नाणस्यविश्वे

भौगैर्हीनःस्वकीयोऽस्फुटयुतिसमयोऽधःस्थितःस्वस्फुटः
स्यात् ॥ ४ ॥

उदा०। अत्रस्फुटशरोङ्गुलादिः ४।३९ त्रिगुणित १३।५७ स्वयो
दशभिर्भक्तफलंघटयात्मकसंस्कारः १।४ अत्रप्रकृतोदाहरेणुकस्यपा
ताभ्युत्पन्नतः स्थितत्वादयंसंस्कारः ऋणात्मकं । अतोमध्य तिका
लघटयादि ८।०४ ऋणात्मकेन १।४ संस्कारेणसंस्कृतोजातोमध्य
मार्कोदयेरविशुक्रयोर्युतेःस्फुटमध्यकालोघटयादि ७।१८

रविदिग्भं १०।५४ भृगुविंशं ०।११ अनयोयोगार्थजातमानैक्य
खण्डमङ्गुलादि ५।३७ अस्मात्स्फुटशरो ४।३९ नंजातोप्राप्तोङ्गुलादि
०।४८।

द्विहचाच्छरात्पिहितपु । गितिचंद्रग्रहणोक्तवदस्मात्पितिघटया
दिः ६।०।

स्थित्यर्धहीनाधिकेस्यातामग्रहे । तिगणितागतयुतेः स्फुटमध्य
कालोघटयादि ७।१८ एकत्रस्थित्या ६।० रहितोजातोरविशुक्रयो
र्युतेर्गणितागतः स्थूलः स्पर्शकालघट्यादि १।१८ अन्यत्रस्थित्या
६।० युक्तोजातोरविशुक्रयोर्युतेर्गणितागतः स्थूलमोक्षकालघट्यादिः
१३।१८।

इ० पृथ्वीछन्दसारोहिर्णाशकटभेदसमयः ।

खरामकलिकाधिकस्त्रियुगभागतुल्ये ४३।१० ग्रहे

यदाऽस्यखशराङ्गुला ५० दधिकदक्षिणाशःशरः ॥

सकोडुशकटंभिनत्तिरजनीश्वरःसर्वदा

पुनर्वसुभतोऽष्टभेषुयदिचेत्तमेसंस्थिते ॥ ५ ॥

सार्धत्रिचत्वारिंशदंशमितेग्रहेयदाऽस्यग्रहस्यभूमध्यस्फुटदक्षिण
 शरःपंचाशदंगुलेभ्योऽधिकः स्यात्तदासग्रहकोटुशकटंरोहिणीशकटं
 भिनतिनामभेत्स्यति । पुनर्वसुभतः पुनर्वसुनक्षत्रतोऽष्टमेष्वष्टनक्षत्रेषु
 स्थितेराहोचन्द्रः सर्वदारोहिणीशकटंनतिवशाभिद्धादिति ।

इतिश्रीलक्ष्मिदत्तसूरिसूनुनादुर्गमिशर्मणाविरचिते
 श्रीग्रहभवनपथेस्वकृतोदाहणेग्रहयुत्यधिकारोनवगः ।

आदितः श्लो. ११७

इ० शा० तेनेस्वीनांमासनामानि ।

(Names of the months)

(नेमस् ऑफ थी मन्थ्स)

आदौजानुअरिश्रफेष्टुअरिकोमार्चस्तथेप्रीलक
 स्तस्मामैत्वथजूनसंज्ञकइतोजूलैतथाऽगस्तकः ॥
 तत्सप्तम्बरआक्टोवरइतोनाँवेम्बरोवैतत
 इस्वीनाश्चडिसेम्बराह्यइतिमासाभिधःकीर्तितः ॥१॥

इस्वीनांमासनामानि । यथाऽऽदौजानुअरि (January)
 फेब्रुअरि (February) तथा मार्च (March) एप्रील (April)
 तस्मान् मै (May) जून (June) इतोजूलै (July) तथा
 आगस्त (August) ततः सप्तम्बर (September) ऑक्टोवर
 (October) नाँवेम्बर (November) ततो डिसेम्बर (December)
 इतिमासाभिधः कीर्तितः

इ० शा० तेनजान्वरितोमासदिनौघः ।

तेनजान्वरितोऽभ्र० मञ्जदहना ३१ गोक्षा ५९ विय
त्वेचराः ९०

खार्का १२० भूतिथयो १५१ ज्ञकुञ्जरभुवो १८१
ज्कोष्टा २१२ स्त्रिसिद्धा २४३ स्तथा ॥

रामाद्रयश्चिमिताः २७३ समुद्रखगुणा ३०४ वेदामि
रामाः ३१४ क्रमा

दारंभस्यदिनानितानिकुयुतान्यब्देप्लुतेमार्चतः ॥२॥

इ० शा० तार्धेनप्लुतवर्षज्ञानम् ।

(Leap year लीपइअर)

इस्यब्दयुग ४ संलुतं यदि भवेन्निःशेषकं स्यात्प्लुतं
निःशेषं न विभज्यते खखयुगे ४०० न स्यात्प्लुतं तत्प्लुते ॥

यदि स्त्रीवर्ष (सनाब्द) चतुर्भिर्निः शेषं विभज्यते तद्वर्षं प्लुतसं
ज्ञकं (Leap लीप) भवति । इयं रीतिरांग्लदेश इस्वीशक १७५१
पर्यंतं प्रचचार । स्तदनन्तरमांग्लैर्नवीनरीतिः स्वीकृतो । प्लुताब्द
निर्णये नवीनरीतावेकोविशेषोऽस्ति सोपया ।

यच्छततमवर्षं चतुशत्यानि शेषं न विभज्यते तद्वर्षं (माचीनरीत्या)
प्लुतसंज्ञकेऽपि (नवीनरीत्या) प्लुतसंज्ञकं वर्षं (Leap year लीपइअर)
न भवेदिति नियमः ।

यथा इस्वीशकान्दा १६०० १७०० १८०० १९०० २००० चतुर्भिर्वि
भज्येतानि सर्वाणि (माचीनरीत्या) प्लुतसंज्ञकान्यपि (नवीनरीत्या)

श. १७००।१८००।१९०० वर्षाण्येतान्यप्लुताण्येव । यतस्तानि वर्षाणि चतुःशत्या ४०० वर्षैर्निःशेषं भक्तुं न शक्यते । श १६००।२००० एतेऽब्देऽभयपक्षयोः प्लुते एव ।

उदा०। अत्रेस्वीशकवर्ष १९११ चतुर्भिर्भक्तशेषः ३ निः शेषं न भवेदतद्दं प्लुतसंज्ञकं वर्षं न स्यादिति ।

प्लुतवर्षस्योदाहरणं । इस्वीशकवर्ष १९१२ चतुर्भिर्विभज्यशेषं ० निःशेषं लभ्यतेऽतद्दं प्लुतसंज्ञकं (leap लीप) वर्षं (year यी अर) स्यादितिसिद्धम् ।

इ० शा० तेनाभीष्टग्रंथाहर्गणादिस्वविर्षानयनम् ।

नागेभैः ८८ सहितः शराङ्गदहनैः ३६५ रासो निजाहोगणो
लब्धं रुद्रनवेन्दु १९११ युक्स्फुटतरं स्यादिति स्ववर्षहितत् ॥
निःशेषं यदि लभ्यते स्वखयुगैः ४०० श्रैकोनितः शेषक
स्तद्वल्लब्धगुणाऽन्विताऽधिलवकेनाढ्यः स्तुशेषः स्फुटः । ३।

उदा०। अत्र शकवर्ष १८३५ भाद्रपदशुक्ल १५ चंद्रवासरेऽहर्ग
णः ८९९ नागेभैः ८८ सहितः ९८७ शराङ्गदहनैः ३६५ भक्तं २
शेषं २५७ रुद्रनवेन्दुभिः १९११ लब्धं युतं जातमिस्वीशकवर्ष १९१३
स्वखयुगैः ४०० निःशेषं यदि लभ्यते तदा शेषमेकोनकार्यं । पुनर्लब्धं
२ त्रियुक्तं ५ अस्याऽधिलवेन १ युक्तशेषं २५७ जातजान्वरितः
स्फुटतरमिदं दिनौघः २५८ ।

इ० शा० तार्धेन स्वीलब्धवर्षस्य मासतारीखानयनं ।

एवं सिद्धदिनौघतो ह्युपनयेज्जान्वारितो दर्शिता
निस्वीमासदिनान्यतः प्रकथयेन्मासं तथा तारीखाम्

उदा०। एवंसिद्धदिनौघः २५८ अस्मात्जान्वरीतः सप्तम्बरा
रंभदिनानि ३४३ विशोध्यशेषं १५ एवंजातोऽस्मिन्शक १८३५
वर्षेभाद्रपदशुक्ल १५ चन्द्रवासरेत्विस्वीशकवर्ष १९१३ स्यसप्तम्ब
रमासस्यपञ्चदश (१५) तारीखाऽऽसीदितिसिद्धम् ।

इ० शा० तेनाभीष्टेस्वीतारीखस्य(तिथे)वारानयनं ।

(Calendar क्यालेंडर)

इत्यद्वाब्धिलवंविपादशतकाब्दयत्तयोरन्तरं
मासाहोगणयाततारिखनिजान्दैस्तद्युतंसप्तद्वत् ॥
सूर्याच्छेषमितःस्वतारिखभवोवारोभवेच्चेत्प्लूतं
वर्षजान्वरिजश्चफेनुअरिजोवारःकुहीनस्तदा ॥ ५ ॥

उदा०। इस्वीशकवर्षे १०१३ सप्तम्बरपंचदशतारीखस्य [ति
थेः] वारोवद् ? ।

अत्रेस्वीशकवर्षे १९१३ अस्याब्धिलवं ४७८ तथेस्वीशकशता
ब्दाब्दं १९ विपादंचतुर्थोद्येन ४ रहितं १५ द्वयोरन्तरं ४६३ अत्रा
भीष्टसप्तम्बरमासस्याहनिगण २४३ मासस्ययाततारीखसंख्या १४
इस्वीशकाब्दे १९१३ रेतैश्चयुक्तंजातं २६३३ सप्तभिर्भक्तंशेषं १ शून्यमितशेषस्वरविवारोपलक्षणत्वाल्लब्धंशेषं १ चन्द्रवासरंघोतयति ।
अतइस्वीशके १९१३ सप्तम्बरपञ्चदशतारिखस्यचन्द्रवासरोजात ।
इतिसिद्धम् ।

अयप्लुतवर्षस्योदाहरणम् । इस्वीशक १९१२ जान्वरी २८
तारीखस्यवारोवद् ? । अत्रेस्वीशकाब्दं १९१२ अस्याब्धिलवं
४७८ इस्वीशताब्दं १९ विपादं १५ द्वयोरन्तर ४६३ जान्वरिमा
सस्याहनिगणः ० याततारीखसंख्या २७ निजान्दै १९१० रेतैश्च

युक्तं २४०२ सप्तभक्तशेषं १ परत्विधमब्दं प्लुतसंज्ञकत्वाच्छेषंकुहीनं
० तेनरविवाराद्गणनयाक्रमेणैस्वीशकवर्षे १९१२ जान्वरितारिख
२८ मितस्परविवासरौ भविष्यतीति ।

इ० स्रग्धराछन्दसाग्रन्थशकात्प्रागहर्गणानयनम् ।

सूर्यघ्नः शाकहीनसिगुणधृतिमिता १८३३ श्रैत्रतोयातहीनो
ऽधोद्विधात्कमि ३१ युक्तात्खनभनव ९० ० लवोनाच्छरांगा
६५ सयुक्तः ॥

खत्रि १० भः शुक्लपक्षाद्गततिथिरहितोऽधः सुरा ३३ व्यात्रि
खाद्रयं ७० ३

शाब्वादिदाङ्गा ६४ भक्तावमतिथिरहितः स्याद्गणः शुक्रतः
प्राक् ॥ ६ ॥

उदा०। शके १७९६ मार्गशीर्षशुक्ल १ बुधवासरेमातः काले
गताहर्गणमानय । त्रिगुणधृतिः १८३३ स्वशाकेन १७९६ हीनो जा
तोऽग्रयशकात्प्रागगताब्दाः ३७ सूर्यगुणित ४४४ श्रैत्रतोगतमाससं
ख्ये ८ हीनो जातः सौरमासगणः ४३६ इदं पृथक् । द्विगुणिता ८७२
त्कमि ३१ युक्ता ९०३ तत्खनव ९०० लवेन १ हीनाच्छरांगे ६५
भक्ताल्लब्धाधिमासः १३ पृथक्ख्योऽनुतो जातश्चान्द्रमासगणः ४४९ ।
खत्रिघ्नः १३४७० शुक्लपक्षाद्गततिथ्या ० रहितो जातस्तिथिगणो
१३४७० ऽधस्तिथिगणः सुरा ३३ दद्या १३५०३ त्रिखाद्रयं शक
लेन १५ युक्ता १३५२२ युगांगे ६४ भक्तल्लब्धमवमदिनै २११
रुपरिष्टचान्द्रतिथिगणो १३४७० हीनो जातोऽग्रयशकाब्दात्प्रागहर्ग
णः १३२५९ । सप्तभक्तावशेषं १ शुक्रवारात्प्रागगणनयाक्रमेण गुरु
वासरेष्योत्पतितेन सकोऽहर्गगः करणीयो १३०६० ऽतः सप्तभक्तशे

पं २ भृगुवारतः प्राग्गणनयाबुधवासरोजातः । वारसाम्यादिदंग
णितंप्रमादरहितमितिसिद्धम् ।

इ० स्रग्धराछन्दसाग्रन्थाब्दात्प्राग्ग्रहानयनम् ।

ग्रन्थाब्दात्पूर्वतः स्याद्यदिखचरविधिर्योग्रहोऽहंगणोत्थ
स्तेनक्षेपोविहीनोऽरकृष्टदिवसकरस्योदयेस्यादवन्त्याम् ॥
तद्वद्यत्स्वाब्दजातंफलमिहखचरेतुद्गदेशेऽथपाते
कर्णेव्यस्तंविधेयंत्वतइहमृदुजंपूर्ववच्चञ्चलञ्च ॥ ७ ॥

उदा०। अहर्गणः १३०६० अस्मात् “ व्यभ्राद्र्यंशगण ”
इत्यादिनाऽहर्गणभवरविः ३११९१०।३६ अनेनरविक्षेपतो ११।
१४।४१ हीनोजातः ७।०५।३०।२४ “ सदाकैस्खिलितानखा ”
इतिनखविलिप्तान्वितआवन्तमध्यमरविः ७।२५।३०।४४ एवं “ भुप
प्रोद्युचय ” इतिदिनगणभवभृगुगा ०।४।१९।१ शुक्रक्षेपको २।२९।
३३।० हीनोजातआवन्तमध्यमशुक्रः २।२५।१७।५९।

अत्रग्रन्थारंभात्प्राग्ग्रहसाधनविधेर्यदब्दजातं संस्कारं ग्रेष्ट्यस्तं
विधेयंतथैव तुद्गेशानेकर्णेवायदब्दजातंसंस्कारमपिव्यस्तं विधेयमिति
विशेषः ।

व्यंष्ट्यद्वाद्विंशति । इतिभृगोर्मृदोषम् ९।१८।०।० भृगोमत्य
द्विकला० गताद् ३७ गुणितविलिप्ताभिः धनंपरमत्र “ तुद्गदेशे
ऽथपातेकर्णेव्यस्तंविधेय ” मित्यद्भजानफलन्याद्विज्योममृगमनेनसं
सृष्टनोजातःसृष्टंभृगोर्मृदोषम् ९।१८।०।० एवंगर्वेषांग्रन्थाब्दात्मा
ग्रहसाधनविधेःसार्थमिति ।

भौमादित्रितय । इतिभृगुपानः १०।६।४५।० भृगोःमत्यन्दपान

विकला १९ सताद्ध ३७ गुणिता ७०३ एतेविलिप्ताधिकः पातः
स्फुटः स्यात् । परं ग्रन्थाद्धात्माक्तनत्वाव्यस्तमृणंजातंभृगोः स्फुटपा
तः ११३।३३।१७। जेपमस्मान्मन्दफलंजीघफलादिकंचयथावत्प्र
साध्योविधेयइतिभावः ।

इ० शा० सतांप्रार्थनयास्वापराधंपरिहरन्नाह ।

येवृद्धालघवश्चयेऽपिगणकावद्धांजलिवचिमता
न्यम्येऽस्मिन्कुक्कुनंप्रमादवसतोयच्चाप्रमित्यामया ॥
तत्सर्वगणकैर्विभाव्यत्तदयेक्षन्तव्यमेवेतिमे
विज्ञप्तिःसुजनेषुतेषुकृपयासंशोधयन्तुस्वयम् ॥ ८ ॥

इ० स्रग्धराछन्दस्यात्मकुलस्थलादिवर्णनम् ।

आसीत्सिध्वविधकूलेविलसि ननगरेश्रीकराव्याभिधाने
विप्रःश्रीपुष्कराख्योद्विजकुलतिलकःसामवेदीबुवाग्रयः ॥
दक्षोवीरोऽतिधीरोयुगगणसहितोमन्त्रशास्त्रप्रवीणः
खट्वशर्माप्रसिद्धोगणकजनवरश्चाथसल्लोकपूज्यः ॥९॥
तत्पुत्रःख्यातकीर्तिःसकलयुगवरः सिन्धुकार्तान्तिकाग्र्यो
धीरःसन्मन्त्रविज्ञोगणकगणवरोलक्ष्मिदत्तःप्रसिद्धः ॥
तज्जोडुंगर्सिशर्मानिजजनकपदाराधनालब्धविद्यः
स्वल्पंसद्वेधसिद्धग्रहभवनपथंप्रस्फुटंसंचकारः ॥१०॥

इ० शार्दूलविक्रीडितेनग्रन्थान्तेग्रन्थार्पणपत्रिका ।

आसीत्स्वीयपितामहाग्रजसुतःकार्तान्तिकाकौबुधा
मिश्रश्रीभवनाभिधोदिविगंतोदन्ताष्टचन्द्रा १८३२व्दके
तन्नामस्मरणायवैक्षितितलेग्रन्थन्तदाख्यन्त्विमं
कुर्वेत्स्यप्रदार्पणायसततंप्रेम्णाऽथवध्वाञ्जलिम् ॥११॥

इतिश्रीलक्ष्मिदत्तसूरिसूनुनाडुंगसिंशर्मणाविरचिते
श्रीखेटमार्गाभिधस्वकृतोदाहरणेन्तिमाधिकारोदशमः ।
समाप्तश्चायंग्रन्थः । आदितः श्लो० १२८

श्रीआसापुराकुलेश्वरीप्रसीदतु ।

श्रीहरिः । अथदेशान्तरादिसारणीयम् ।

भरतखण्डेतयाद्वीपान्तरेषुप्रसिद्धनगरेषुकेपांचिद्वेधोपलब्ध

×रेखान्तर†मक्षांशाः पलमात्र ।

नगरम्	×रेखांतरं पलं	†मक्षांशाः अं क.	पलमाः अं. व्यं.
अकलकोट	ध. ५	१७।३३	३।४८
अकलफडं	ऋ. ७६६	५१।४६	१५।१३
अकेव	ध. १६८	२०।१२	४।२५
अकोला	ध. १३	२०।४२	४।३२
अक्षतू	ऋ. ३४	१०।५०	२।१७
अजमेर	ऋ. ११	२६।२८	५।५८
अकट	ऋ. ३४	३३।५०	८। २
अग्नी	ध. १३२	२३।४५	५।१६
अधेन्स	ऋ. ५२०	३७।५९	९।२२
अदजम्प	ऋ. ४	२०।३०	४।२९
अदधानी }	ध. १६	१५।३७	३।२२
अदानी }			
अनजर	ऋ. ५६	२३। ४	५। ७
अनराजपुर	ऋ. ४६	८।२०	१।४५
अनाम	ध. ३०१	२३।०	५। ६
अनूकसहर	ध. २५	२८।२१	६।२८
अपसाला	ऋ. ५८३	५९।५१	२०।३७
अमदावाद	ऋ. ३१	२३।२	५। ६
अमरकोट	ऋ. ६४	२५।२५	५।४२
अमरपुर	ध. १०८	२६।५०	६। ४
अमरावती	ध. १८	२०।५४	४।३५
अमहोरस्ट	ध. २१८	१६।५	३।२७
अमेटी	ध. ५७	२६।७	५।५३
अमृतसर	ऋ. ९	३१।३७	७।२३
अयोध्या	ध. ६५	२६।४८	६। ४

× स्वयंशोनानिरेखांतरपलानिरेखांतर(देशांतर)योजनानिभवंति ।

† अत्रसर्वेक्षांशायाम्पा ।

अरकन	घ.	१७५	२०१५०	४३४
अरकनसहर	घ.	१७९	२०३०	४२९
अर्कोट }	घ.	३६	१२५८	२४६
अर्कोट }	घ.	४३	१५५५	३२५
अरविग	क्र.	१९	२५१०	५३६
अलजियंस	क्र.	७२८	३६४४	८५७
अलमोरा	घ.	३८	२९३७	६४९
अलवर	घ.	१	२७३०	६१५
अल्हाबाद	घ.	५९	२५२४	५४२
अलीगढ़ }	घ.	२९	२७५३	६२१
अलीगढ़ }	घ.	८३	२६१२	५५४
अलागंज- हथुवा)	क्र.	२९	१८३८	४३
अलीबाग }	क्र.	४५७	३१२	७१५
अलीबाग }	क्र.	४	१९५२	४२०
अलेखी डिया	०		२३१०	५८
अवरंगाबाद	घ.	६	२१२५	४४२
अथिति	क्र.	१०	१९१८	४१०
असेरगढ़	क्र.	४३	२९१७	६४४
अहमदनगर	क्र.	३२	२३१२	५६
अहमदपुर	घ.	२१	२७११	६१०
अहमदाबाद	घ.	७१	२६१२	५५२
आगरा	क्र.	३१	२४४५	५३२
आम्रा	घ.	२०१	२१५७	४५०
आजमगढ़	घ.	१७१	२६३०	५२९
आबू	क्र.	१९	२०२४	४२८
आवा	घ.	९९	२३१७	५७
आशाम	क्र.	१३	१६३९	३३५
आशाह	घ.	३१	२६५२	६५
इचगढ़	क्र.	७	१८१७	३५४
इचलकंठी	०		२२४१	५१
इदावा	घ.	२६	१९३०	४१५
इदापुर	क्र.	८२	२४१०	५२०
इदूर	क्र.	३	२२४२	५२
इलाहाबाद				
इल्ल				
इल्लोर				
इल्लार				

इरायादी	घ.	२००	१६।२५	३।३२
इसोगढ	घ.	१९	२४।५७	५।३२
इस्कंदू	क.	४	३५।२२	८।३१
इस्टारन	घ.	६६	१४।०	२।५९
इस्लामाबाद	क.	७	३३।४८	८।२
इस्लामनगर	घ.	२३	२३।२०	५।११
उंगोल	घ.	४२	१५।३०	३।१९
उज्जयिनी (उजेन)	०		२३।१०	५।८
उटकांमड	घ.	१०	११।२७	२।२७
उडपी (उडिपी)	क.	९	१३।२०	२।५०
उदयपुर	क.	२४	२३।२६	५।३०
उदेपुर	घ.	७२	२२।३१	४।५९
उदेपुर (मेवार)	क.	२४	२४।३६	५।३०
उनरकोट	क.	६४	२५।२५	५।४२
उमरावती	घ.	२०	२०।५५	४।२५
ऊमेन	०		२३।१०	५।८
ऊंतरी	घ.	६९	२४।३०	५।२९
ऊडीशा	घ.	८०	२०।०	४।२२
एलिचपुर	घ.	१७	२१।१६	४।४०
ओच	क.	४९	२९।१०	६।४२
ओठ	घ.	६१	२६।५३	६।५
ओडोशा	घ.	८०	२०।०	४।२२
ओतकमंडु	घ.	१०	११।२७	२।२७
ओद	घ.	६१	२६।५३	६।५
ओद	घ.	५१	२७।१०	६।९
ओरंगाबाद	क.	४	१९।५२	४।२०
ओतकमंडु	घ.	१०	११।२७	२।२७
ओरंगाबाद	क.	४	१९।५२	४।२०
कच	क.	७२	२९।०	६।२९
कटक	घ.	१०२	२०।२८	४।२९
कडोश	घ.	३५	१४।२८	३।६
कत्तीबाद	क.	४९	२२.०	४।५१
कननोरा	क.	१	११।४२	२।२९
कनरा	क.	९	१३।०	२।४७
कपुरधला	क.	७	३१।२३	७।११
करनाल	घ.	११	२९।४१	६।५०
करनूल	घ.	२४	१५।४९	३।२४
कनूल				

कराची	८९	२४५०	५३३
कराल	२२५	१६१०	४८
कराव	२३०	१०१२०	२२०
कराह	५५	२५४४	५५०
करिआ	३२	२२४२	५१
कहाड	१६	१७१७	३४४
कलकत्ता	१२८	२२३६	५१०
कलघर	४२	६३७	१२३
कलना	१४२	२०४५	५२
कलवृर्गा	११	१७२०	३४९
कल्लोकोट			
कल्लोकोठ	१	१११४	२२४
कले	२९	७१०	१२८
कलपाण	२५	१९१३	४११
कस्मीर	१३	३४६	८७
कफेन	२९	१८१०	३१५४
कजेवर	३८	१२५०	२४४
कडे	४९	७२०	१३३
कडेपिल	४६	१६४५	३३७
कपत्ती	३४	२१२५	४४२
कोष	३३	२२१७	४५५
कयोडिआ	२९१	१०३	२३४
कमाम	३३	१५४१	३२२
कमामेट	४४	१७३०	३४७
कांफोली	२१	२५१०	५२६
कागल	१४	१६३४	३३४
कांजी	५	९५६	२६
कांजीनगर	१२५	२७५०	६२०
काठमंडू (नेपाल)	९५	२७४३	६१८
कांडी	५१	७२०	१३३
कातग	१०८	२७२२	६१२
कानपुर	४२	२६२८	५५८
कानपुर	७२	२८४०	६३५
काफलन	४	३५१०	८२४
काबुल	६६	३४२७	८३
कांग्राज	७५८	५२१२	६५२८

कामोरिम	ध.	१६	८५	१४२
कायरगढ	ध.	५४	२१२४	४४२
कायोक	ध.	१७६	१०२६	४१४
कारनाटक	ध.	३१	१२०	२३३
कारिकल	ध.	४०	११२०	२२४
काडावा	न.	२४	४४५	०५९
कालपी	ध.	३९	२६८	५५३
कालावाग	ध.	१६	३३०	७४७
काली	ध.	४९	३००	६५६
कालीअनी	न.	२७	१०१५	४११
कालीकर	न.	११	१११५	२२४
कालीकोट	ध.	१	१११४	२२४
कालीनगर	ध.	४५	२४४५	५३२
कालीमर	ध.	४०	१०१६	२१०
कावेरी	ध.	४१	११०	२२०
काशाई	ध.	१२१	२२२०	४५६
काशी (बनारस)	ध.	७२	२५२०	५४०
कन्स्टाण्डीनो	न.	४६७	४१०	१०२८
कादमीर	ध.	१३	३४६	८७
किसूर	न.	९	१५३५	३२१
कियडू	न.	६१	२२४५	५२
किशनगढ	ध.	१३८	२३१५	५९
किशुनगढ	न.	१०	२६३३	६०
किस्तेनाह	न.	९	१६१०	३२६
किस्तेयार	न.	४	३३१२	७५१
कुडापह	ध.	२९	१४२७	३५
कुडालोड	ध.	३९	११४३	२२९
कुंदपुर	न.	१४	१३४०	२५५
कुभकोण	ध.	३८	१०५७	२००
कुमारो	ध.	१८	८६	१४१
कुरुक्षेत्र	०		२९५८	६५५
कुरुदवाड	न.	११	१६४१	३३६
कुलेर	ध.	५३	१६४०	३३६
कुंदा	ध.	८६	२४५	५२२
कुरज	ध.	११	१२५	२३४
रुण्णगढ	न.	१०	२६३३	६०
केअर	ध.	९	१९१०	४८
केअरगढ	ध.	४९	२८५४	६३७

केकरा	न.	७	२६१२०	५५४
केको	घ.	२९०	१०११८	२१२०
केटीचदर (सिध)	न.	८६	२४१३६	५३०
कंडाश	न.	९	२११०	४३६
केतह	घ.	३९	२५१४०	५४६
केनी	न.	१६	२५१०	५३६
केमरवली	घ.	१२	२६१३२	८५९
कोरमतूर	घ.	१८	१०१५८	२१२०
फोःमुचुर	घ.	१	९१५८	२१६
कोचोन	न.	१	२५११८	५४०
कोटा (बूंदी)	न.	२४	१७.५	३४१
कोतयडे	०		२५११०	५४०
कोतह	न.	६६	२३११०	५१८
कोतारा	घ.	५	१५१२०	३१८
कोपल	घ.	५५	२०१९	४२४
कोमकेवर	घ.	११	१११८	२२२
कोयमतोर	घ.	२२	२७.५५	६२१
कोयल	घ.	४६	१३१०	२४७
कोरोमंडल	घ.	२४	३१६	०३९
कोलमंड	न.	१५	१६१४३	३२६
कोलापुर	घ.	१८	८१४५	१५१
कोलम	घ.	४१	६१५६	१२८
कोलंबू	न.	१५	१६१४३	३३६
कोल्हापुर	घ.	११४	२५१३०	५४३
कोसह	घ.	९३	२७१४५	६१९
खातमंड	न.	२२	१६३४	३३४
खारेपाटण	न.	३९	२५११५	६४६
खैरपुर	न.	७२	२७.२५	६१३
खैरपुर (सिध)	घ.	२२	१६११४	३२९
गदवाल	घ.	८९	२४१४६	५३२
गया	घ.	२८	३०१०	६५६
गखाल	घ.	९४	२५१४०	५४६
गराउल	घ.	३९	२३२	५६
गराह	घ.	७८	२५१३५	५४५
गाजीपुर	घ.	६०२	२४१५०	५३३
गात्रीपूर	घ.	५०	१६११५	३२९
गिंदीर				
गुंदर				

गोकर्ण	क.	१४	१४३३	३१७
गोकाक	क.	८	१६१०	३१२९
गोकुल	घ.	२५	२६१३	५५५
गोकाक	क.	८	१६१०	३१२९
गोघोष	घ.	४३	३२१०	७३३
गोजरा	घ.	६१	२६१०	५५१
गोजलू	क.	३६	२१४२	४१४६
गोदाचरी	घ.	६४	१६१४८	३३७
गोलपारा	घ.	१४७	२६१९	५५४
गोमती	घ.	१४५	२३३३०	५१३
गोमेती	घ.	१३५	२५११५	५४०
गोरयपुर	घ.	७७	२६१४४	६३
गोरखा	घ.	८४	२७१५२	६११
गोलकंदा	घ.	७६	१७३३०	३४७
गोलकंदा	घ.	६६	१७१४३	३५२
गोबुहती	घ.	१६०	२६११५	५४०
गोब	क.	१९	१५१२७	३१९
गंदूर	घ.	५०	१६११५	३१२९
गंतार	घ.	४६	१६१२१	३३१
गंदाना	क.	८६	२७१२५	६१३
ग्याफियर }	घ.	२१	२६११२	५५४
ग्याल्हेर }				
ग्रीनधीच }	क.	७५७	५११२९	१५४
ग्रीनिच }				
घडूया	घ.	१७५	१८१५२	४१६
चतरपुर	घ.	३७	२४१५२	५३४
चपरंग	घ.	३६	३११२७	७२०
चमतरी	घ.	१४०	२८११०	६१९
चमनपुर	घ.	११०	२७१२८	६१४
चापोर	क.	२९	१८३३०	४११
चांपल	घ.	६९	२६१३०	५५९
चिगलपुर	घ.	४१	१२१४०	२४२
चिचोर	घ.	३९	१८१५६	४१७
चिस्तगाज	घ.	१५८	३२११४	७३४
चितगंज जि०	घ.	१५२	२२३३०	४१५८
चितवेल	घ.	३६	१४११२	३१२
चिनेलद्रोग	घ.	८	१४११०	३३३
चिसोर	क.	४	२४१५०	५३३

चित्रकलदुर्ग
 चित्रकूट
 चिनाव
 चिपलूण
 चिरिआ
 चिलका
 चिलवा
 चिल्लोर
 चुनारगढ
 धनपुर
 चगमाह
 चदूर
 चद्रनगर
 चद्रपुर
 चद्रा
 चपानेर
 चया
 छपरा
 जगन्नाथपुरी
 जजिरा
 जत
 जदगलपुर
 जनजाम
 जफराबाद
 जयलगाढ
 जयलपुर
 जमसिडी
 जमना
 जमनोता
 जमलाह
 जयनत
 जयपुर
 जयपुर
 जयपुरकिला
 जरा
 जलना
 जलालपुर
 जलधर

घ	८	१४११३	३१३
घ	४८	२५११२	५३९
५	४४	२०५५	४३५
५	२२	१७३१	३४७
घ	१५८	२५११५	५४०
घ	४७	१९४५	४१७
घ	३९	७३४	१२६
घ	१०४	२४५०	५३३
घ	६९	२५११०	५३९
घ	७४	२५१२	५३६
घ	२३१	२०११६	४२६
५	१६	२०१२२	४२७
घ	१२४	२२५५	५४
घ	७१	२२४०	५१०
घ	३५	२०३	४२३
५	२२	२२३२	४५५
घ	५	३२३४	७४०
घ	८६	२५४६	५४८
घ	१०१	१९४६	४१९
५	२७	१८१५	३५७
५	४	१७३	३३९
घ	६०	१९११०	४१०
घ	१९५	१९२०	४१२
घ	४	२०४०	४३२
घ	१४	२१२१	४४२
घ	४४	२३१९	५८
५	४	१६३०	३३३
घ	६०	२५२०	५४१
घ	२८	३११०	७१५
घ	५३	२९१०	६४२
घ	१६१	२५११०	५३८
घ	६७	१८५२	४६
घ	१	२६४६	६६
५	१	२६४०	६१
घ	१४७	२५३०	५४३
०		१९५०	४२०
५	२७	३२४०	७४१
५	१	३११८	७१८

जवाहिर*	घ.	४७	३०१२५	७१२
जम्हार	क.	२४	१९१५७	४१२१
जसलमेर	क.	४८	२६१४६	६१५
जांती (सिंध)	क.	८२	२४१३५	५१२९
जाफराबाद	घ.	४	२०१४०	४१४१
जामनगर	क.	६०	२२१२७	४४७
जींद	घ.	३०	२९११९	६१४४
जुन्नर	क.	१८	१९११६	४११२
जुरिया	क.	५५	२२१३५	४१५९
जुनागढ (सौरा)	क.	५३	२११३०	४१४४
जूसपुर	घ.	७९	२२११८	५१५५
जैआ (जैसा)	घ.	६०	२४१४९	५१३३
जैतपुर (जैतपुर)	घ.	३६	२५११०	५१३८
जैनपुर	घ.	१४७	२२१०	४१५१
जैपुर	घ	१	२६१५६	६१६
जैपुर	घ	१	२६१५६	६१६
जेन्जरा	घ	१२२	२३१३६	५११४
जेल	घ.	१४०	२५१०	५१३६
जैलासर	घ.	१११	२११५०	४१४८
जेली	घ.	४४	६१३	१११६
जैसलमेर	क.	४८	२६१४६	६१९
जैहतम्	क.	३९	३११२०	७११
जोधपुर	क.	३०	२६११९	५१५६
जोनपुर	घ	७२	२५१५२	५१४९
जोरगतीन	घ.	२४३	५१३०	११९
जोरज	घ	९२	१३१०	२१४७
जोहरठ	घ.	१८२	२७१३७	६११७
जोहार	घ.	२७५	२१०	०१२४
जौनपुर	घ	६६	२५१४५	५१४७
जंकसेतोन	घ.	२०६	८१०	११४१
जंजिरा	क.	२७	१८११५	३१५७
जंबू	क.	७	३२१४४	७१४३
झलरापाटन	घ.	१	२४१३२	५१२९
झांसी	क.	२५	२५१३३	५१४४
झिन्डा	घ.	५	२९१२२	६१२९
डालन	घ	२४३	१४१५८	३११२
देकारी	घ.	८६	२४१५५	५१३४
टोक (टोक)	क.	१	२६१११	५१५४

टोका	क	९	१९।४०	४।१८
टढा अल्लाह यार (सिध)	क	७६	२५।२९	५।४३
टढा आदम सिध)	क	७४	२६।१०	५।५३
ठढा (सिध)	क	८२	२५।०	५।३६
डारजिलग	घ	१३३	२७।५	६।८
डिह्री	घ	१३	२८।३५	६।३३
डूपाय	घ	३५	१६।०	३।२६
डूमराय	घ	८२	२५।३५	५।४४
डूमोदा	घ	११०	२३।३२	५।१३
डोंगरपुर	क	२१	२३।५५	५।१९
ढाका	घ.	१४४	२३।४३	५।१६
तजाबूर	घ	३४	१०।४५	२।१७
तपडी	क	१९	२१।१०	४।३९
तम्मु	घ.	१८५	२४।३०	५।२८
तबाय	घ	२२४	४।४	३।०
तसीगज	घ	३९	३२।२५	७।३७
तखीसदन	घ	१३९	२७।४४	६।१८
ताडपत्री	घ	२४	१४।५६	३।१२
तालीकोट	घ	४	१६।२५	३।३२
तासगाव	क	११	१७।२	३।४०
तिचधेली	घ	१८	८।४०	१।५१
तिपरह	घ	१६५	२३।३०	५।१३
तिपेरह	घ	१५३	२३।२५	५।१२
तेभरी	घ	१०	२४।४६	५।३२
तनासिरीम	घ	२२०	१२।३५	२।४२
केनासिरीम	घ	२२७	१५।०	३।१३
तेलाचथी	क	३	११।४४	२।४३
तक	०		२६।१०	५।५४
तकवाइन	घ	३००	२२।०	४।२१
तगो	घ	१७३	१८।५५	४।७
तजायर	घ	३४	१०।४५	२।१७
तपू	घ	१८५	२४।३०	५।२८
तमुद्रा	घ	२४	१६।०	३।२६
त्रिगनो	घ	०७०	५।३०	१।०
त्रिचनापल्ली १	घ	३१	१०।५४	२।१०
त्रिचीनापल्ली)	घ	५३	८।३४	१।४८
त्रिनकमेली	घ			

त्रिपती	घ.	२९	१३।०	२।४६
त्रिवेङ्गम	घ	१२	८।३०	१।४७
त्रिविद्रम	घ	३६	१३।३२	२।५३
त्रिवेणी	क्रु	३	११।४४	२।२३
त्रिलोचनी	क्रु.	३९	११।९	२।२०
त्रेन्कायर	क्रु.	११	९।०	१।५४
त्रेवन्शोर	क्रु.	२८	१९।१३	४।११
थाणा	घ.	२६	२५।३०	५।४३
वत्ताह	घ.	१०१	२६।६	५।५३
वरभगा	घ	१६३	२२।१०	४।५३
वरमपुर	क्रु.	२६	३४।३०	८।१५
वरवेद	क्रु.	४९	३१।५६	७।२९
वाराहस्मालसान	घ.	३३	३१।१५	७।१७
वावा	क्रु	२७	२०।३०	४।२९
वांस्तोन	घ.	४१	१०।२०	२।१०
विदजल	घ	१२८	२५।४०	५।४६
विनाजपुर	घ.	९१	२५।४२	५।४७
दिनापूर	घ	५०	२९।२	६।४०
दिपात	क्रु.	४४	२८।४३	६।३५
दिलायर	घ.	९१	२५।४२	५।४७
दियापुर	घ	१३	२८।३५	६।३३
दिलो	घ	१८	२१।०	४।३५
दीऊ	घ.	१७१	२४।५८	५।३५
दूधपुतली	घ	१८	२९।४०	४।५०
देयोबद	क्रु.	४९	३१।५६	७।२९
देराहस्मालसान	क्रु.	२४	१६।२०	३।३१
देयगढ	घ	२	२२।५८	५।५
देयाश	घ.	१३	२८।३५	५।३३
देहली	क्रु.	८०	३५।३५	८।३५
दोभाय	घ	२१२	११।४०	२।२८
दोमील	क्रु.	२९	५।५०	१।१३
दोम	घ	८९	२३।११	५।८
दोयसाह	क्रु.	५	१९।५७	४।२१
दौलतागद	क्रु.	७१	२२।१५	४।५४
घारिका	घ.	१६३	१२।१०	४।५३
घरमपुर	घ	१७	२६।३८	६।१
घवलपूर	घ.	५१	२९।०	६।३८
वलागिर				

टोका	क.	९	१९।४०	४।१८
टंढा अल्लाह यार	क.	७६	२५।२९	५।४३
(सिंध)				
टंढा आदम सिंध)	क.	७४	२६।१०	५।५३
ठट्टा (सिंध)	क.	८२	२५।०	५।३६
डारजिलंग	घ.	१३३	२७।५	६।८
डिह्री	घ.	१३	२८।३५	६।३३
डूपाय	घ.	३५	१६।०	३।२६
डूमराय	घ.	८२	२५।३५	५।४४
डूमोदा	घ.	११०	२३।३२	५।१३
डोंगरपुर	क.	२१	२३।५५	५।१९
ढाका	घ.	१४४	२३।४३	५।१६
तज्जाबूर	घ.	३४	१०।४५	२।१७
तपडी	क.	१९	२१।१०	४।३९
तम्मू	घ.	१८५	२४।३०	५।२८
तषाय	घ.	२२४	४।५	३।०
तसीगंज	घ.	३९	३२।२५	७।३७
तसीसंदन	घ.	१३९	२७।४४	६।१८
ताडपत्री	घ.	२४	१४।५६	३।१२
तालीकोट	घ.	४	१६।२५	३।३२
तासगांव	क.	११	१७।२	३।४०
तिचवेली	घ.	१८	८।४०	१।५१
तिपरह	घ.	१६५	२३।३०	५।१३
तिपेरह	घ.	१५३	२३।२५	५।१२
तेभरी	घ.	१०	२४।४६	५।३२
तेनासिरीम	घ.	२२०	१२।३५	२।४२
केनासिरीम	घ.	२२७	१५।०	३।१३
तेलोचवी	क.	३	११।४४	२।४३
तंक	०		२६।१०	५।५४
तेक्वाइन	घ.	३००	२२।०	४।५१
तंगो	घ.	१८३	१८।५५	४।७
तंजावर	घ.	३४	१०।४५	२।१७
तपू	घ.	१८५	२४।३०	५।२८
तंबुद्रा	घ.	२४	१६।०	३।२६
त्रिगनो	घ.	२७०	५।३०	१।०
त्रिचनापल्ली ?	घ.	३१	१०।५४	२।१९
त्रिचीनापल्ली	घ.	५३	८।३४	१।४८
त्रिनकमेली				

त्रिपती	घ.	२९	१३१०	२४६
त्रिवेद्रम	ध	१२	८३०	१४७
त्रिवेद्रम	ध	३६	१३३२	२५३
त्रिवेणी	ऋ	३	११४४	२२३
त्रिलोचनी	ऋ.	३९	१११	२२०
त्रेन्कायर	ऋ.	११	९१०	१५४
त्रेवन्शोर	ऋ.	२८	१९१३	४११
थाणा	ध.	२६	२५३०	५४३
वत्ताह	घ.	१०१	२६६	५५३
वरभंगा	घ.	१६३	२२१०	४५३
वरमपुर	ऋ.	२६	३४३०	८१५
वरवेद	ऋ.	४९	३१५६	७२९
वाराहमालखान	ध.	३३	३११५	७१७
वावा	ऋ.	२७	२०३०	४२९
वांसीन	घ.	४१	१०२०	२१०
विदजल	घ	१२८	२५४०	५४६
विनाजपुर	घ.	९१	२५४२	५४७
दिनापूर	घ	५०	२९१२	६४०
दिपात	ऋ.	४४	२८४३	६३५
दिलायर	घ.	९१	२५४२	५४७
दिवापुर	घ.	१३	२८३५	६३३
दिलो	घ	१८	२१०	४३५
दीऊ	घ.	१७१	२४५८	५३५
दूधपुनलो	घ	१८	२९४०	४५०
देयाबद	ऋ.	४९	३१५६	७२९
देराहमालखान	ऋ.	२४	१६२०	३३१
देवगढ	ध	२	२२५८	५५
देवाश	घ.	१३	२८३५	५३३
देहली	ऋ.	८०	३५३५	८३५
दोआय	घ.	२१२	११४०	२२८
दोमील	ऋ.	२९	५५०	११३
दोमे	घ	८९	२३११	५१८
दोयसाह	ऋ.	५	१९५७	४२१
दौलताबाद	ऋ.	७१	२२१५	४५४
धारिका	घ.	१६३	१२१०	४५३
धरमपुर	घ	१७	२६३८	६११
धवलपुर	घ.	५१	२९१०	६३२
पलागिर				

धामा	घ	३४	२२।३८	५।०
धार	क	५	२२।३६	५।०
धारवाड	क	७	१५।२६	३।१९
धुले	क	१०	२०।५३	४।३५
धुराजापाटम्	घ	४३	१७।२८	३।४६
धूलिबा	क	११	२०।५५	४।३५
धेअंग	घ	१९२	२८।३०	६।३१
धोलपुर	घ	२२	२६।४०	६।२
धोलालागाव	क	६	१९।५७	४।२१
नगरपारकर	क	५१	२४।२९	५।२८
नदिया	घ	१३०	२३।२४	५।१२
नदीन	क	२	३१।३५	७।२३
मरनौल	क	२	२८।५	६।२४
नरवार	घ	२०	२५।३९	५।४५
नरुन	घ	१६	३०।३३	६।४८
नर्मदा	क	२९	२१।५०	४।४८
नसीराबाद	क	२	२१।५	४।३८
नसीराबाद	क	११	२६।२०	५।५६
नामपुर	घ	५१	२०।०	४।२२
नागपुर	घ	३३	२१।८	४।३९
नागरपारकर	क	५१	२४।२९	५।३८
नागरवाघदेवर	क	७	१३।५०	२।५७
नागस	घ	१९७	२६।२८	५।५८
नागोर	घ	११३	२३।५८	५।२०
नागोर	क	२२	२७।१५	६।११
नाथद्वारा	क	२२	२४।५२	५।३४
नामा	घ	१	३०।२३	७।२
नारो	क	७१	२७।४२	६।१८
नासिक	क	२१	२०।०	४।२२
निजम	घ	२१	१८।०	३।५४
निजपाटम्	क	४९	१५।५५	३।२५
निपाणी	क	११	१६।२२	३।३२
नौमच (नीमछ)	क	११	२४।२८	५।२८
नीरमल	घ	२५	१९।५	४।९
नीलहरी	घ	६	११।१०	२।२२
नेगपाटम्	घ	३९	१०।४५	२।१७
नेगवू	घ	३९	७।१२	१।३१
नेमीस	घ	१८२	१६।१	३।३७

नेनीताल	घ.	३५	२९।२३	६।४५
नेपाल	घ.	२०	२७।०	६।७
नेलहरी	घ.	६	११।१०	२।२२
नेहोर	घ.	४२	१४।२८	३।६
नेनीताल	घ.	३५	२९।२३	६।४५
नोसारा	क.	५५	२८।३०	६।३१
नंतोई	घ.	१३१	२४।२०	५।२६
नदकनू	घ.	२०१	२२।१५	४।५५
गंदर	घ.	२६	१९।१०	४।१०
नंदुरवार	क.	१४	२१।२१	४।४१
पकनाम	घ.	२४५	१३।३५	२।५५
पगु	घ.	२०६	१७।३५	३।४८
पगुजिह्वा	घ.	२००	१८।०	३।५४
पटगा	घ.	९२	२५।३७	५।४५
पटलाम	घ.	४१	७।५२	१।३९
पटियाला	घ.	१	३०।१७	७।०
पटुआतट	क.	२९	१३।०	२।४७
पतनगा	घ.	१९०	२०।०	४।२२
पतनी	घ.	२५०	७।०	१।२८
पत्तान	क.	३८	२३।४६	५।१५
पतानासोमनाथ	क.	५१	२१।२	४।३७
पनखा	घ.	१३८	२७।३५	६।१६
पननी	घ.	२५२	७।८	१।३०
पनर	क.	१७	१४।३५	३।७
पनवेल	क.	२६	१८।५९	४।७
पन्नैअर	घ.	२४	२५।१८	५।४०
पन्नैअर	घ.	३९	११।५०	२।३१
परनाह	घ.	२२६	२५।५०	५।४८
परशुराम	क.	२२	१४।३३	३।४८
पलपा	घ.	७५	२८।६	६।२४
पलमी	घ.	८१	२३।५१	५।१८
पलासी	घ.	१२०	२५।३२	५।४३
पलामकोट	क.	१	८।४०	१।५०
पहांग	घ.	२७०	२।३०	०।३१
पाटण	घ.	९५	२५।३३	५।४४
पानीपत (पाणीपत)	क.	८	२९।१८	६।४४
पारिदा	क.	११	१८।१८	३।५८
पारीस	क.	७३४	४८।५०	१३।४६

पालक	व.	३६	१०१२	२१७
पालट	ध.	१५०	२८४०	६१२८
पालनपुर	क.	३१	२४१२	५१२४
पालम्वारज	ध	३१	२०४५	४३२
पालर	ध	४१	१२३०	२४०
पाली	क.	२४	२४४०	५३०
पिडदादखान	क.	२८	३२४०	७४१
पिह्रीभीत	ध	३९	२८४०	६१२८
पिशावर	क.	४५	३४१२	८६
पिहिया	क.	३४	१०४५	२१६
पीतन	क.	५	१९३०	४१५
पुत्रीम	ध	४४	१३२५	२५२
पुदूकोट	क.	३२	१०२०	२११
पुनाह	ध.	४४	२४४१	५३१
पुरणीया	ध.	११८	२५४६	५४८
पुरनोनोवा	ध.	३९	११३०	२२६
पुरनिया	ध	११८	२५४६	५४८
पुरोपेलांग	ध	२४३	५२५	१८
पुलिकत	ध	४४	१३४०	२५५
पुलोफनाथ	ध.	२४५	९३५	२१
पुलोपिनाग	ध.	१४३	५२५	१८
पुलोपजंग	ध	२७७	९१०	१५६
पुलोवरडिया	ध	२४०	१०५४	२१८
पुल्कोवा	क.	४५४	५९४६	२०३५
पूजी	ध	१४७	२५५	५३७
पूना	क.	१९	१८२९	४१०
पूरधंदर	क.	६५	२१४६	४४७
पोकन	ध.	४०८	४०१०	१०४२
पेण	क.	२७	१८४३	४४
पेरक	ध.	२५०	४१२०	८५५
पेशार	क.	४५	३४३	८६
पैठण	क.	४	१९३१	४१५
पैदतायोन	क.	१५	१८३०	४१
पोंकर (पुकर)	क.	१५	२६२८	५५८
पोंडीचरी	ध.	३९	११५५	२३२
पोनेनी	•		१०४५	२१७
पोरधंदर	क.	६५	२१४६	४४७
पंचनद	क.	५१	२९१०	६३९

पंजाथ	क.	११	३२१०	७३०
पजीम	क.	२०	१५३५	३२१
पंढरना	घ.	२७	२१३२	४४४
पंढरपुर	क.	४	१७३९	३४९
पंनेअर	घ.	२४	२५१८	५४०
प्रतापगढ	क.	११	२४१२	५२१
प्रयाग	घ.	५९	२५१४	५४२
पुम	घ.	१९३	१८५०	४५
फतहपुर	क.	३९	२९४०	६५०
फतावाद्	क.	४	२९१२	६४७
फतेपुर	क.	८	२८१०	६३३
फतेपुर	घ.	४९	२६१०	५५१
फतेपुर	क.	२९	३०३५	७५
फनगा	घ.	२१७	७२०	१३२
फरक्कावाद्	घ.	३३	२७२३	६१३
फरोजकोटा	क.	१३	३०४१	७७
फेजावाद्	घ.	६२	२६४४	६३
फेन	घ.	३३०	१३३०	२५३
फेरोजपुर	क.	२	३०५६	६५४
फेरोजावाद्	घ.	११	१७१५	३४३
फेरोजकोट	क.	१३	३०४	७७
वक्सर	घ.	८०	२५३०	५४३
वत्तूर	क.	७०२	७४०	६१७
वत्तूर	क.	३५	३११८	७१८
वगदाद्	क.	३०७	३३२४	७५५
वगहा	घ.	८५	२६४२	६२
वटेश्वर	घ.	२५	२५४८	५४८
वडोदा	क.	३०	२२१६	४५५
वतवंग	क.	१४४	१२५०	२४४
वदकल	क.	७	१२१०	२३५
वदामी	०		१५५६	३२७
वनस	घ.	९	२६१०	५५१
वनारस	घ.	७२	२५२०	५४०
वरद्वान	घ.	११७	२३१४	५९
वरी	क.	२९	३०३०	७४
वरेली	घ.	३४	२८२२	६२९
वरोच	क.	२८	२१४४	४४६
वर्लिन	क.	६२३	५२३०	१५३८

च हाणपुर	ध.	७	२१११८	४१४१
चलरामपुर	ध.	६१	२७१२७	६११४
चलुवाव	ध.	८६	२११४०	४१४६
चलोत्रा	न.	३४	२५१४२	५१४७
चल्लारी	ध	१३	१५१९	३११५
चशिन	न.	३०	१९१२१	४११३
चहराहच	ध.	५५	२७१३४	६११३
चहयलपुर	न.	४२	२९१२०	६१४५
चहयलपुरशहर	न.	३९	२८१०	६१२३
चहोरी	न.	२	२०१५०	४१३४
बागलकेटा	०		१६११२	३१२९
बाचा	ध.	४२	२५१२८	५१४३
बांदा	ध	४२	२५१२८	५१४३
बारशी	०		१८११३	३१५७
बाशी	ध.	९	१०१५०	२११८
बालघाट	न.	१७	२३१३०	५११३
बांशवाडा	न.	२६	१८११	६१२३
बिकानेर	न.	१	१६१४८	३१३७
बिजयपुर	ध	४३	२५१५५	५१५०
बिटावा	ध	२८४	१५	०११३
बित्तग	न.	७	१३१३२	२१५४
बिदनोर	ध	२०	१७१५०	३१५२
बिदर	ध	२१	१८०	३१५४
बिदरशहर	न.	२	१७१३०	३१४७
बिमह	न	५६	२७१४०	६११७
बिरेच	ध.	३७	२६१४५	६१३
बिलड	ध.	८	३१११०	७११५
बिलासपुर	न.	४४	२३१५०	५११८
बिलोरी	ध.	१	१३११०	२१४९
बिल्लोर	ध.	१३६	२६११५	५१५५
बिहार	ध.	९२	२५११४	५१४०
बिहार	ध.	१०१	२५१०	५१३६
बिहारजिल्हा	न.	२	३२१०	७१३०
बीअस	न.	२६	२८११	६१२३
बीकानेर	न.	१	१६१४८	३१३७
बीजापुर	०		२५१२६	५१४२
बांड	ध	२	२११२१	४१४२
बुरहानपुर				

बूंदी	नं.	१	२५१२६	५१४२
बेंगलूर	घ.	१९	१२१५८	२१४६
चेतिआ	नं.	८४	२६१४२	६१२
चेदर	घ.	१८	१७१५५	३१५३
वेलगायो	नं.	१२	१५१५०	३१३४
वेलगांव	घ.	१९	१२१५८	२१४६
वंगलोर	घ.	१२९	१५१०	३११३
वंगालजिल्हा	घ.	१२९	२४१०	५१३०
वंगालसमुद्र	घ.	५२	२३१४५	५११०
यदुनाद	नं.	३२	१८१५७	४१७
बंबई	घ.	१४०	२७१०	६१७
ब्रह्मपुत्र	नं.	२८	२११४४	४१४६
भडोच	घ.	१४	२७११७	६१११
भरतपूर	घ.	११३	२५११३	५१३९
भागलपुर	घ.	२११	२४१२०	५१२४
भामू	नं.	३८	२११४६	४१४७
भायनगर	नं.	१६	२४१३०	५१२८
भिकर	नं.	६०	२३११६	५१९
भूज (कच्छ)	घ.	१६	२३११४	५१९
भूपल	घ.	८२	२५१३५	५१४४
भोजपुर	घ.	८५	२७१३०	७११५
भोटान	घ.	१६	२३११४	५१९
भोपाल	नं.	१८	१८१७	३१५६
भोर	घ.	१२२	२४११०	५१२३
मकसुवाबाद	नं.	३५५	२११२९	४१४३
मक्का	घ.	५५	१६११२	३१२९
मछलीपट्टण	घ.	२०	२७१२८	६११४
मथुरा	घ.	२३	९१५२	२१५
मदरा	घ.	२५	९१५३	२१५
मदूरा	घ.	४५	१३१४	२१४७
मद्रास	घ.	२०३	२२१३०	५१२३
मनफोबू	घ.	१०६	२५१२०	५१४६
मनजीस	घ.	३१	८१३०	११४८
मन्नार	घ.	४१	९१०	११५४
मन्नार	नं.	३९	२४१५०	५१३३
मन्नीपुर	घ.	२६३	२१११	०१२७
मलका	नं.	२४	५१५०	१११३
मलदीप				

मह	क.	२	११४०	२१२९
महवलखान	क.	२१	१७१९९	३१५४
महाड	क.	२३	१८१३	३१५५
महानदी	घ.	१०७	२०११६	४१२६
महिसूर	घ.	१	१२११८	२१३७
महोधा	क.	१	२२१२५	४५७
महोर	घ.	३०	१९१५५	४१२१
मांडवी (कच्छ)	क.	६३	२२१५४	५१४
माणरूपूर	घ.	६०	२५१५०	५१४८
मानिकपुर	घ.	९८	२६१७	५१५३
मानेचोक	क.	३४	२६१३०	५१५९
मारवार	घ.	१२२	२५१२	५१३६
मालदा	घ.	१६	२३१३०	५११३
मालवा	घ.	२५५	५१३०	११९
मालयपेनिता	क.	२२	४१२७	०१५६
माली	घ.	१४	१९१२०	४११३
मालीगांव	क.	१२	२०१३१	४१३०
मालेगांव	क.	५४	२८१५६	६१३८
मिठनकोट	घ.	११४	२२१२९	५११२
मिदनपुर	क.	२९	८१०	११४१
मिनकोय	क.	१२	१६१४८	३१३७
मिरज	घ.	६५	२५१६	५१३७
मिरजापुर	क.	१२	१६१४८	३१३७
मीरज	क.	७६	२५१३५	५१४३
मीरपुरखास (सिंध)	क.	७९	२५११२	५१३९
मीरपुरयठोरा (सिंध)	क.	८५	२४१५५	५१३४
मीरपुरसाका (सिंध)	घ.	१०८	२५१२२	५१४१
मुंजर	घ.	७	१६१२	३१२७
मुदगल	क.	४	१६१२०	३१३१
मुधोल	क.	३२	१८१५७	४१७
मुवई	घ.	२९	२८१५०	६१३६
मुरादाबाद	क.	४३	३०११३	६१५९
मुलतान	म	२९	१८१३०	४११
मुल्तान	क.	६७	२२१५०	५१३
मुन्तानगर	घ.	७	१६१२	३१२७
मुन्मा	घ.	२४१	१३१४०	२१५५

मेरठ	घ	१९	२८।५९	६।३९
मेरठ	घ	२४०	१५।०	३।१३
मेनाम	क्र	२३	२४।४४	५।३२
मेघार	घ	१	१२।१८	२।३७
मैसूर	घ	११	१३।३१	२।५४
मैसूर	घ	२११	२५।२५	५।४२
मोगरज	घ	२१८	२५।२२	५।४१
मोंगीर	घ	२१०	२३।२५	५।१२
मोमैट	घ	१३४	२३।०	५।६
मोरली	घ	२९	२८।५०	६।३६
मोरादाबाद	ऋ	१०	१२।५२	२।४५
मंगलौर	ऋ	३	१७।३१	३।४७
मंगलवेष्ट	घ	४०	१७।४	३।४१
मंगाल	ऋ	८५	२१।३१	४।४४
मंचौर	घ	१२	३१।४०	७।७
मडी	घ	५६	२२।२५	४।५७
मंडू	क्र	६	३२।४०	७।४२
मंथलाह	घ	४६	२४।२८	५।२७
मदेसर	घ	३१	८।३०	१।४८
मनार	घ	४१	९।०	१।५४
मनार	क्र	३९	२४।५०	५।३३
मंजीपूर	घ	३५५	१२।१४	२।३७
यतरग	घ	८२	१७।५०	३।५२
यनायोन	घ	२५९	१३।५०	२।५७
यूथिभा	घ	१९१	२१।४८	४।३३
यदवू	घ	६१	२२।२२	४।५६
रतनपुर	घ	४५	६।३९	१।२४
रतनपुरा	ऋ	१०	२३।२१	५।११
रतलाम	ऋ	२४	१७।०	३।४०
रत्नागिरि	म	३०	३३।३७	७।५९
खलपिडी	ऋ	४३	२३।४७	५।१७
रहदन	ऋ	४८	२२।१६	४।५५
राजकोट	घ	६	२५।५	५।३७
राजगढ	ऋ	१९	२७।७	६।९
राजपुताना	ऋ	२२	१६।३९	३।३५
राजपूर	घ	११९	२५।२	५।३६
राजमहल	घ	६०	१७।०	३।४०
राजमहद्री				

मह	नं०	२	११४०	२१२९
महबलघान	नं०	२१	१७५९	३५४
महाड	नं०	२३	१८३	३५५
महानदी	घ.	१०७	२०१६	४०६
महिसूर	घ	१	१२१८	२३७
महोबा	नं०	१	२२१५	४०७
महौर	घ	३०	१९५५	४२१
मांडवी (कच्छ)	नं०	६३	२२५४	५४
माणकपुर	घ	६०	२५५०	५४८
मानिकपुर	घ.	९८	२६१७	५५३
मानचोक	नं०	३४	२६३०	५५९
मारघार	घ.	१२२	२५१२	५३६
मालदा	घ	१६	२३३०	५१३
मालवा	घ.	२५५	५३०	१९
मालवपेनिता	नं०	२२	४१२७	०५६
माली	घ	१४	१९१२०	४१३
मालीगांव	नं०	१२	२०३१	४३०
मालेगांव	नं०	५४	२८५६	६३८
मिठनकोट	घ.	११४	२२१२९	५१२
मिदनपुर	नं०	२९	८१०	१४१
मिनकोय	नं०	१२	१६४८	३३७
मिरज	घ	६५	२५१६	५३७
मिरजापुर	नं०	१२	१६४८	३३७
मीरज	नं०	७६	२५३५	५४३
मीरपुरखास (सिंध)	नं०	७९	२५१२	५३९
मीरपुरवठोरा (सिंध)	नं०	८५	२४५५	५३४
मीरपुरसाका (सिंध)	घ.	१०८	२५२२	५४१
मुंगेर	घ	७	१६१२	३२७
मुदगल	नं०	४	१६२०	३३१
मुधोल	नं०	३२	१८५७	४१७
मुबर्	घ	२९	२८५०	६३६
मुसादाबाद	नं०	४३	३०१३	६५९
मुलतान	घ	२९	१८३०	४१
मुल्तान	नं०	६७	२२५०	५३
मुन्तानगर	घ	७	१६१२	३२७
मून्ना	घ	२४१	१३४०	२५५
मूयगल				
मेखलोह				

मेरठ	घ	१९	२८५९	६३९
मेरठ	घ	२४०	१५१०	३११३
मेनाम	क्र	२३	२४१४४	५३७
मेवार	घ	१	१२११८	२३७
मैसूर	घ	११	१३३१	२५४
मैसूर	घ	२११	२५१२५	५४२
मोगरज	घ	७१८	२५१२२	५४१
मोंगीर	घ	७१०	७३१२५	५१२
मोमैट	घ	१३४	२३१०	५६
मोरली	घ	२९	२८५०	६३६
मोरादाबाद	क	१०	१२५२	२४७
मगलौर	क	३	१७३१	३४७
मगलवेष्ट	घ	४०	१७४	३४१
मगाल	क	८५	२१३१	४४४
मचौर	घ	१२	३१४०	७३
मडी	घ	५६	२२१२५	४५७
मडू	क	६	३२४०	७४२
मदलाह	घ	४६	२४१२८	५२७
मदेसर	घ	३१	८३०	१४८
मनार	घ	४१	९१०	१५४
मनार	क्र	३९	१४५०	५३३
मनीपूर	घ	३५५	१२११४	२३७
यतरग	घ	८२	१७५०	३५२
यनायोन	घ	२५९	१३५०	२५७
यूथिमा	घ	१९१	२१४८	४३३
यदवू	घ	६१	२२१२२	४५६
रतनपुर	घ	४५	६३९	१२४
रतनपुरा	क	१०	२३१२१	५११
रतलाम	क	२४	१७१०	३४०
रनागिरि	घ	३०	३३३७	७५९
रवलपिंडी	क	४३	२३४७	५१७
रहदन	क	४८	२२११६	४५५
राजकोट	घ	६	२५५	५३७
राजगढ	क	१९	२७१७	६९
राजपुत्ताना	क	२२	१६३९	३३५
राजपूर	घ	११९	१५१२	५३६
राजमहल	घ	६०	१७१०	३४०
राजमहेंद्री				

मह	क.	२	११४०	२२९
महवलखान	क.	२१	१७५९	३५४
महाड	क.	२३	१८३	३५५
महानदी	घ.	१०७	२०११६	४२६
महिसूर	घ.	१	१२१८	२३७
महोबा	क.	१	२२२५	४५७
महोर	घ.	३०	१९५५	४२१
मांडवी (कच्छ)	क.	६३	२२५४	५४
माणकपूर	घ.	६०	२५५०	५४८
मानिकपुर	घ.	९८	२६१७	५५३
मानेचोक	क.	३४	२६३०	५५९
मारवार	घ.	१२२	२५१२	५३६
मालवा	घ.	१६	२३३०	५१३
मालयपेनिता	घ.	२५५	५३०	१९
माली	क.	२२	४२७	०५६
मालीगांव	घ.	१४	१९२०	४१३
मालेगांव	क.	१२	२०३१	४३०
मिठनकोट	क.	५४	२८५६	६३८
मिदनपुर	घ.	११४	२२२९	५१२
मिनकोय	क.	२९	८१०	१४१
मिरज	क.	१२	१६४८	३३७
मिरजापुर	घ.	६५	२५६	५३७
मीरज	क.	१२	१६४८	३३७
मीरपुरखास (सिंध)	क.	७६	२५३५	५४३
मीरपुरखठोरा (सिंध)	क.	७९	२५१२	५३९
मीरपुरसाफा (सिंध)	क.	८५	२४५५	५३४
मुंगेर	घ.	१०८	२५२२	५४१
मुदगल	घ.	७	१६२	३२७
मुधोल	क.	४	१६२०	३३१
मुवाई	क.	३२	१८५७	४१७
मुरादाबाद	घ.	२९	२८५०	६३६
मुलतान	क.	४३	३०१३	६५९
मुल्तान	भ.	२९	१८३०	४११
मुन्तानगर	क.	६७	२२५०	५३
मूंग्रा	घ.	७	१६२	३२७
मूयगल	घ.	७	१६२	३२७
मेखलोह	घ.	२४१	१३४०	२५५

मेरठ	ध	१९	२८५९	६३९
मेरठ	ध	२४०	१५१०	३१३
मेनाम	कृ	२३	२४१४४	५३२
मेवार	ध	१	१२११८	२३७
मैसूर	ध	११	१३१३१	२५४
मैसूर	ध	२११	२५१२५	५००
मोगरज	ध	२१८	२५१२२	५४१
मोगीर	ध	२१०	२३१२५	५१२
मोभेट	ध	१३४	२३१०	५६
मोरली	ध	२९	२८५०	६३६
मोरादाबाद	क.	१०	१२१५२	२४५
मंगलौर	क.	३	१७३३१	३४७
मंगलवेष्टे	ध.	४०	१७४	३४१
मंगाल	क.	८५	२१३३१	४४४
मंचौर	ध.	१२	३१४०	७७
मडी	ध	५६	२२१२५	४५७
मडू	कृ	६	३२४०	७४९
मधुलाह	ध	४६	२४१२८	५२७
मदेसर	ध.	३१	८३०	१४८
मनार	ध	४१	९१०	१५४
मनार	कृ.	३९	२४५०	५३३
मनीपूर	ध	३५५	१२११४	२३७
यतरंग	ध.	८२	१७५०	३५२
यनायोन	ध.	२५९	१३५०	२५७
युधिष्ठा	ध.	१९१	२१४८	४३३
यदबू	ध.	६१	२२१२२	४५६
रतनपुर	ध.	४५	६३९	१२४
रतनपुरा	क.	१०	२३१२१	५११
रतलाम	क.	२४	१७१०	३४०
रत्नागिरि	ध.	३०	३३३३७	७५९
रवलपिडी	क.	४३	२३४७	५१७
रहदन	क.	४८	२२११६	४५५
राजकोट	ध	६	२५५	५३७
राजगढ़	क.	१९	२७१७	६१९
राजपुत्ताना	कृ	२२	१६३९	३३५
राजपूर	ध.	११९	२५१२	५३६
राजमहल	ध	६०	१७१०	३४०
राजमहेंद्री				

राजमंद्री	घ.	६०	१७१०	३१४०
राजापुर	क.	२२	१६१२९	३१३५
राणीगज	घ.	११०	२३१४१	५११६
रानीगज	घ.	९९	२३१४५	५११८
रामगढ़	घ.	३५	१८१२५	४१०
रामगीर	क.	३	१५१५७	२१२६
रामदुर्ग	घ.	३०	९१२०	११५८
रामनद	घ.	१६४	२११२५	४१४४
रामनू	घ.	१३५	२६१३०	५१५९
रामपभी	घ.	३२	२६१२०	५१५६
रामपुरा	घ.	३२	२८१४८	६१३५
रामपुर	घ.	१८०	२९१६	६१४१
रामरी	घ.	३५	९११५	११५७
रामेश्वर	घ.	१७	१६११७	३१३०
रायचूर	घ.	५६	२१११५	४१४०
रायपुर	घ.	५२	२६११५	५१५५
रायबरेली	क.	३०	३३१३७	७१५९
रायलपिडी	क.	४२	३८१३०	७१४
राया	घ.	५४	२४१३२	५१२९
राजीग	घ.	२७१	१३१५	२१३४
रूम	घ.	६३२	४११५६	१०१४७
रेवा	घ.	५४	२४१३२	५१२९
रेवाह	घ.	५३	२४१३१	५१२३
रोतसगर	घ.	७४	२४११०	५१२३
रोदाद	घ.	५१	३०१४०	७१६
रोम	क.	६३२	४११५६	१०१४७
रोवांद	घ.	५१	३०१४०	७१६
रोहरी (सिंध)	क.	६९	२७१४०	६११७
रंगीरा	घ.	१९४	२७१३२	६११५
रंगपुर	घ.	१३६	२५१४५	५१४५
रंगपूर	घ.	१८७	२६१५७	६१६
रंगपूर	घ.	१३२	२५१४५	५१४५
रंगमती	घ.	१४३	२६११२	६१४
रंगोम	घ.	२०४	१६१५५	३१३९
लखनऊ	घ.	४७	२६१५५	६१६
लखनो	क.	७४	२४१२०	५१२८
लखपत (कछ)				

लक्ष्मेश्वर	क्र.	२	१५१७	३११४
लदाक	ध.	३१	३४१०	८१६
लाकादिघ	क्र.	३८	११३०	२१२६
लाकीपुर	ध.	१५०	२३१०	५१६
लासा	ध.	१६०	२९१३५	६१४९
लाहोर	क्र.	१७	३११३३	७१२२
लूनय	क्र.	४६	२४१३०	५१२८
लूनावारा	ध.	३०	२२१५०	५१३
मूधिआना	ध.	२	३०१५५	७१११
नद्वभक	ध.	३०१	१५१५०	३१२४
लुश	ध.	२३७	१८१०	३१५४
लेभा	ध.	४९	३११०	७११३
लेह	ध.	२०	३४११०	८१९
लोहारदगा	ध.	८९	२७१२७	६११४
लंचान	ध.	२८५	१५१४०	३१२२
लंतर	ध.	२३१	७३५	११२६
लंदन (विलायत)	क्र.	७६२	५११३०	१५१६
लंदूर	ध.	२३	३०१३०	७१४
बजीराबाद	क्र.	१९	३२१२८	७१३९
घटेश्वर	ध.	२३	२६१४८	६१४
घरदा	ध.	३८	१९१३२	४११५
बसई	क्र.	३०	१९१२०	४११३
बाई	क्र.	१८	१७१५५	३१५३
बाजीराबाद	क्र.	१९	३२१२८	६१४
बारगुल	ध.	२०	१८१०	३१५४
बाशिगटन	क्र. १५२७		३८१५४	९१४१
बिचूर	क्र.	१३	२०१८	४१२४
विजयदुर्ग	क्र.	२३	१६१३३	३१३४
विजयनगर	ध.	८०	१८१७	३११६
विजयपुर	क्र.	१	१६१४८	३१३७
विसागापातम्	ध.	७४	१७१४५	३१५०
वीनगंज	ध.	३९	१९१४५	४११८
वीना	ध.	५९५	४८११४	१३१२६
वीरागढ	ध.	४३	३०१३०	४१२९
वील्लेसले	ध.	२४४	५१२०	११५
वीसीनगर	ध.	८८	१९१२०	७११२
बुलर	क्र.	१२	२४१२५	८११३
अग	ध.	३१	९१०)	११५४

वेगुरल्ले	क.	२१	१५१२२	३१२४
वेहोर	घ.	३३	१२१५५	२१४५
शहजानपुर	घ.	४१	२७१५५	६१२१
शवनपुर	क.	४	१५१०	३११३
शाहामाद	घ.	४२	२७१४०	६११७
शिकारपुर (सिध)	क.	७३	२७१५६	६१२२
शिमला	घ.	११	३११६	७११४
शोलापुर	घ.	१	१७१४०	३१५१
शगेरी	क.	४	१३१२७	२१५१
श्रीनगर	क.	८	३४१६	७१५४
श्रीरंगपट्टण	घ.	८	१२१३४	२१३८
श्रीवधन	क.	२७	१८१२	३१५४
सकपूर {	क.	६९	२७१४०	६११७
सखर {	सिध			
सगैन	घ.	२०१	२२१०	४१५१
सघाह	घ.	१९९	२७१४८	६१२०
सतलेंज	क.	११	३०१३४	७१५
सतारा	क.	१८	१७१४५	३१५१
सत्राज	घ.	४१	१२१३२	२१४०
सपाट्ट	घ.	११	३१११	७११३
मयान	क.	४३	३४१०	८१६
सगहिंद	घ.	६	३०१३७	७१६
सलेन	घ.	१८५	२०११०	४१२४
सयजलकोट	क.	६०	२८११५	५१५५
ससंगम	घ.	७८	२४११८	५१३५
महरन	घ.	११०	२४११०	५१२४
सदपान (सिध)	क.	८०	२६११०	५१०८
महारनपुर	क.	६९	२०१५५	६१०४
सागर	क.	३०	२३१५१	५१३८
सागली	क.	१२	१६१०२	३१३८
सागारा	घ.	२५४	७११५	३१३२
सानारा	क.	१८	१७१४५	३१०१
सारंगपुर	क.	५	२३१३५	५११४
साजम	घ.	२३	१११३०	२१०६
साजमेट्टी	घ.	१७२	१०१३	४०
सायतयाही	क.	१०	१५१०४	२००
साजगौर	घ.	२०४	३१०५	०१४१
सायपुर	क.	३	१४१०८	३१३३

सिकंदराबाद	घ.	२८	१७१२५	३४६
सिक्रिम	घ.	१२१	२७११५	६१११
सिंगपुर	घ.	२८१	१११९	०११७
सिंगबूम	घ.	१०१	२२११५	४१५५
सिंगर	ऋ.	२२	१८१२५	३१५८
सितंग	घ.	२१०	१७१२०	३४५
सिध	ऋ.	११३	२६१०	५११
सिमला	घ.	७१	३११६	७११४
सिरीगोजह	घ.	२९	२३११०	५१८
सिरीनगर	घ.	२९	३०१२०	७११
सिरोज	घ.	१५	२४१६	५१२
सिद्दखाबाद	घ.	२१	३३१३०	७५६
सिहपूर	घ.	२८१	१११९	०११७
सिहबुम	घ.	१०१	२२११५	४१५५
सिहोर	घ.	१०	२३११२	५११
सीभंग	घ.	२५९	१३११५	२५०
सीजंग	घ.	२६०	१०१०	२१७
सीयंग	घ.	२५५	१५१०	३१३३
सीभंग	घ.	२४०	७१०	११२८
सुरपुर	घ.	११	१६१३१	३३३३
सुल्तानपुर	घ.	१	२६१२२	५५७
सुल्तानपुर	घ.	११	३११५६	७१२९
सूकरी	ऋ.	३९	२५११०	५३८
सूका	ऋ.	९	१४१३०	३१६
सुरत	ऋ.	३२	२११११	४३९
सैमपूर	घ.	८	२५१४२	५४६
सैस	घ.	१७	२४१५०	५३३
सेरनगर	ऋ.	८	३४३३	८१६
सेरमपुर	घ.	११४	२३३३६	४११५
सेरोंग	घ.	१७	२४१२०	५१२६
सेरोर	ऋ.	१४	१८१५१	४१६
सेरोही	ऋ.	३०	२४१५९	५३५
सेरिंगापाटम	घ.	१८	१२१५०	२४४
सेलम	घ.	२६	१११४०	२२९
सेयर्थन	ऋ.	२७	१८१२	३१५४
सेहवान (सिध)	ऋ.	८०	२६११२	५१८
सीगोन	घ.	३०७	१०१५०	२११८
सेनद	ऋ.	६४	२११०	५३६

सनाईया	घ.	६८	२५१२०	५१४१
सरनी	भ.	७	२०१४२	४१३३
सैलकोट	भ.	१३	३२१३२	७१३९
सोतपुरा	घ.	१	२११३०	४१४४
सोनी	घ.	५२	२५१४५	५१४७
सोलापुर	घ.	१	१७१४०	३१५१
सोयरोन	भ.	१०	३१११०	७१२७
सोसनीअर	घ.	२	२४१५	५१२२
सोहनपुर	घ.	६०	२०१४५	४१३२
सोहागपुर	घ.	५३	२३११९	५११०
सकेश्वर	भ.	१२	१६११६	३१३०
सदरयद	घ.	१३५	२२११०	४१५३
सदोये	घ.	१८३	१८१२५	३१५९
सभर	घ.	९	२६१५६	६१६
सभरपुर	घ.	७९	२११२८	४१४३
हत्ताह	घ.	३८	२४११०	५१२३
हथुआ	घ.	८२	२६११२	५५४
हनलय	भ.	३१	३२१४०	७१४२
हरदा	भ.	१३	२२११८	४१५५
हरदवार	घ.	२४	२९१५५	६१५४
हरिआ	घ.	१६२	२४११०	५१२५
हरिद्वार	घ.	२४	२९१५५	६१५४
हरिहर	घ.	०	१४१३०	३१७
हाउन	घ.	४१	१४१०	३११३
हाजीपुर	घ.	७६	२५३५	५१४१
हारा	भ.	२९	३०१०	६१५६
हिंदरी	घ.	११	१५१४०	३१२२
हिंदुसोन	घ.	१०१	२००	४१२२
हुन्वली	भ.	६	१७११९	३११७
हुसगाबाद	घ.	१९	२३१४०	५११५
हुद्राबाद (दक्षिण)	घ.	२८	१७१८	३१४४
हुद्राबाद (सिध)	भ.	७५	२५१२४	५१४१
होनपुर	घ.	२२	१६१४०	३१३५
होनीपार	भ.	१३	१४१२०	३१४
होलकर	भ.	१	२२१३०	४१५८
होलाव	घ.	१	३३१००	८१३
होसपट	घ.	७	१५११०	३११५
हर्षा	घ.	८	१५१२०	३११७

शके १८३१ वर्षमास्य २२१६ बर्ष याव दधिमसाः ।

(१८५)

आ. १८३१	आ. १८३४	वै. १८३७	आ. १८३९	आ. १८४२	ज्ये. १८४५	फा. १८४७
१८५०	१८५३	१८५६	१८५८	१८६१	१८६४	वै. १८६७
१८६९	१८७२	१८७५	१८७७	१८८०	१८८३	१८८६
१८८८	१८९१	१८९४	१८९६	१८९९	१९०२	आ. १९०४
१९०७	ज्ये. १९१०	१९१३	१९१५	आ. १९१८	१९२१	१९२३
१९२६	१९२९	१९३२	१९३४	१९३७	१९४०	१९४२
१९४५	१९४८	वै. १९५१	१९५३	१९५६	१९५९	१९६१
१९६४	१९६७	१९७०	१९७२	१९७६	वै. १९७८	१९८०
१९८३	१९८६	१९८९	आ. १९९१	१९९४	१९९७	१९९९
२००२	२००५	२००८	२०१०	२०१३	२०१६	भा. २०१८
२०२१	२०२४	२०२७	२०२९	२०३२	२०३५	२०३७
२०४०	२०४३	२०४६	२०४८	२०५१	२०५४	२०५६
२०५९	२०६२	२०६५	२०६७	२०७०	२०७३	२०७५
आ. २०७८	२०८१	आ. २०८३	२०८६	२०८९	२०९२	२०९४
२०९७	२१००	२१०२	२१०५	२१०८	वै. २१११	२११३
२११६	२११९	२१२१	२१२४	२१२७	२१३०	२१३२

क्षयाधिमासवर्षाणि ।

अधिकः	क्षयः	अधिकः	क्षयः
कार्तिकः १८८५	कार्तिकः १८८५	आश्विनः २०४२	मार्गशीर्षः २०४५
फाल्गुनः १९०४	पौषः १९०४	आश्विनः २०६४	पौषः २०६४

२१३५	वै. २१३८	२१४०	२१४३	२१४६	२१४९	आ. २१५१
२१५४	२१५७	मा. २१५९	२१६२	२१६५	२१६८	२१७०
२१७३	२१७६	२१७८	२१८१	२१८४	२१८७	२१८०
२१९२	२१९५	२१९७	२२००	२२०३	२२०६	२२०८
२२११	२२१४	२२१६				

शके १८३४ वर्षमारभ्य शक १८७७ यावद्ग्रहणसंभवः।

मन्वत्	शके	मासः	पक्षः	तिथि	वारः	रवीन्द्रोग्रहणसंभवः
१९६९	१८३४	चैत्र	शुक्ल	१५	चंद्र	चंद्रग्रहणम्
"	"	"	कृष्ण	३०	बुधे	सूर्यग्रहणसंभवः
"	"	फाल्गुन	शुक्ल	१५	शनी	चंद्रग्रहणसंभवः खग्रासः
१९७०	१८३५	भाद्रपद	"	१५	चंद्र	चंद्रग्रहणं खग्रासः
१९७१	१८३६	श्रावण	कृष्ण	३०	शुक्र	सूर्यग्रहणम्
"	"	भाद्रपद	शुक्ल	१५	चंद्र	चंद्रग्रहणम्
१९७४	१८३९	आषाढ	"	१५	बुधे	"
१९७७	१८४२	वैशाख	"	१५	चंद्र	"
"	"	आश्विन	"	१५	बुधे	"
१९७८	१८४३	आश्विन	"	१५	रवी	"
१९७९	१८४४	भाद्रपद	कृष्ण	३०	गुरौ	सूर्यग्रहणम्
१९८०	१८४५	माघ	शुक्ल	१५	बुधे	चंद्रग्रहणं खग्रासम्
१९८१	१८४६	श्रावण	"	१५	गुरौ	चंद्रग्रहणं खग्रासः
"	"	माघ	"	१५	रवी	चंद्रग्रहणम्
१९८२	१८४७	पौष	कृष्ण	३०	गुरौ	सूर्यग्रहणम्
१९८५	१८५०	ज्येष्ठ	शुक्ल	१५	रवी	चंद्रग्रहणसंभवः
"	"	आश्विन	कृष्ण	३०	चंद्र	सूर्यग्रहणम्
१९८६	१८५१	कार्तिक	शुक्ल	१५	शनी	चंद्रग्रहणसंभवः
१९८८	१८५३	चैत्र	"	१५	गुरौ	चंद्रग्रहणं खग्रास
"	"	भाद्रपद	"	१५	शनी	चंद्रग्रहणम्
"	"	फाल्गुन	"	१५	भौम	"
१९९०	१८५५	माघ	कृष्ण	३०	भौमे	सूर्यग्रहणम्
१९९१	१८५६	आषाढ	शुक्ल	१५	गुरौ	चंद्रग्रहणम्
"	"	पौष	"	१५	शनी	"
१९९२	१८५७	पौष	"	१५	बुधे	"

१९९३	१८५८	ज्येष्ठ	कृष्ण	३०	शुक्रे	सूर्यग्रहणम्
"	"	आषाढ	शुक्ल	१५	शनी	चंद्रग्रहणम्
१९९४	१८६०	कार्तिक	"	१५	चंद्रे	चंद्रग्रहणं खग्रास
१९९५	१८६१	वैशाख	"	१५	बुधे	"
१९९७	१८६२	फाल्गुन	"	१५	गुरो	चंद्रग्रहणम्
१९९८	१८६३	भाद्रपद	"	१५	शुक्रे	"
"	"	"	कृष्ण	३०	"	सूर्यग्रहणम् [स्त
"	"	माघ	शुक्ल	१५	चंद्रे	चंद्रग्रहणं खग्रासो ग्रस्ता
२०००	१८६५	आषाढ	कृष्ण	३०	रवौ	सूर्यग्रहणसंभवः
"	"	श्रावण	शुक्ल	१५	"	चंद्रग्रहणम्
२००१	१८६६	आषाढ	कृष्ण	३०	गुरो	सूर्यग्रहणसंभवः
"	"	मार्गशीर्ष	"	३०	रवौ	"
२००२	१८६७	ज्येष्ठ	शुक्ल	१५	चंद्रे	चंद्रग्रहणम्
"	"	मार्गशीर्ष	"	१५	बुधे	चंद्रग्रहणं खग्रासः
२००३	१८६८	"	"	१५	रवौ	"
२००४	१८६९	ज्येष्ठ	"	१५	भौमे	चंद्रग्रहणम्
२००५	१८७०	चैत्र	कृष्ण	३०	रवौ	सूर्यग्रहणम्
"	"	आश्विन	शुक्ल	१५	चंद्रे	चंद्रग्रहणसंभवः
"	"	"	कृष्ण	३०	"	सूर्यग्रहणसंभवः
२००७	१८७२	चैत्र	शुक्ल	१५	रवौ	चंद्रग्रहणम्
२००८	१८७३	श्रावण	कृष्ण	३०	शनी	सूर्यग्रहणसंभवः
"	"	माघ	"	३०	चंद्रे	सूर्यग्रहणम्
२००९	१८७४	श्रावण	शुक्ल	१५	भौमे	चंद्रग्रहणम्
"	"	पौष	"	१५	गुरो	"
२०१०	१८७५	"	"	१५	भौमे	"
२०११	१८७६	ज्येष्ठ	कृष्ण	३०	शुक्रे	सूर्यग्रहणम्
"	"	आषाढ	शुक्ल	१५	शुत्रे	चंद्रग्रहणम्
२०१२	१८७७	ज्येष्ठ	कृष्ण	३०	चंद्रे	सूर्यग्रहणम्
२०१३	१८७८	कार्तिक	शुक्ल	१५	भौमे	चंद्रग्रहणम्

ग्रहाणामिंग्लीशपर्यायः

रविः	Sun सन्	बुधः	Mercury मार्क्युरी
चंद्रः	Moon मून	गुरुः	Jupiter जुपिटर
चंद्रोच्चं	Apsis of Moon असिस ऑफ मूनस	शुक्रः	Venus वीनस
चंद्रपामः	Node of Moons नोड ऑफ मूनस	शनिः	Saturn सैटरन
भौमः	Mars मार्स	पातः	Node नोड
		उच्चं	Apsis अप्सिस

नक्षत्राणामिंग्लीश (ग्रीक) पर्यायः

अश्विनी	बीटा ऐरैटीस	स्वाति	आर्कटूरस
भरणी	४१ ऐरैटीस (३२ ऐरैटीस)	विशाखा	एलडेब्रा (२४ लैब्रा)
कृत्तिका	इटाटारे		
रोहिणी	आलडीवरान		
मृगशीर्ष	लांबडा ओरिआन ११ टारे		
आर्द्रा	बेटलग्युज (१३ टारे)	पूर्वाषाढा	डेल्टा साजीटेरीस
पुनर्वसु	पोलक्स	उ०षाढा	सिम्पा (फैमिनिटेरीअस)
पुष्य	डेल्टा कांक्रै	अश्लेषा	अश्लेषा (आलेटर)
अश्लेषा	आल्फा कांक्रै (४९ कांक्रै)	मघा	आल्फा डेल्टा नी
मघा	रेग्यूलस	शतभिषा	लांबडा अक्वेरीयम
पूर्वाफा०	थीवालिओनीस	पूर्वाभाद्र	मार्काव
उ०फा०	डेनिय	उ० भा०	अल्फेरात (आल्फेरात)
इस्त	डेल्टा कांक्रै	रेवति	जीटा पिसिअम
चित्रा	स्पेका		

राशीनामिंग्लीशपर्यायः

मेष	Aries एरिस्	तुला	Libra लिब्रा
वृषभ	Taurus टाउस	वृश्चिक	Scorpio स्कापिओ
मिथुन	Gemini जेमिनाइ	धन	Sagittarius साजिटोरिअस.
कर्क	Cancer केन्सर	मकर	Capricorn केपिकोर्नस
सिंह	Leo लीओ	कुंभ	Aquarius एक्वुरिअस
कन्या	Virgo वर्गो	मीन	Pisces पिशेस

श्लोक । एरीस्पेपस्यचेस्वीनांवृषस्यटारसस्तथा ।

जेमिनार्इतुपुग्मस्यकर्कस्यकेन्सरस्मतः ॥ १ ॥

लीओसिंहम्यपर्यायोवर्गोकन्येतिकथ्यते ।

लिब्राधटस्यपर्यायः स्कापिओवृश्चिकस्यच ॥ २ ॥

धनस्यसाजिटोर्यथकेपिकोर्नस्यमृगस्यच ।

एक्वुरिअस्तुकुंभम्यपिशेसमीनस्यचैस्मृत ॥ ३ ॥

